

2/2007

Samfunnsspeilet 2/2007– 21. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut seks ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet. Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon:

Johan-Kristian Tønder (ansv. red.),
Dag Ellingsen (red.), Kristin Henriksen,
Mads Ivar Kirkeberg, Trude Lappegård,
Elisabeth Nørgaard, Jorun Ramm, Frøy Lode
Wiig og Tor Morten Normann.

Redigering:

Gunn Bredevang, Liv Hansen og Kirsten
Aanerud.

Design: Siri E. Boquist.

Trykk: Lobo Media.

Omslag: Crestock.com

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner),
kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer kommer ut 19. juni
og vil omhandle helsestatistikk.

Internett: <http://www.ssb.no/>
ISSN 0801-7603.
ISBN 978-82-537-7173-1 Trykt versjon.
ISBN 978-82-537-7174-8 Elektronisk versjon.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas
som uttrykk for Statistisk sentralbyrås
oppfatning. Ved bruk av stoff fra tidsskriftet,
oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk
sentralbyrå.

Barna ser minst til fedre med lav inntekt <i>Ragni Hege Kitterød</i>	2
Gikk barnebidragene ned etter bidragsreformen? <i>Jan Lyngstad</i>	19
<i>Studentlivet:</i> ... i et bitte lite rom på loftet ...? <i>Jan Petter Sæther</i>	28
<i>Holdninger til norsk bistand 2006:</i> Ni av ti sier ja til bistand <i>Bengt Oscar Lagerstrøm, Marjan Nadim og Dag Roll-Hansen</i>	35
<i>Arbeidsmiljøundersøkelsen 2006:</i> Stor satsing på arbeidsmiljødata <i>Tor Morten Normann</i>	42
Sentralisering – årsaker, virkninger og politikk <i>Audun Langørgen</i>	46
<i>Nye beregninger av sysselsetting i nasjonalregnskapet tilbake til 1946:</i> Arbeidstiden er redusert med en tredel etter krigen <i>Tor Skoglund</i>	60
Rimeligere klær og teletjenester <i>Edvard Andersen</i>	63
Siden sist	64

Barna ser minst til fedre med lav inntekt

Samvær med barn man ikke bor sammen med til daglig, innebærer ofte en del utgifter. I de nye reglene for beregning av barnebidrag som ble innført i 2003, gis samværsforeldre et fradrag for samvær med barna for å dekke utgifter under samværet. Samværsfedre med lav inntekt har fremdeles mindre kontakt med barna sine enn dem med høyere inntekt. De har færre samværsdager både på månedlig basis og i ferier, og de oppgir oftere at de ikke så barna overhodet forrige måned og i ferier siste år.

Ragni Hege Kitterød

Barn skal se mer til far

Det er en viktig målsetting i norsk familiepolitikk at fedre skal ha mye kontakt med barna sine, enten de bor sammen med dem til daglig eller ikke. Det diskuteres ofte hvilke forhold som hemmer, og hvilke som fremmer, en aktiv farsrolle etter et samlivsbrudd. Ettersom samvær med barna gjerne innebærer en del utgifter, har man vært opptatt av hvilken betydning fars inntekt har for samvær med barna. Kostnader i forbindelse med transport og aktiviteter under samværet kan hindre fedre i å se barna så mye som de skulle ønske. Videre kan det være slik at enkelte ikke har råd til ekstra soverom eller annet utstyr som gjør det lettere å ha besøk av barna. Feriereiser kan også være kostbart, og høy inntekt gir bedre mulighet for å invitere barna på spennende turer og trolig også bedre tilgang til fritidsboliger. Dårlig økonomi kan føre til at enkelte fedre unngår kontakt med barna fordi de synes det er vanskelig å ha så lite å tilby materielt sett.

Interesseorganisasjoner for samværsforeldre har kjempet for tiltak som kan gjøre det lettere å ha kontakt med barna. Siden 2002 har foreldre som ikke bor sammen, blitt anbefalt å dele på reiseutgiftene i forbindelse med barnas besøk hos samværsforelderen. Også de nye reglene for beregning av barnebidrag som ble innført høsten 2003, kan innebære at flere får råd til samvær. Ifølge dette regelverket reduseres bidraget for foreldre som er mye sammen med barna. Fradraget er ment å dekke utgifter under samværet og skal oppmuntre til en mer aktiv foreldrerolle for samværsforeldre (Barne- og familiedepartementet 2001). Denne artikkelen diskuterer hvilken betydning inntekten har for samværsfedres kontakt med barna i det daglige og i ferier.¹ Analysene er basert på en utvalgsundersøkelse fra 2004.²

Tidligere forskning med sprikende konklusjoner

Sammenhengen mellom foreldrenes sosioøkonomiske ressurser på den ene siden og kontakten mellom samværsforeldre og barn på den annen er analysert i flere studier både i Norge og andre land. Flere forskere finner en positiv sammenheng, slik at samværsforeldre med høy inntekt og utdanning er mer involvert i barna enn dem med mindre inntekt og utdanning. Eksempelvis fant Stephens (1996) i en studie fra USA at fedre med høy inntekt oftere enn dem med lavere inntekt hadde kontakt med barna minst én gang per uke. Manning med flere (2003) fant at inntekten til fars nye partner, men ikke fars egen inntekt, hadde betydning for hvor ofte samværsfedre i USA så barna sine. For Norges del rapporterte Jensen og Clausen (1997) en klar positiv sammenheng mellom samværsforeldrenes sosioøkonomiske ressurser og mengden kontakt med barna, basert på en undersøkelse fra 1996.

Ragni Hege Kitterød er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (ragni.hege.kitterod@ssb.no).

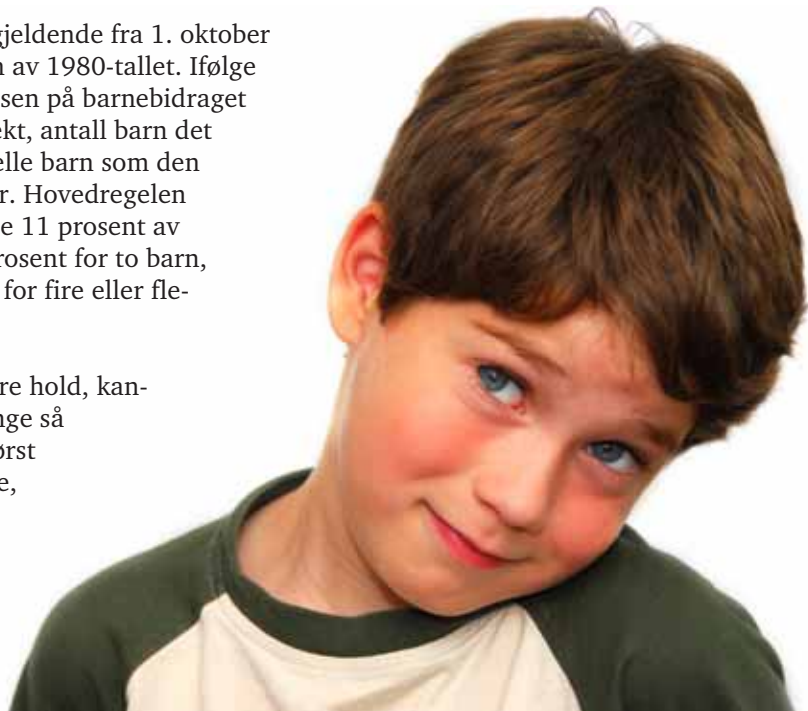
De fant at høyt utdannede foreldre hadde mer månedlig samvær enn dem med mindre utdanning, at yrkesaktive foreldre hadde mer samvær enn dem uten jobb, og at de med høy inntekt hadde mer samvær enn dem med lav inntekt. Skevik og Hyggen (2002) fant derimot ingen sammenheng mellom samværsfedres inntekt og antall månedlige samværsdager i en undersøkelse fra 2001/2002. I en senere analyse av dette datamaterialet avdekket imidlertid Skevik (2006) en viss sammenheng mellom fattigdom og kontakt mellom samværsforeldre og barn. I stedet for å se på antall samværsdager siste måned så hun her på det å ha veldig lite kontakt med barna (ingen kontakt siste tre måneder) og det å ha hyppig kontakt (minst én gang per uke). I stedet for å se på betydningen av fars inntekt så hun på betydningen av det å motta sosialhjelp, noe hun betraktet som et mål på fattigdom. Hun fant at mottak av sosialhjelp økte sannsynligheten for å ha lite kontakt med barna, men det hadde ikke noen betydning for hvorvidt man hadde hyppig kontakt. Skevik konkluderte med at fattigdom ser ut til å være et hinder for en aktiv farsrolle når man ikke bor sammen med barna sine.

Konklusjonene med hensyn til sammenhengen mellom inntekt og samvær spriker altså en del, og det er ikke lett å sammenligne de ulike studiene. Både fars inntekt og kontakten med barna defineres forskjellig, og det framgår heller ikke alltid klart hvilket inntektsbegrep som benyttes.³ Hvilke faktorer man justerer for i analysene varierer også. Noen rapporterer enkle sammenhenger mellom inntekt og samvær, uten å ta hensyn til at fedre med ulik inntekt også skiller seg fra hverandre på andre områder som kan ha betydning for samværet. De fleste kontrollerer for en del faktorer i analysene, men det varierer altså en del hvilke forhold som trekkes inn. Dessuten er noen analyser basert på samværsfedrenes egne opplysninger om hvor mye kontakt de har med barna, mens andre baserer seg på informasjon fra mødrene.

Nye bidragsregler i 2003

De nye bidragsreglene som ble gjort gjeldende fra 1. oktober 2003, erstattet et regelverk fra slutten av 1980-tallet. Ifølge det tidligere regelverket skulle størrelsen på barnebidraget avhenge av den bidragspliktiges inntekt, antall barn det skulle betales bidrag for samt eventuelle barn som den bidragspliktige fikk med en ny partner. Hovedregelen var at den bidragspliktige skulle betale 11 prosent av bruttoinntekten sin for ett barn, 18 prosent for to barn, 21 prosent for tre barn og 28 prosent for fire eller flere barn.

Dette regelverket møtte kritikk fra flere hold, kanskje særlig fra de bidragspliktige. Mange så det som urimelig at bidragsforeldre først og fremst ble betraktet som forsørgere, og ikke som omsorgspersoner på linje med den forelder som barnet bodde fast hos. Mange hadde store utgifter i forbindelse med samvær med barnet, men regelverket tok ikke hensyn til dette. Videre ble det oppfattet som

Colourbox.com

urettferdig at størrelsen på inntekten til den forelder barnet bodde fast hos, ikke hadde noen betydning for fastsettelsen av bidraget.

Prinsippene i regelverket fra 2003 skiller seg klart fra prinsippene i det gamle regelverket. Det understrekes sterkere enn før at foreldrene har et likeverdig ansvar for omsorg for, og forsørgelse av, barna. De nye bidragsreglene er ment å oppmuntre til mye samvær mellom samværsforeldre og barn, også for dem som aldri har bodd sammen. Fastsettelsen av bidraget tar utgangspunkt i hva det faktisk koster å forsørge et barn, en såkalt underholdskostnad. Denne fordeles forholdsmessig mellom foreldrene etter størrelsen på deres inntekter. Mens man tidligere bare tok hensyn til den bidragspliktiges inntekt, ser man nå altså også på inntekten til bidragsmottakeren. Videre skal man ta hensyn til hvor mye samvær den bidragspliktige har med barnet. Der den bidragspliktige har samvær, gis det fradrag som er ment å dekke løpende utgifter under samværet. Videre skal bidraget prøves mot den bidragspliktiges betalingsevne for å sikre at han/hun har tilstrekkelig til egne boutgifter og eget livsopphold samt til underhold av eventuelle egne barn med en ny partner.

Det var også et mål å få flere til å inngå private avtaler om bidraget. Etter hvert er det en ganske betydelig andel av foreldrene som organiserer bidraget privat.⁴

Datagrunnlag

Analysene i denne artikkelen er basert på *Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004* (se appendiks 1). Undersøkelsen inngikk som en del av grunnlaget for å evaluere de nye reglene for beregning av barnebidrag fra 2003, men gir også mulighet for mer generelle analyser av kontaktmønstre mellom samværsforeldre og barn. Til undersøkelsen ble det trukket ett utvalg av bidragspliktige (fedre og mødre) og ett av bidragsberettigete (fedre og mødre) med barn under 18 år. Hver person i det første utvalget hadde barn med en person i det andre utvalget. Utvalgstrekkningen er nærmere forklart i appendiks 1. Man hadde et bruttoutvalg av 1 900 par av bidragspliktige og bidragsberettigete foreldre, her kalt samværsforeldre og enslige foreldre. Både samværsforeldre og enslige foreldre kan være gift eller samboer med en ny partner. Data ble samlet inn gjennom telefonintervjuer med noe oppfølging postalt. I en del tilfelle deltok bare én av partene i undersøkelsen, og svarandelen var lavere blant samværsforeldre enn blant enslige foreldre. Svarandelen blant samværsforeldre var 71 prosent. Nettoutvalget av samværsfedre besto av 1 123 personer.

I undersøkelsen svarte samværsforeldrene på spørsmål om sin egen kontakt med barn som de ikke bor fast sammen med, mens de enslige foreldrene ble spurt hvor mye samværsforeldrene var sammen med barna. En del foreldrepar har flere barn sammen. Spørsmålene om samvær gjaldt for det yngste barnet i bidragsrelasjonen. Samværsforeldrene beskriver gjerne seg selv som mer aktive og involverte enn hva de enslige foreldrene beskriver dem som, noe man også finner i andre undersøkelser på området (f.eks. Jensen og Clausen 1997, Kitterød 2004). I denne artikkelen benytter vi samværsforeldrenes svar.⁵

Analysene gjelder for fedre som har minst ett år siden samlivsbrudd, eller der det aktuelle samværsbarnet er minst ett år. Denne avgrensningen er gjort fordi spørsmålene om ferisamvær dekker ferier et helt år tilbake i tid.⁶

Mål for samvær og inntekt

Denne artikkelen diskuterer hvilken betydning fars inntekt har for mengden samvær i det daglige og i ferier. Vi bruker fire mål for samvær:

Antall samværsdager siste måned: Samværsfedrene ble spurt om de var sammen med barnet forrige måned (her konkretisert som oktober 2004), og hvor mange dager de hadde samvær. Det ble presisert at halve dager skulle regnes med, slik at for eksempel ettermiddager og kvelder etter barnehage og skole skulle regnes som hele dager. De som ikke hadde sett barnet siden samlivsbruddet eller fødselen, de som ikke hadde hatt samvær siste år, og de som ikke hadde hatt samvær siste måned, fikk verdien «null dager».

Har hatt samvær siste måned: Hvorvidt samværsfaren var sammen med barnet minst én dag forrige måned eller ikke.

Antall dager med feriesamvær siste år: Samværsfedre ble spurt om de hadde vært sammen med barnet i seks ulike ferieperioder foregående år, nemlig jula 2003, vinterferien 2004, påsken 2004, sommeren 2004, høstferien 2004 samt andre ferier. For ferier med samvær ble man spurt om antall dager man hadde tilbrakt med barnet. Det var dessverre en del uoppgitte svar på spørsmålene om antall feriedager. Alle som hadde uoppgitt antall samværsdager for minst én ferieperiode, er holdt utenfor i analysene av feriedager.

Har hatt feriesamvær siste år: Hvorvidt samværsfar var sammen med barnet minst én dag i ferier siste år. De som svarte at de hadde vært sammen med barnet i minst én ferieperiode, regnes for å ha hatt feriesamvær. Her var det få uoppgitte svar. Det er derfor flere observasjoner med i analysene av dette enn i analysene av antall feriedager.

Som inntektsmål benytter vi *fars inntekt etter skatt i 2004*. Inntekten er koblet på fra Statistisk sentralbyrås inntektsregister og omfatter summen av alle yrkesinntekter (lønns- og næringsinntekt), kapitalinntekter og diverse overføringer (for eksempel ulike typer pensjoner, arbeidsledighetstrygd, barnetrygd, kontantstøtte, barnebidrag, bostøtte og sosialhjelp) mottatt i løpet av året. Til fratrekk kommer utlignet skatt og negative overføringer (pensjonspremier i arbeidsforhold og betalt barnebidrag). I gjennomsnitt hadde samværsfedrene 281 998 kroner i inntekt etter skatt (vedleggstabell 1). I analysene skiller vi mellom fem inntektsgrupper: De med under 150 000 kroner i inntekt, de med 150 000–199 999 kroner i inntekt, de med 200 000–249 999 kroner i inntekt, de med 250 000–299 000 kroner i inntekt og de med minst 300 000 kroner i inntekt. Fordelingen på gruppene vises i vedleggstabell 1. 16 prosent av fedrene er i laveste inntektsgruppe og 22 prosent er i høyeste inntektsgruppe.⁷

Færrest månedlige samværsdager blant fedre med lavest inntekt

Tabell 1 viser antall månedlige samværsdager med barn blant fedre i ulike inntektsgrupper. Vi ser en klar sammenheng mellom inntekt og mengden månedlig samvær (tabell 1).

Tabell 1. Antall samværsdager med barna forrige måned og antall feriedager med barna siste år blant samværsfedre i ulike inntektsgrupper. Gjennomsnitt. Antall observasjoner i parentes		
	Samværsdager forrige måned, gjennomsnitt	Samværsdager i ferier siste år, gjennomsnitt
Alle	7,98 (1 028)	28,93 (842)
Fars inntekt etter skatt		
- 149 999 kr	6,13 (166)	23,24 (136)
150 000-199 999 kr	7,38 (205)	25,37 (169)
200 000-249 999 kr	7,88 (254)	29,51 (204)
250 000-299 999 kr	8,85 (174)	33,29 (137)
300 000 kr + ...	9,00 (229)	32,05 (196)
Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004.		

Ifølge samværsfedrenes egne opplysninger hadde de i gjennomsnitt vært sammen med barna om lag åtte dager forrige måned. Fedre i de høyeste inntektsgruppene hadde klart mer samvær enn fedre i de lavere inntektsgruppene, og det er særlig de med aller lavest inntekt som skiller seg ut med lite samvær. Eksempelvis hadde fedre med under 150 000 kroner i inntekt etter skatt vært sammen med barna vel seks dager i gjennomsnitt, mot ni dager i gjennomsnitt blant fedre med minst 300 000 kroner i inntekt.

Colourbox.com

Den sammenhengen vi ser i tabell 1 kan bunne i at samværsfedre i ulike inntektsgrupper skiller seg systematisk fra hverandre på andre måter som har betydning for det månedlige samværet. Eksempelvis kan vi tenke oss at fedre som aldri har bodd sammen med barnets mor, har mindre samvær med barnet enn dem som har bodd sammen med moren, samtidig som de har lavere inntekt. Videre kan det tenkes at fedre med helseproblemer har mindre samvær enn dem uten helseproblemer, samtidig som de har lavere inntekt. Forskjeller i samvær mellom fedre med ulik inntekt kan da delvis være knyttet til forskjeller i helse og tidligere samlivsstatus.

For å sjekke om sammenhengen mellom samværsfedres inntekt og mengden samvær bunner i forskjeller mellom fedrene på andre områder, har vi foretatt multivariate analyser der vi justerer for forskjeller mellom fedrene på en rekke områder. Vi kontrollerer for følgende faktorer:

- Fars utdanningsnivå
- Hvorvidt far er student eller ikke
- Hvorvidt far har nedsatt helse eller ikke
- Antall barn som far har sammen med barnets mor
- Alderen på det aktuelle barnet (som altså er det yngste barnet i den aktuelle bidragsrelasjonen)
- Hvorvidt far har vært gift eller samboende med barnets mor, eller aldri har bodd sammen med henne
- Tid siden samlivsbrudd
- Fars samlivsstatus nå
- Hvorvidt det er barn i fars nåværende husholdning
- Hvorvidt en eventuell ny partner har barn som kommer på besøk i husholdningen
- Antall bidragsrelasjoner far har
- Reisetid til barnet

Fordelinger og gjennomsnitt for disse variablene vises i vedleggstabell 1, og de er nærmere definert i appendiks 2.

Målet med analysene er altså å finne ut om det er en sammenheng mellom samværsfedres inntekt og mengden samvær og hvor sterk denne sammenhengen er. Antall samværsdager forrige måned er da den avhengige variabelen i analysene, mens fars inntekt er forklaringsvariabelen. De faktorene vi justerer for, kaller vi kontrollvariabler. I en multivariat analyse kan vi se på betydningen av enkeltvariabler, justert for andre forskjeller mellom fedrene. Her ønsker vi altså å undersøke om fars inntekt har selvstendig betydning for mengden samvær når vi kontrollerer for at fedre er ulike på mange andre områder som kan ha betydning for samværet. Det bildet vi får, vil avhenge av hvilke faktorer vi justerer for i analysene. Tabell 2 viser sammenhengen mellom fars inntekt og antall månedlige samværsdager i tre ulike

modeller, uttrykt ved estimerte regresjonskoeffisienter.⁸ Koeffisientene forteller hvor mye verdien på variabelen «antall månedlige samværsdager» øker eller minsker når verdien på forklaringsvariabelen endres, gitt at andre forhold holdes konstante. Endringene må sees i forhold til referanse-kategorien. For fars inntekt har vi definert dem med lavest inntekt som referansekategori. Koeffisientene forteller da hvor mange flere eller færre samværsdager fedre i en gitt inntektsgruppe i gjennomsnitt har i forhold til dem med lavest inntekt. Positive koeffisienter betyr flere samværsdager, mens negative koeffisienter betyr færre dager.⁹

I den første modellen i tabell 2 inngår kun fars inntekt som forklaringsvariabel. Her er det altså ikke justert for forskjeller mellom fedrene på andre områder. Vi ser da for eksempel at fedre med 150 000 kroner–199 999 kroner i inntekt i gjennomsnitt har 1,35 flere månedlige samværsdager enn dem med lavest inntekt, og at de med aller høyest inntekt i gjennomsnitt har 2,80 flere samværsdager enn dem med lavest inntekt. Alle disse forskjellene er statistisk signifikante, det vil si at de neppe skyldes tilfældigheter.

I den andre modellen i tabell 2 er det justert for fars utdanning, om far er student eller ikke, om far har dårlig helse eller ikke, antall barn i bidragsrelasjonen, samværsbarnets alder, fars samlivsstatus ved bruddet med barnets mor, tid siden samlivsbrudd, fars nåværende samlivsstatus, hvorvidt det er barn i fars husholdning, samt antall bidragsrelasjoner far har, men ikke for reisetid til barnet. I tabell 2 viser vi kun effektene av fars inntekt. Effekter av kontrollvariablene vises i vedleggstabell 2 (første kolonne). Også etter at vi har kontrollert for alle disse faktorene, har fars inntekt stor betydning for antallet månedlige samværsdager, og endringen i forhold til modell 1 er forholdsvis beskjeden. Eksempelvis ser vi at fedrene med høyest inntekt i gjennomsnitt har 2,59 flere samværsdager enn dem med lavest inntekt. Dette innebærer at selv om flere av kontrollvariablene har stor betydning for fars månedlige samvær med barna (se vedleggstabell 2), påvirker de i liten grad sammenhengen mellom fars inntekt og antall samværsdager.

Blir det for dyrt å bo nær barna?

I den tredje modellen i tabell 2 er det i tillegg kontrollert for reisetiden til barna. Reisetiden har selvsagt stor betydning for fars samvær med barna i det daglige ettersom det er lettere å få til hyppig samvær om ettermiddagen og i helger når man bor nær barna enn når man bor langt unna. Også når vi justerer for reisetiden til barna, har fars inntekt klar betydning for antall månedlige samværsdager, men effekten er noe mindre enn i de andre modellene. Eksempelvis ser vi at fedrene med høyest inntekt i gjennomsnitt har 1,8 flere månedlige samværsdager med barna enn dem med lavest inntekt når vi også kontrollerer for reisetiden. Grunnen til at inntektseffektene er noe mindre når vi justerer for forskjeller i reisetid, er at fedre som bor nær barna sine har noe høyere inntekt enn dem som bor lengre unna. Fedre

Tabell 2. Resultater fra lineær regresjonsanalyse av betydningen av fars inntekt for antall samværsdager per måned. Modeller med kontroll for ulike faktorer

	Modell 1 (ikke kontrollert for noe)	Modell 2 (kontrollert for alt bortsett fra reisetid)	Modell 3 (også kontrollert for reisetid)
Fars inntekt etter skatt (ref: 149 000 kr)			
150 000-199 999 kr	1,35*	1,48***	1,12*
200 000-249 999 kr	1,76**	1,80***	1,25**
250 000-299 999 kr	2,75***	2,29***	1,60**
300 000 kr + ...	2,80***	2,59***	1,80***
R ²	0,03	0,17	0,33
*** p<=0,001; ** p<= 0,01; * p<= 0,05; ~ p<=0,10. Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004.			

Tabell 3. Gjennomsnittlig inntekt blant samværsfedre med ulik reisetid. Kroner

	Gjennomsnittlig inntekt	Antall obser- vasjoner
Gangavstand	306 130	215
Ikke gangavstand, men maks 0,5 time	285 236	447
Mer enn 0,5 time, men under 2,5 timer ...	247 552	208
2,5 timer eller mer	284 377	165
Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004.		

som har gangavstand til barna har en gjennomsnittlig inntekt etter skatt på omtrent 306 000 kroner, mens de som har minst 2,5 timers reisetid, har en gjennomsnittlig inntekt på omtrent 285 000 kroner (tabell 3). Vi kan ikke si sikkert hva denne forskjellen skyldes, men en mulig tolkning er at det ofte er dyrt å bosette seg nær barnet etter et samlivsbrudd, og at det særlig er fedre med forholdsvis høy inntekt som har råd til dette.

Fars inntekt har altså betydning for mengden månedlig samvær, slik at de med høyere inntekt har klart flere samværsdager enn dem med lav inntekt. Det er særlig de med aller lavest inntekt som skiller seg ut med mindre samvær enn de øvrige, men det er viktig å huske på at også disse fedrene i gjennomsnitt har ganske mye månedlig samvær med barna sine. Effekten av fars inntekt reduseres noe når vi kontrollerer for reisetiden til barnet, noe som tyder på at inntekten også har en indirekte betydning for samværet ved at fedrene med høyest inntekt noe oftere enn dem med lavere inntekt bor nær barna.

Minst feriesamvær blant fedre med lav inntekt

Tabell 1 viser at det også er en klar sammenheng mellom samværsfedres inntekt og mengden samvær med barna i ferier. I gjennomsnitt var fedrene sammen med barna omtrent 29 dager i ferier siste år, altså vel fire uker i alt. Blant dem i laveste inntektsgruppe var gjennomsnittet vel 23 dager, og blant dem med høyest inntekt var gjennomsnittet vel 32 dager. Forskjellen utgjør altså mer enn en uke. Vi har foretatt analyser for å sjekke om forskjellene i feriesamvær mellom fedre i ulike inntektsgrupper bunnar i forskjeller mellom fedrene på andre områder. Vi kontrollerer for de samme faktorene som i analysene av det månedlige samværet.

Colourbox.com

Også her vises resultater fra tre modeller (tabell 4). I modell 1 inngår kun fars inntekt som forklaringsvariabel. Effektene her er de samme som dem vi ser i tabell 1. Eksempelvis ser vi at fedrene med høyest inntekt i gjennomsnitt var sammen med barna omtrent ni dager mer i ferier siste år enn fedre i laveste inntektsgruppe. I modell 2 er det kontrollert for samtlige faktorer bortsett fra reisetid til barnet. Vi ser at effektene av fars inntekt er noe mindre her enn i modell 1, men forskjellene mellom inntektsgruppene er fremdeles betydelige. Fedrene i høyeste inntektsgruppe hadde her 7,6 flere samværsdager i ferier enn dem i laveste inntektsgruppe. Effektene av kontrollvariablene vises i vedleggstabell 2. I modell 3 er det også kontrollert for reisetid til barnet. Dette endrer ikke betydningen av fars inntekt i nevneverdig

grad. Reisetiden til barnet har atskillig mindre betydning for mengden samvær i ferier enn for samvær i det daglige. Dette er også vist i tidligere analyser (Kitterød 2006b). Dermed påvirker ikke reisetiden til barnet sammenhengen mellom fars inntekt og mengden feriesamvær med barnet.

Det er altså en klar sammenheng mellom samværsfedres inntekt og hvor mye de ser til barna i ferier. Feriesamværet øker imidlertid ikke jevnt med fars inntekt. Det er særlig

Tabell 4. Resultater fra lineær regresjonsanalyse av betydningen av fars inntekt for antall samværsdager i ferier. Modeller med kontroll for ulike faktorer

	Modell 1 (ikke kontrollert for noe)	Modell 2 (kontrollert for alt bortsett fra reisetid)	Modell 3 (også kontrollert for reisetid)
Fars inntekt etter skatt (ref: 149 000 kr)			
150 000-199 999 kr	2,39***	2,08	2,15
200 000-249 999 kr	6,71***	6,09**	6,15**
250 000-299 999 kr	10,12***	8,18***	8,38***
300 000 kr+	8,99***	7,06**	7,18**
R ²	0,04	0,1	0,12
*** p<=0,001; ** p<= 0,01; * p<= 0,05; ~ p<=0,10. Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004.			

fedre i de to laveste inntektsgruppene, altså de med under 200 000 kroner i inntekt etter skatt, som skiller seg ut med mindre feriesamvær enn andre. Blant fedre med høyere inntekt er det ganske beskjedne forskjeller mellom inntektsgruppene, og fedre i nest høyeste inntektsgruppe (250 000 kroner–299 999 kroner) har minst like mye feriesamvær som fedrene med aller høyest inntekt.

Tabell 5. Andel samværsfedre som var sammen med barnet minst én dag forrige måned og andel som var sammen med barnet i minst én ferie siste år. Prosent. Antall observasjoner i parentes

	Samvær minst én dag forrige måned	Samvær i minst én ferie siste år
Alle	82 (1 028)	93 (1 035)
Fars inntekt etter skatt		
-149 999 kr	70 (166)	85 (165)
150 000-199 999 kr	80 (205)	91 (208)
200 000-249 999 kr	84 (254)	94 (256)
250 000-299 999 kr	89 (174)	97 (175)
300 000 kr+	86 (229)	94 (231)

Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004.

Fedre med lav inntekt har sjeldnere enn andre sett barna siste måned ...

Så langt har vi vist sammenhenger mellom samværsfedres inntekt og samvær med barna ved å se på gjennomsnittlig antall samværsdager på månedlig basis og i ferier. I det følgende undersøker vi om inntekten også har betydning for hvorvidt fedrene var sammen med barna overhodet forrige måned og i ferier siste år.

De aller fleste samværsfedre, 82 prosent, hadde vært sammen med barna minst én dag forrige måned (tabell 5). De med lavest inntekt skiller seg fra dem med høyere inntekt ved at relativt færre fedre hadde sett barnet overhodet siste måned. 70 prosent av fedrene med under 150 000 kroner i inntekt hadde hatt slikt samvær, mot 80–90 prosent av dem med høyere inntekt.

Også her sjekker vi om denne forskjellen består når vi tar hensyn til at fedrene, i tillegg til at de har ulik inntekt, skiller seg fra hverandre på andre områder som kan ha betydning for samværet. Ettersom den avhengige variabelen her bare har to verdier (hadde samvær/hadde ikke samvær), benyttes en analyseteknikk som kalles logistisk regresjon. Resultatene presenteres da som oddsforhold. Dette kan forstås som den relativt høyere eller lavere sjansen en person har for å ha vært sammen med barnet siste måned, sammenlignet med en person i referansekategori. Oddsforhold høyere enn én innebærer større sjanse for å ha vært sammen med barna, mens oddsforhold under én innebærer lavere sjanse. Kontrollvariablene er de samme som i de multivariate analysene tidligere i artikkelen. Også her vises

Tabell 6. Resultater fra logistisk regresjonsanalyse av betydningen av fars inntekt for om far hadde samvær med barnet minst én dag forrige måned. Oddsforhold. Modeller med kontroll for ulike faktorer

	Modell 1 (ikke kontrollert for noe)	Modell 2 (kontrollert for alt bortsett fra reisetid)	Modell 3 (også kontrollert for reisetid)
Fars inntekt etter skatt (ref: 149 000 kr)			
150 000-199 999 kr	1,89**	2,28**	2,30**
200 000-249 999 kr	2,33***	2,47***	2,62**
250 000-299 999 kr	3,77***	3,14***	2,66**
300 000 kr+	2,96***	2,41***	2,09*
R _a ²	0,03	0,15	0,27

*** p<=0,001; ** p<= 0,01; * p<= 0,05; ~ p<=0,10.

Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004.

Tabell 7. Resultater fra logistisk regresjonsanalyse av betydningen av fars inntekt for om far hadde samvær med barnet i minst én dag i ferier siste år. Oddsforhold. Modeller med kontroll for ulike faktorer

	Modell 1 (ikke kontrollert for noe)	Modell 2 (kontrollert for alt bortsett fra reisetid)	Modell 3 (også kontrollert for reisetid)
Fars inntekt etter skatt (ref: 149 000 kr)			
150 000-199 999 kr	1,7	2,03~	1,93~
200 000-249 999 kr	2,68**	3,42**	3,44**
250 000-299 999 kr	4,60***	3,85**	3,66**
300 000 kr + ...	2,71**	2,24*	2,02~
R _a ²	0,03	0,18	0,19
*** p<=0,001; ** p<= 0,01; * p<= 0,05; ~ p<=0,10. Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004.			

resultater fra tre modeller – én der kun fars inntekt inngår som forklaringsvariabel, én der det kontrolleres for samtlige faktorer bortsett fra reisetid til barnet og én der det også er kontrollert for reisetid til barnet (tabell 6).¹⁰

Samtlige tre modeller viser at fedre i høyere inntektsgrupper har klart større sjanse for å ha vært sammen med barnet forrige måned enn dem med lavest inntekt. Effektene reduseres noe når vi justerer for reisetid til barnet, men forskjellene mellom de tre modellene er forholdsvis beskjed-

ne. Det er altså en klar tendens til at fedre med lav inntekt oftere enn dem i høyere inntektsgrupper ikke har sett barnet overhodet forrige måned. Dette gjelder også når vi tar hensyn til at fedrene med lavest inntekt skiller seg ut fra fedrene med høyere inntekter på områder som kan ha betydning for om de har hatt samvær eller ikke.

... og i ferier siste år

De aller fleste samværsfedre, hele 93 prosent, hadde vært sammen med barna i minst én ferie siste år (tabell 5). Andelen var noe lavere blant fedrene i laveste inntektsgruppe enn blant dem med høyere inntekter, men også blant fedrene i laveste inntektsgruppe hadde hele 85 prosent vært sammen med barnet i ferier siste år. I de øvrige inntektsgruppene gjaldt dette over 90 prosent av fedrene. Denne forskjellen gjelder fremdeles når vi justerer for forskjeller mellom fedrene på andre områder. Også her er logistisk regresjon benyttet som analyseteknikk. Tabell 7 viser resultater fra tre modeller. Effekten av samværsfars inntekt reduseres ikke nevneverdig når vi kontrollerer for forskjeller mellom fedrene på andre områder. Samtlige modeller viser at samværsfedre i laveste inntektsgruppe oftere enn dem med høyere inntekter var uten feriekontakt med barna siste år.

Diskusjon

Det er altså en klar sammenheng mellom samværsfedres inntekt og mengden samvær med barna både i det daglige og i ferier. Fedre med høy inntekt har mer og oftere samvær enn dem med lav inntekt. Sammenhengene er imidlertid ikke helt lineære i den forstand at mengden samvær øker jevnt med fars inntekt. Det er særlig samværsfedre med lav inntekt som skiller seg ut med mindre og sjeldnere samvær enn andre. Det mønsteret vi finner, avhenger selvsagt til en viss grad av hvordan vi definerer og grupperer fars inntekt. I denne artikkelen ser vi på betydningen av fars inntekt etter skatt og skiller mellom fem inntektsgrupper. Når det gjelder månedlig samvær, er det særlig fedre med under 150 000 kroner i inntekt som skiller seg ut med færre samværsdager enn andre fedre. Når det gjelder feriesamvær, er det fedre med under 200 000 kroner i inntekt som skiller seg ut med mindre samvær enn andre. Fedrene med lavest inntekt har ikke bare færre samværsdager enn andre fedre, men er også overrepresentert blant dem som ikke har hatt noe kontakt med barna overhodet siste måned og i ferier siste år. Hvordan skal vi tolke disse sammenhengene?

Det at fedre med lav inntekt har mindre samvær med barna enn dem med høyere inntekt kan tyde på at fedre i lavinntektsgrupper har vanskeligere enn andre fedre for å dekke utgifter i forbindelse med besøk av barn de ikke bor sammen med. Omfattende samvær forutsetter en del ekstra plass og utstyr og kan også medføre store reiseutgifter. Lav inntekt kan også hindre fedre i å ta med barna på aktiviteter som gjør det mer attraktivt for barna å komme på besøk. Analysene tyder dessuten på at høy inntekt har en viss indirekte effekt på mengden samvær i det daglige ved at samværsfedre med høy inntekt oftere enn andre samværsfedre bor nær barna. Vi vet ikke sikkert hva dette skyldes, men en mulig forklaring kan være at samværsfedre med høy inntekt oftere enn andre har råd til å kjøpe bolig nær barna.

Sammenhengen mellom inntekt og samvær gjaldt før de nye bidragsreglene trådte i kraft (Kitterød og Lyngstad 2006), og den gjelder altså også etter at de nye bidragsreglene ble innført, enda samværsfedre etter disse reglene får et fradrag i bidraget for å dekke utgifter under samværet. I analysene i denne artikkelen har vi benyttet et inntektsmål der betalt barnebidrag er trukket fra. Mye samvær gir lavere bidrag og dermed høyere inntekt etter at bidraget er trukket fra. Det er imidlertid ikke helt enkelt å si hvordan bidragsreglene kunne tenkes å påvirke sammenhengen mellom inntekt og samvær. Selv om fedre med høy inntekt i gjennomsnitt betaler mer i bidrag enn dem med lavere inntekt (Kitterød og Lyngstad 2007), har de høyere inntekt også etter at bidraget er betalt. De har altså god mulighet for å dekke utgifter under samværet med barna selv om de betaler høye bidrag. Muligens har samværsfradraget størst betydning for fedre med mellomstore og lave inntekter ettersom disse i større grad enn fedrene med de høyeste inntektene kan oppleve økonomien som en begrensing for samværet.

Det at det ikke er en entydig lineær sammenheng mellom fars inntekt og mengden feriesamvær med barna, i den forstand at antall samværsdager i ferier øker jevnt med fars inntekt, kan tyde på at det ikke er nødvendig å kunne lokke med dyre ferieopplevelser for å ha omfattende samvær i ferier, men at inntekt under et visst nivå kan vanskeliggjøre mye feriesamvær. I den rapporten som denne artikkelen bygger på, har vi også undersøkt sammenhengen mellom samværsfedrenes mottak av sosialhjelp og samvær med barna både på månedlig basis og i ferier (Kitterød og Lyngstad 2007). Vi finner at fedre som mottar sosialhjelp har betydelig mindre månedlig samvær og feriesamvær med barna enn dem uten sosialhjelp, og at de dessuten oftere ikke har hatt samvær overhodet. Dette støtter antakelsen om at lav inntekt kan være et hinder for omfattende samvær.

Det at samværsfedre med lav inntekt har mindre samvær med barna enn dem med høyere inntekt, og dessuten oftere ikke har hatt samvær i det hele tatt siste måned og i ferier siste år, kan også ha med fedres selvfølelse å gjøre. Noen fedre kan oppleve det vanskelig ikke å kunne spandere noe ekstra på barnet når de møtes, og de foretrekker kanskje derfor å unngå kontakt. Stram økonomi kan altså tenkes å virke begrensende på kontakten med barna både fordi samværsfedre har vanskelig for å dekke utgifter under samværet, og fordi de synes det er nedverdiggende at de ikke kan leve opp til egne og andres forventninger om å være gode forsørgere. Skevik (2006) diskuterer nettopp en slik indirekte betydning av det å ha lav inntekt. Mange samværsfedre identifiserer seg med forsørgerrollen, men opplever at de

Referanser

Barne- og familiedepartementet (2001): *Om lov om endringer i barnelova, forskotteringsloven og i enkelte andre lover (nye regler for beregning av barnebidrag m.m.)*, Ot.prp. nr. 43, 2000-2001, Akademika As, Oslo.

Jensen, An-Magritt (2005): Barn som bor med far bor også med mor, *Samfunnsspeilet* 30-38, Statistisk sentralbyrå.

Jensen, An-Magritt og Stein-Erik Clausen (1997): *Samvær og fravær. Foreldres kontakt med barn de ikke bor sammen med*, Norsk institutt for by- og regionsforskning, Notat 1997:103.

Kitterød, Ragni Hege (2004): Samvær med barn etter samlivsbrudd. Hva svarer far og hva svarer mor? *Samfunnsspeilet* 2, 2004, 55-64, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, Ragni Hege (2006a): Samværs mødre – liten gruppe med mye omsorg, *Samfunnsspeilet* 1, 2006, 19-28, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, Ragni Hege (2006b): Stor avstand – lite samvær? Samværsfedres tid med barn per måned og i ferier. *Tidsskrift for velferdsforskning* årg. 9 (2): 100-115.

Kitterød, Ragni Hege og Jan Lyngstad (2006): *Mest samvær blant ressurssterke fedre? Betydningen av inntekt og utdanning for samværsfedres kontakt med barna*, Rapporter 2006/35, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, Ragni Hege og Jan Lyngstad (2007): *Samværsfedre – sammenheng mellom inntekt og kontakt med barna også etter bidragsreformen*, Rapporter 2007/10, Statistisk sentralbyrå.

Manning, Wendy D., Susan D. Stewart og Pamela J. Smock (2003): The Complexity of Fathers' Parenting Responsibilities and Involvement With Nonresident Children, *Journal of Family Issues* vol. 24 (5): 645-667.

Skaare, Sven og Gunnar Fodnesbergene (2005): *Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004. Dokumentasjonsrapport*, Notater 2005/41, Statistisk sentralbyrå.

Skevik, Anne (2006): "Absent fathers" or "reorganized families"? Variations in father-child contact after parental break-up in Norway, *The Sociological Review* vol. 54 (1): 114-132.

Skevik, Anne og Krister Hyggen (2002): *Samværsfedrenes situasjon. Rapport fra en spørreundersøkelse*, Rapport 15/02, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Stephens, Linda S. (1996): Will Johnny See Daddy This Week? An Empirical Test of Three Theoretical Perspectives of Postdivorce Contact, *Journal of Family Issues* vol. 17 (4): 466-494.

Vedø, Anne (2004): Vekter i undersøkelsen om samvær og bidrag 2002, Notater 2004/25, Statistisk sentralbyrå.

ikke fyller denne godt nok dersom de ikke kan tilby barna litt ekstra når de kommer på besøk. De kan da komme til å trekke seg unna og redusere kontakten med barna. Vi kan ikke teste en slik effekt direkte med det datamaterialet vi benytter her.

Selv om vi i denne artikkelen har tatt hensyn til at samværsfedre med ulik inntekt også atskiller seg fra hverandre på andre områder som kan ha betydning for samværet med barna, kan vi ikke helt utelukke at inntektseffektene delvis bunner i forskjeller mellom fedrene på andre områder. Eksempelvis kunne det vært ønskelig med bedre opplysninger om fars helse, og også om både fars og barnas ønsker om samvær. Videre er det viktig å huske på at vi ikke har tatt hensyn til inntekten til barnets mor. Fars samvær med barna avhenger ikke bare av fars ønsker og muligheter, men også av hva mor vil og legger til rette for. Muligens har også mors inntekt betydning for fars samvær med barnet. Eksempelvis kan vi tenke oss at mødre med høy inntekt strekker seg lenger for å dekke barnas reiseutgifter ved besøk hos samværsfar, enn mødre med lavere inntekt. Dersom det er en positiv sammenheng mellom foreldrenes inntekter, kan noe av effekten av fars inntekt for mengden samvær med barna være knyttet til inntektsforskjeller mellom mødrene. I senere analyser på feltet bør også slike sammenhenger undersøkes.

¹ Grunnen til at vi ikke også inkluderer samværs mødre i analysene, er at disse utgjør en liten andel av alle samværsforeldre, og at sammenhengen mellom inntekt og samvær trolig er annerledes for dem enn for samværsfedrene ettersom de skiller seg systematisk fra samværsfedre på mange områder (Jensen 2005, Kitterød 2006a).

² Artikkelen er basert på en rapport om samme tema (Kitterød og Lyngstad 2007). Analysene i denne artikkelen avviker imidlertid litt fra dem som vises i rapporten, blant annet ved at modellene i de multivariate analysene er definert litt annerledes. I rapporten analyseres også sammenhengen mellom samværsfedres mottak av sosialhjelp og samvær med barna.

³ Er det for eksempel inntekt før eller etter skatt, er det fars egen inntekt eller inntekten i en eventuell ny husholdning, er barnebidraget trukket fra, og tar man også hensyn til inntekten til den forelderen som barnet bor fast hos?

⁴ 86 prosent av de samværsfedrene som inngår i analysene i denne artikkelen, oppga at de betalte bidrag for barna. 62 prosent hadde betalt bidrag gjennom trygdeetaten i 2004, og 24 prosent hadde ordnet betalingen privat.

⁵ Dette er nødvendig for å få informasjon om inntekt, utdanning og så videre for samtlige samværsfedre i undersøkelsen. Dersom vi benytter mødrenes svar på spørsmål om samvær, får vi opplysninger om samværsfedrenes inntekt, utdanning og så videre kun for de fedre der også barnets mor deltok i undersøkelsen.

⁶ I den rapporten som artikkelen bygger på, er også samværsfedre med mindre enn ett år siden samlivsbruddet inkludert i analysene av samvær siste måned.

⁷ Grunnen til at vi grupperer fars inntekt og ikke behandler dette som en kontinuerlig variabel, er at sammenhengen mellom inntekt og samvær ikke er helt lineær. Dette gjelder særlig for ferisamværet.

⁸ Alle observasjoner som har uoppgitte svar på minst én av variablene i den mest omfattende modellen (modell 3), er holdt utenfor i de multivariate analysene.

⁹ For hver modell vises også en R^2 . Dette målet uttrykker hvor mye av variasjonen i den avhengige variabelen (antall samværsdager) som forklares av den aktuelle modellen.

¹⁰ For hver modell presenteres en R^2 (ofte kalt pseudo forklart varians) som gir et mål for tilpasning av modellen. Størrelsen forteller hvor mye den valgte modellen forklarer i forhold til nullmodellen, angitt i intervallet null til en. Høye verdier viser at en gitt modell forklarer mer enn modeller med lavere verdier.

Appendiks 1. Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004

Undersøkelsen ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå høsten 2004 på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet (da Barne- og familiedepartementet). Den belyser de praktiske og juridiske sidene ved omsorgen for barna blant foreldre som lever atskilt, foreldrenes økonomiske situasjon, størrelsen på barnebidraget og fordelingen av en del utgifter til barna.

Bruttoutvalget var på 3 800 personer. Trekkgrunnlaget var alle barn under 18 år per 31.12.2004 som var bosatt i Norge, som bodde sammen med bare én av foreldrene sine, og der begge foreldre var bosatt i Norge. Det ble trukket ut 1 900 barn, og ut fra dette ble det laget to delutvalg. Det ene besto av 1 900 foreldre som til daglig bor sammen med barn, men ikke sammen med barnets andre forelder. Det andre besto av 1 900 personer med barn under 18 år, men som verken bodde sammen med barnet eller den andre forelder. Hver person i det første utvalget hadde barn med en person i det andre utvalget. En del bidragspar har flere barn sammen, men i denne undersøkelsen stilte man spørsmål om fordeling av ansvar og omsorg bare for det yngste barnet. Noen foreldre inngår i flere bidragsrelasjoner, slik at de betaler bidrag til, eller mottar bidrag fra, mer enn én tidligere partner. Undersøkelsen her kartla kun omsorg for barn i den bidragsrelasjonen man var trukket ut på grunnlag av.

Noen foreldre har delt bosted for barnet, slik at barnet bor omtrent halvparten av tiden hos hver. Barnet kan imidlertid bare være registrert bosatt på ett sted. I denne undersøkelsen er foreldre definert som samværsforeldre eller enslige foreldre på grunnlag av opplysninger om barnets registrerte bosted. Den av foreldrene som barnet ble registrert bosatt hos, ble regnet som enslig foreldre, mens den andre ble regnet som samværsforelder. Både samværsforeldre og enslige foreldre kunne være etablert med en ny ektefelle eller samboer.

Data ble samlet inn gjennom telefonintervjuer med noe postal oppfølging. Telefonintervjuing ble valgt blant annet fordi man ønsket å få en høyere svarprosent enn det som er vanlig i undersøkelser på feltet. Intervjuingen foregikk i hovedsak i november og desember 2004.

210 av de uttrukne personene viste seg å falle utenfor målgruppen for undersøkelsen, være døde, flyttet til utlandet eller bo på institusjon. Etter at avgangene var fjernet, besto bruttoutvalget av 3 582 personer. Man fikk svar fra 75 prosent av bruttoutvalget, noe som er høyt for undersøkelser på dette feltet. Det var 1 020 hele bidragspar i nettoutvalget, altså par der både den enslige forelder og samværsforelder besvarte intervjuet. Svarprosenten var noe lavere blant samværsforeldre enn blant enslige foreldre. Nettoutvalget til undersøkelsen består av 1 414 enslige foreldre (1 240 mødre og 174 fedre) og 1 278 samværsforeldre (1 123 fedre og 155 mødre). Opplysninger om foreldrenes inntekt og utdanning og en del andre forhold ble koblet til spørreskjemaopplysningene fra Statistisk sentralbyrås registre.

Det er utarbeidet vekter for å justere for ulik trekksannsynlighet blant foreldre og for skjevheter ved frafallet. Etersom utvalget av foreldre ble trukket via et utvalg av barn, hadde de med flere barn større sannsynlighet for å bli trukket ut enn dem med bare ett barn. Utvalgsvekter justerer for dette. Det viste seg dessuten at nettoutvalget var litt skjevt med hensyn til noen

sentrale kjennemerker. Man laget en frafallsvekt som korrigerer for foreldregruppe (enslige foreldre/samværsforeldre) og utdanningsnivå. På grunnlag av utvalgs- og frafallsvektene er det laget to personvekter. En av disse benyttes i analysene i denne artikkelen.

Opplegget for undersøkelsen er nærmere dokumentert i Skaare og Fodnesbergene (2005). Vektene er også beskrevet i Vedø (2004).

Appendiks 2. Hva har vi kontrollert for?

Kontrollvariablene i de multivariate analysene er definert som følger:

Fars utdanning: Dette er fars høyeste fullførte utdanning på intervju-tidspunktet. Vi behandler dette som en kategorisk variabel og skiller mellom tre grupper: fedre med utdanning fra ungdomsskole eller videregående skole (referanse), fedre med ett til fire års universitets- eller høyskoleutdanning og fedre med minst fem års universitets- eller høyskoleutdanning.

Far er student: De som rapporterte i spørreskjemaet at de anså seg selv hovedsakelig som studenter og/eller mottok studentstipend (ifølge Statistisk sentralbyrås inntektsregister), regnes som studenter.

Fars helse: Dessverre var det ingen spørsmål om helse i skjemaet. Vi benytter et spørsmål om hovedsakelig virksomhet og opplysninger fra inntektsregisteret. De som oppga førtids- eller uførepensjonist som sin hovedsakelige virksomhet og/eller mottok pensjonsytelser fra folketrygden (i hovedsak uførepensjon eller rehabiliteringspenger) regnes som å ha dårlig helse.

Antall barn i bidragsrelasjonen: Dette er antall barn som samværsfar har med barnets mor – altså i den bidragsrelasjonen som dekkes i undersøkelsen. Vi skiller mellom dem med ett barn (referanse), dem med to barn og dem med tre eller flere barn.

Barnets alder: Vi skiller mellom fire aldersgrupper og definerer de yngste barna som referansekategori.

Fars samlivsstatus ved brudd: Vi skiller mellom tidligere gifte, tidligere samboende og dem som aldri har bodd sammen med moren, med sistnevnte gruppe som referanse.

Tid siden samlivsbrudd: Dette defineres som en kontinuerlig variabel, målt i antall år siden foreldrene flyttet fra hverandre. For samværsfedre som aldri har bodd sammen med barnets mor, settes tid siden brudd lik barnets alder.

Fars samlivsstatus nå: Vi skiller mellom samværsfedre som lever alene (referanse), dem som er samboere med en ny partner, og dem som er gift med en ny partner.

Har barn eller stebarn i nåværende husholdning: Vi skiller mellom fedre som har, og fedre som ikke har, egne barn eller stebarn i sin nåværende husholdning. Vi kan dessverre ikke skille mellom fars biologiske barn og partners særkullsbarn. Det kan imidlertid kobles til registeropplysninger som muliggjør et slikt skille senere.

Partner har særkullsbarn som kommer på besøk: Vi inkluderer en variabel som skiller mellom fedre som har en ny partner med barn som kommer på besøk i husholdningen, og dem som ikke har en partner med slike barn (referanse).

Antall bidragsrelasjoner: De fleste fedre har bare én bidragsrelasjon, nemlig den de gir opplysninger om i undersøkelsen. Noen få har imidlertid barn med flere enn én tidligere partner. Vi skiller mellom fedre med én og flere bidragsrelasjoner (referanse).

Reisetid til barnet: I undersøkelsen ble reisetid kartlagt gjennom et spørsmål med fire svarkategorier. Spørsmålet gjaldt reisetid én vei, altså enten til eller fra barnet. Vi beholder alle fire svarkategorier i analysene og definerer dem som bor nærmest som referanse.

Colourbox.com

Vedleggstabell 1. Fordelinger og gjennomsnitt for variabler i analysene. Samværsfedre		
	Prosent	Antall observasjoner
Fars inntekt etter skatt		
-149 999 kr	16	168
150 000-199 999 kr	19	208
200 000-249 999 kr	26	257
250 000-299 999 kr	17	176
300 000 kr+	22	232
Gjennomsnitt, kr	281 998	1 041
Fars utdanning		
Ungdomsskole/videregående skole	81	809
Universitet/høgskole 1-4 år	13	156
Universitet/høgskole 5 år+	6	63
Uoppgitt	1	13
Far er student		
Ja	3	28
Nei	97	1 007
Uoppgitt	1	6
Far har dårlig helse		
Ja	16	155
Nei	84	884
Uoppgitt	0	2
Antall barn i bidragsrelasjonen		
1	65	525
2	30	402
3+	5	114
Gjennomsnitt	1	1 041
Yngste barns alder		
1-4 år	15	130
5-9 år	29	328
10-14 år	38	420
15-17 år	18	163
Gjennomsnitt, år	10	1 041
Samlivsstatus ved brudd		
Aldri bodd sammen med barnets mor	15	491
Samboende	43	408
Gift	42	142
Tid siden samlivsbrudd		
1 år	9	98
2-4 år	24	280
5-7 år	23	241
8-10 år	21	210
11 år+	23	212
Gjennomsnitt, år	7	1 041
Fars samlivsstatus nå		
Enslig	54	585
Samboende med ny partner	24	243
Gift med ny partner	21	213
Har barn/stebarn i husholdningen		
Ja	38	377
Nei	62	664
Partner har barn som kommer på besøk		
Ja	5	53
Nei	95	988
Antall bidragsrelasjoner		
En	93	915
To+	7	126
Gjennomsnitt	1	1 041
Reisetid til barnet		
Gangavstand	21	215
Ikke gangavstand, men maks ½ time	43	447
Mer enn ½ time, men under 2,5 timer	20	208
2,5 timer eller mer	16	165
Uoppgitt	1	6

Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004.

	Månedlig samvær		Feriesamvær	
	Modell 2	Modell 3	Modell 2	Modell 3
Fars inntekt etter skatt (ref: 149 999 kr)				
150 000-199 999 kr	1,48**	1,12*	2,08	2,15
200 000-249 999 kr	1,80***	1,25**	6,09**	6,15**
250 000-299 999 kr	2,29***	1,60**	8,18***	8,38***
300 000 kr+	2,52***	1,80***	7,06**	7,18**
Fars utdanning (ref: Ungdomsskole/videregående)				
Universitet/høgskole 1-4 år	-0,3	-0,58	2,35	2,2
Universitet/høgskole 5 år+	0,48	0,76	2,77	1,87
Far er student (ref: Nei)				
Ja	1,18	1,69~	6,3	5,98
Far har dårlig helse (ref: Nei)				
Ja	-1,09*	-1,33**	-1,31	-1,44
Antall barn i bidragsrelasjonen (ref: Ett)				
To	0,1	-0,34	-0,1	-0,04
Tre + ...	-0,72	-0,83	-1,35	-1,22
Yngste barns alder (ref: 1-4 år)				
5-9 år	0,09	0,12	5,98*	5,51*
10-14 år	-0,16	-0,43	5,51*	5,45~
15-17 år	-1,73*	-2,06**	0,2	0,02
Samlivsstatus ved brudd (ref: Aldri bodd med barnets mor)				
Gift	3,40***	2,75***	6,56**	6,89**
Samboende	2,75***	2,31***	4,88*	4,89**
Tid siden samlivsbrudd (kontinuerlig i år)	-0,13*	-0,06	-0,35	-0,39~
Fars samlivsstatus nå (ref: Enslig)				
Samboende med ny partner	-0,73	-0,16	-2,24	-1,89
Gift med ny partner	-1,57**	-0,75	-2	-1,86
Har barn/stebarn i husholdningen (ref: Nei)				
Ja	-0,64	-0,5	-0,88	-1,27
Partner har barn som kommer på besøk (ref: Nei)				
Ja	-1,71*	-1,30~	0,17	0,00
Antall bidragsrelasjoner (ref: Flere enn en)				
En	1,25*	0,69	2,79	2,77
Reisetid til barnet (ref: Gangavstand)				
Ikke gangavstand, men maks ½ time		-2,36***		-3,64*
Mer enn ½ time, men under 2,5 timer		-5,14***		-2,31
2,5 timer eller mer		-7,19***		2,46
Konstantledd	4,75	8,87	16,1	18,01
R ²	0,17	0,33	0,1	0,12

*** p<=0,001; ** p<= 0,01; * p<= 0,05; ~ p<=0,10
Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004.

	Månedlig samvær		Feriesamvær	
	Modell 2	Modell 3	Modell 2	Modell 3
	Vedleggstabell 3. Resultater fra logistisk regresjonsanalyse av betydningen av fars inntekt for om far hadde samvær med barnet minst én dag forrige måned og minst én dag i ferier siste år.¹ Oddsforhold. (N=1004 for månedlig samvær og 1001 for samvær i ferier)			
Fars inntekt etter skatt (ref: 149 999 kr)				
150 000-199 999 kr	2,28**	2,30**	2,03~	1,93~
200 000-249 999 kr	2,47***	2,62**	3,42**	3,44**
250 000-299 999 kr	3,14***	2,66**	3,85**	3,66**
300 000 kr+	2,41***	2,09*	2,24*	2,02~
Fars utdanning (ref: Ungdomsskole/videregående)				
Universitet/høgskole 1-4 år	1,43	1,54		
Universitet/høgskole 5 år + ...	3,48*	6,46**	4,55** ¹	4,85** ¹
Far er student (ref: Nei)				
Ja	16,87*	36,15**	1,49	1,61
Far har dårlig helse (ref: Nei)				
Ja	0,48**	0,41***	1,01	1,02
Antall barn i bidragsrelasjonen (ref: Ett)				
To	0,94	0,82	0,68	0,69
Tre + ...	0,86	0,8	0,36	0,36
Yngste barns alder (ref: 1-4 år)				
5-9 år	1,06	1,13	1,41	1,6
10-14 år	0,77	0,69	0,97	1,04
15-17 år	0,35*	0,26*	0,75	0,81
Samlivsstatus ved brudd (ref: Aldri bodd med barnets mor)				
Gift	4,98***	5,07***	4,54***	4,15***
Samboende	2,87***	3,05***	3,40***	2,23***
Tid siden samlivsbrudd (kontinuerlig i år)	0,97	1,00	0,88*	0,88*
Fars samlivsstatus nå (ref: Enslig)				
Samboende med ny partner	0,9	1,01	0,99	1,00
Gift med ny partner	0,76	0,84	0,47~	0,47~
Har barn/stebarn i husholdningen (ref: Nei)				
Ja	0,78	0,86	1,36	1,43
Partner har barn som kommer på besøk (ref: Nei)				
Ja	0,63	0,76	2,98	3,39
Antall bidragsrelasjoner (ref: Flere enn en)				
En	1,70~	1,46	1,67	1,52
Reisetid til barnet (ref: Gangavstand)				
Ikke gangavstand, men maks ½ time		0,72		0,88
Mer enn ½ time, men under 2,5 timer		0,25***		0,5
2,5 timer eller mer		0,07***		0,43~
R*2	0,15	0,27	0,18	0,19
*** p<=0,001; ** p<= 0,01; * p<= 0,05; ~ p<=0,10				
¹ Etersom samtlige fedre med lang utdanning fra universitet/høgskole hadde vært sammen med barnet i ferier siste år, er de med kort og de med lang universitetsutdanning slått sammen i analysene av ferie-samvær.				
Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004.				

Gikk barnebidragene ned etter bidragsreformen?

De nye reglene for beregning av barnebidrag som trådte i kraft høsten 2003, skulle gi en mer rettferdig fordeling av utgiftene til barnas forsørgelse mellom bidragspliktige og bidragsberettigede. Et flertall i begge foreldregruppene mente i 2004 at bidraget var blitt redusert i løpet av de to siste årene, til glede for de bidragspliktige og til gremmelse for de bidragsberettigede. Men har de rett? Svaret er «ja» hvis man ser bort fra de samtidige skatteendringene. Tar vi hensyn til dem, viser det seg at bidragsnivået i gjennomsnitt var det samme i 2002 og 2004.

Et nytt system for beregning av underholdsbidrag for barn (barnebidraget) ble vedtatt sommeren 2001 og fullt gjennomført fra 1. oktober 2003. Formålet med endringene var å stimulere de bidragspliktige til mer samvær med barna og til en mer rettferdig fordeling av utgiftene til barnas forsørgelse mellom bidragspliktige og bidragsberettigede.

Jan Lyngstad

Hvem kommer best ut?

Både før og etter endringene gikk diskusjonen høyt om de nye reglene bidro til å heve eller senke det generelle bidragsnivået, om det var de bidragspliktige eller bidragsmottakerne som kom best ut. Det er dette vi skal se nærmere på i denne artikkelen.

Det gamle systemet var bygd på at den bidragspliktige skulle betale «etter evne», det vil si at den bidragspliktige forelderen skulle betale en prosentandel av bruttoinntekten sin til barnet. Procentsatsene var 11 prosent for ett barn, 18 prosent for to, 21 prosent for tre og 28 prosent for fire eller flere barn.

Nytt system og nye skatteregler

Det nye systemet tar hensyn til begge foreldrenes inntekter og tar utgangspunkt i kostnadene ved å forsørge barnet. Man har laget anslag over hva det koster å ha barn i ulike aldersgrupper. Basert på modelltall fra Statens institutt for forbruksforskning har man laget sjablonger for underholdskostnader. Fra dette trekkes barnetrygden. Den nettokostnaden som da fremkommer, skal fordeles mellom foreldrene etter hvor stor inntekt hver av dem har. Dersom den bidragspliktige har samvær med barnet, gis det et visst fradrag i bidraget alt etter barnets alder og omfanget av samværet. Reglene er utformet slik at bidragspliktige med lave inntekter skjermes, og bidragsberettigede vil motta et minstebidrag (bidragsforskudd) fra det offentlige dersom den bidragspliktige ikke har evne (eller vilje) til å betale (Barne- og familiedepartementet, 2001).

Samtidig med endringene i reglene for beregning av barnebidrag ble også skattereglene og reglene for avkorting av overgangsstønaden endret. Tidligere gav betalt bidrag fradrag i skattbar inntekt, mens det ble beregnet skatt på mottatt bidrag. Etter barnebidragsreformen gis det ikke lenger fradrag for betalt bidrag, og det betales ikke lenger skatt for mottatt bidrag. Før reformen fikk bidragsmottakere med overgangsstønad bare beholde 30 prosent av mottatt barnebidrag ut over minstebidraget (bidragsforskottet).

Jan Lyngstad er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (jan.lyngstad@ssb.no).

De resterende 70 prosent tok trygdekontoret.¹ Etter reformen falt denne regelen bort.

Er barnebidraget endret gjennom reformen?

De nye reglene for beregning av barnebidrag innebærer altså:

- at man nå tar hensyn til både bidragpliktiges og bidragsberettigedes inntekt, mens man tidligere beregnet bidraget bare på grunnlag av bidragpliktiges inntekt,
- og at avtalt samvær mellom bidragpliktige og barn nå bidrar til å redusere bidraget, mens omfanget av samvær tidligere ikke hadde noen betydning ved bidragsberegningen.

Colourbox.com

Målet var blant annet å oppmuntre foreldre som ikke bodde sammen med barna sine, til å være mer sammen med dem, og at utgiftene til barnets forsørgelse i større grad enn tidligere skal deles mellom foreldrene etter økonomisk evne (Barne- og familiedepartementet 2001).

Samværet har trolig økt noe etter at de nye reglene begynte å gjelde, men dette kan bare i liten grad tilskrives endringene i regelverket (Kitterød 2005). Men hvilke konsekvenser har bidragsreformen fått for størrelsen på betalt og mottatt bidrag? Det er vanskelig å si hvordan alle regelendringene har slått ut for bidragsnivået samlet sett og for den enkelte bidragspliktige og bidragsberettigede.

De ulike bestemmelsene kan dra i hver sin retning, men mange bidragspliktige med høye inntekter har trolig fått lavere bidrag. Det mener i hvert fall formannen i Aleneforeldreforeningen, Stig Rusten, i et intervju i Kvinner og klær nummer 40/2003. Dessuten har ikke alle foreldre som betaler og mottar barnebidrag, fått regnet om bidraget etter de nye reglene. Annethvert barn som fikk bidraget utbetalt via trygdeetaten, fikk ifølge bidragsstatistikken fra Arbeids- og velferdsetaten fortsatt beregnet bidraget etter gammelt regelverk i januar 2006 (se nedenfor). For en del av foreldrene til disse barna har bidraget i realiteten økt, siden den bidragspliktige har mistet skattefradraget, og den bidragsberettigede ikke lenger betaler skatt av det.

Statistikk over gjennomsnittlig barnebidrag fra Rikstrygdeverket (nå Arbeids- og velferdsetaten) viser at gjennomsnittlig bidrag ble redusert fra om lag 1 900 kroner per barn i september 2003 til om lag 1 600 kroner per barn i februar 2005. Tar man hensyn til skatten, ble netto bidrag i september 2003 beregnet til 1 364 kroner (Aftenposten 04.04.2005). Ved å ta hensyn til skatten, økte altså barnebidraget fra september 2003 til februar 2005.

Rikstrygdeverkets beregninger gir imidlertid ikke et helt dekkende bilde av endringene av bidragsnivået fra tida før til tida etter bidragsreformen for alle bidragsbarn, først og fremst fordi barn hvor foreldrene har privat avtale

uavhengig av Arbeids- og velferdsetaten (10-20 prosent av foreldrene),² ikke er med i etatens register og derfor heller ikke er med i deres beregninger.³

I denne artikkelen skal vi undersøke i hvilken grad bidragsberettigede og bidragspliktige har opplevd at bidraget er blitt endret fra 2002 til 2004. Videre skal vi undersøke om det var flere som var fornøyde med nivået på barnebidraget i 2004 enn i 2002, og hvem som mente det nye bidraget var for høyt, og hvem som mente det var for lavt. Vi skal også undersøke i hvilken grad foreldrene mener de nye beregningsreglene har hatt konsekvenser for eget bidrag. Har bidraget endret seg slik de bidragspliktige og de bidragsberettigede tror? Har de grunn til å være fornøyde/misfornøyde med endringene i bidragsnivået?

Data og metode

I analysene vil vi benytte svar på spørsmål om bidrag i to spørreundersøkelser om samvær og bidrag som ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå høsten 2002 og høsten 2004 (se tekstramme). Den første viser situasjonen slik den var året før de nye bidragsreglene trådte i kraft. Den siste viser situasjonen året etter at endringene hadde blitt satt i verk. Dels vil vi sammenlikne svar på likelydende, eller tilnærmet likelydende, spørsmål i 2002 og 2004, dels vil vi benytte oss av svar på tilbakegående spørsmål i 2004-undersøkelsen.

I begge årene ble det trukket et utvalg av *bidragspliktige* og *bidragsberettigede*. De bidragspliktige (vesentlig fedre) var foreldre som har ett eller flere barn under 18 år, som de ikke er registrert bosatt sammen med, men som de likevel kan ha et visst samvær med. De bidragsberettigede (vesentlig mødre) er registrert bosatt sammen med ett eller flere egne barn som de dermed har den daglige omsorgen for, men som ikke bor sammen med barnets/barnas andre forelder.

Analysene i denne artikkelen er basert på opplysninger fra grupper av bidragspliktige og grupper av bidragsberettigede. Vi sammenholder ikke opplysninger fra foreldrene til samme barn i denne artikkelen.

Nesten halvparten mener de har fått lavere barnebidrag

I 2004 ble både bidragsberettigede og bidragspliktige spurt om bidraget var blitt endret i løpet av de to siste årene, det vil si siden høsten 2002 da de gamle reglene for beregning av barnebidrag fortsatt gjaldt.

Både blant de bidragspliktige og blant de bidragsberettigede var det flere som svarte at barnebidraget var blitt lavere etter bidragsreformen enn som svarte at det var blitt høyere. 48 prosent av de bidragsberettigede mente det var blitt lavere, 16 prosent at det var blitt høyere. Blant de bidragspliktige var de tilsvarende tallene 40 og 24 prosent. I begge gruppene mente en tredel (34 prosent) at bidraget var uendret.

Andelen som svarte at bidraget var blitt lavere, var noe høyere blant de

Tabell 1. Andel som mener det har skjedd endringer i eget barnebidrag fra 2002 til 2004. Bidragsberettigede og bidragspliktige.¹ 2004. Prosent

Svar fra:	Endring i eget barnebidrag 2002-2004				Ubesvart	Antall
	Alle	Bidraget er høyere i 2004	Bidraget er uendret	Bidraget er lavere i 2004		
Bidragsberettigede ..	100	16	34	48	2	1 205
Bidragspliktige	100	24	34	40	2	1 067

¹ Bare de som på intervju tidspunktet høsten 2004 hadde skilt lag for minst to år siden.
Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. Grad av fornøydhets med størrelsen på barnebidraget som den bidragspliktige betaler. Bidragspliktige og bidragsberettigede. 2002 og 2004. Prosent

Svar fra:	Den bidragspliktige betaler						Ubesvart	Antall
	Alle	Alt for mye	Litt for mye	Passelig	Litt for lite	Alt for lite		
Bidragspliktige								
2002	100	32	25	41	1	0	1	900
2004	100	18	19	60	2	-	1	953
Bidragsberettigede								
2002	100	2	2	51	26	16	3	1 033
2004	100	0	2	39	26	29	4	1 136

Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002 og 2004, Statistisk sentralbyrå.

bidragsberettigede (48 prosent) enn blant de bidragspliktige (40 prosent), og det var flere bidragspliktige enn bidragsberettigede som mente at bidraget var høyere i 2004 enn i 2002 (24 mot 16 prosent). Hva skyldes dette?

Noe av forskjellen kan skyldes ulikt frafall i de to gruppene. Det er flere av de bidragspliktige enn av de bidragsberettigede i utvalget som ikke har svart på undersøkelsen. Skjevheter i utvalget som følge av frafall har

vi imidlertid forsøkt å rette opp gjennom vektning. Dessuten var ikke frafallet i 2004-undersøkelsen spesielt høyt, bare 25 prosent. Det er grunn til å regne med at svarene de bidragsberettigede og de bidragspliktige gir på spørsmål som dette, vil sprike, også i de tilfellene hvor vi har svar fra begge foreldrene. Det er for eksempel en klar tendens til at bidragspliktige oppgir høyere samvær mellom seg selv og barna enn opplysningene fra de bidragsberettigede om de bidragspliktiges samvær med barna tyder på (Kitterød 2004a, 2004b og 2005). Noe tilsvarende gjelder nok også når vi spør om endringer i barnebidraget.

Flere fornøyde bidragspliktige ...

Både i 2002 og i 2004 ble foreldrene spurt om de var fornøyde med størrelsen på bidraget. De som betalte bidrag, ble bedt om å vurdere om de betalte for mye, passe eller for lite når de tok hensyn til både sin egen og bidragsmottakerens inntekt. De som mottok bidrag, ble tilsvarende spurt om de syntes den andre forelder betalte for mye, passe eller for lite.

Svarene på disse spørsmålene er vist i tabell 2. Det er de som betaler bidraget, som er blitt mer fornøyde med bidragsnivået. Mens 41 prosent av bidragsbetalerne syntes bidraget var passe stort i 2002, var denne andelen økt til 60 prosent i 2004. I 2002 syntes over halvparten (57 prosent) at de betalte for mye, i 2004 bare 37 prosent. Det var svært få som syntes de betalte for lite.

... men færre fornøyde bidragsmottakere

Blant bidragsmottakerne er det derimot færre som er fornøyde med bidraget i 2004 enn i 2002. I 2002 syntes halvparten av bidragsmottakerne (51 prosent) at den bidragspliktige betalte et passelig høyt bidrag, i 2004 bare 39 prosent. Derimot er det blitt flere som synes at bidraget er for lavt i 2004 enn i 2002, 55 mot 42 prosent. Begge årene var det forsvinnende få som syntes den bidragspliktige betalte for mye.

Tabell 3. Grunnen til at barnebidraget ble endret fra 2002 til 2004, etter om bidragsbetalerne og bidragsmottakerne hadde fått bidraget økt eller redusert. Prosent

	Bidragsbetalere		Bidragsmottakere	
	Økt bidrag	Redusert bidrag	Økt bidrag	Redusert bidrag
Alle ¹	100	100	100	100
Endrede beregningsregler	31	61	42	62
Endret omsorgsbyrde	1	6	4	2
Endret inntektssituasjon for bidragsbetaler og/eller bidragsmottaker .	21	18	24	20
Annet	44	15	30	16
Ubesvart	2	-	0	1
Antall	266	353	185	526

¹ Alle som var bidragspliktige eller bidragsberettigede både i 2002 og i 2004, som betalte eller mottok bidrag i 2004, og som hadde fått bidraget endret fra 2002 til 2004.

Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004, Statistisk sentralbyrå.

Endret bidrag skyldes i stor grad endrede beregningsregler

I hvilken grad har selve bidragsreformen bidratt til de rapporterte endringene i bidraget, og i hvilken grad har andre forhold har spilt inn? I 2004 ble de som hadde fått endret bidraget fra 2002 til 2004, spurt hva som var den viktigste grunnen til at bidraget ble endret. Det var ingen faste svaralternativ. Svarene ble kodet i etterhånd.

Det var først og fremst de som hadde fått bidraget redusert, som svarte at de endrede beregningsreglene var grunnen til endringen. Godt over halvparten av bidragsbetalerne og bidragsmottakerne med redusert bidrag mente de endrede beregningsreglene var den viktigste grunnen til at bidraget ble redusert fra 2002 til 2004, 61 prosent av bidragsbetalerne og 62 prosent av bidragsmottakerne. Langt færre av dem som hadde fått økt bidrag, mente at grunnen til økningen var bidragsreformen i 2003, 31 prosent av bidragsbetalerne og 42 prosent av bidragsmottakerne.

Rundt 6 prosent av bidragsbetalerne og 3–4 prosent av bidragsmottakerne knyttet endringene i bidraget til endringer i samværet mellom bidragsbetaleren og de felles barna. Indirekte knyttet dermed også de endringene i bidraget til endringene i bidragsreglene. I 2002 var, som tidligere nevnt, størrelsen på bidraget uavhengig av dette samværet. Det var først ved regelendringen i 2003 at samværet fikk betydning ved beregning av bidrag. Endringene i samværet ville dermed ikke fått noen konsekvenser for bidragets størrelse i 2004 for disse barna, dersom de gamle reglene fortsatt sto fast. I tabell 3 er derfor disse tilfellene tatt med blant dem som svarte at endringene i bidraget skyldtes endrede beregningsregler.

Endret omsorgsbyrde, det vil si endret antall barn det skal betales eller mottas bidrag til, fikk etter reglene konsekvenser for bidragets størrelse både i 2002 og 2004. Denne forklaringen på at bidraget er blitt endret kan dermed ikke knyttes til reformen i 2003 på samme måten som det endrete samværet. Den fjerde svarkategorien, endret inntektssituasjon, gjelder i all hovedsak endringer i bidragsbetalerens inntekter. I noen tilfeller er det uklart om den som svarer, refererer til endringer i bidragsbetalers eller bidragsmottakers inntekt. I de tilfellene som gjelder endringer i bidragsmottakers inntekt, ville endringene i bidraget ikke ha funnet sted hvis reglene for beregning av barnebidrag ikke var blitt endret høsten 2003. Bidragsmottakers inntekt hadde ingen betydning for bidragets størrelse i 2002, slik det hadde fått i 2004. Vi vet ikke hvor mange det dreier seg om, bare at de er ganske få.

Den femte svarkategorien, «Annet», skjuler både ufullstendige og upresise svar som har vært vanskelige å tolke, og svar som ikke faller inn under de første fire kategoriene. Eksempler på slike svar er «Faren gidder ikke betale mer», «Frivillig avtale mellom foreldrene» og «Bestemte selv. Deler heller på utgiftene». Også her kan det skjule seg tilfeller hvor endringen i bidraget kan knyttes til bidragsreformen. Vi vet ikke nøyaktig hvor mange det kan dreie seg om, men det er trolig ikke mange.

Vi kan dermed slå fast at rundt halvparten av bidragsbetalerne og noe over halvparten av bidragsmottakerne som fikk bidraget endret fra 2002 til 2004, fikk det endret som følge av endringene i reglene for beregning av bidrag, og at det først og fremst var dem med redusert bidrag som mente det var de endrede reglene som var grunnen til at bidraget ble endret.

Tabell 4. Andel som har betalt og mottatt barnebidrag høsten 2002 og 2004. Bidragspliktige og bidragsberettigede. Andel i prosent

Betalt/mottatt bidrag: ¹	Bidragsbetalere		Bidragsmottakere	
	2002	2004	2002	2004
Alle	100	100	100	100
Ja	85	73	80	78
Nei	15	26	18	21
Ubesvart ...	-	1	2	-
Antall	1 046	1 278	1 260	1 418

¹ De bidragspliktige ble spurt om de betalte bidrag, de bidragsberettigede om de mottok. Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002 og 2004, Statistisk sentralbyrå.

Færre samværsforeldre betaler bidrag

De bidragspliktige ble spurt om de betalte barnebidrag til den andre forelderen, og hvor mye de betalte per måned. Tilsvarende ble de bidragsberettigede spurt om de mottok bidrag, og hvor mye de mottok per måned. Tabell 4 viser hvor stor andel av de bidragspliktige som betaler bidrag, og hvor stor del av de bidragsberettigede som mottar bidrag i 2002 og 2004.

Vi ser at andelen bidragspliktige som *ikke* betaler bidrag, har økt fra 15 prosent i 2002 til 26 prosent i 2004. Det er mer tvilsomt om andelen bidragsberettigede som ikke mottar bidrag, har økt. Riktignok økte andelen som svarte nei, fra 18 til 21 prosent, men samtidig ser vi at det var et noe større partielt frafall i 2002 enn i 2004, henholdsvis 2 og under 1/2 prosent.

I 2002 ble de bidragsberettigede spurt om *den andre forelderen* betaler barnebidrag; i 2004 ble de spurt om *de selv mottar barnebidrag*. Bidragsberettigede som mottar bidrag fra trygdekontoret, men som vet at den andre forelderen ikke betaler, ville ha svart *nei* på spørsmålet som ble stilt i 2002 og *ja* på spørsmålet som ble stilt i 2004. I en del tilfeller, spesielt der det er lite eller ingen kontakt mellom foreldrene, kan det være vanskelig for den bidragsberettigede å vite om den bidragspliktige betaler eller ikke. Det er trolig grunnen til at så vidt mange (2 prosent) ikke svarte på dette spørsmålet i 2002. Dersom spørsmålet hadde blitt stilt på samme måte i 2002 som i 2004, det vil si at det begge år ble spurt om den bidragsberettigede *mottar bidrag* uten å spesifisere hvem som betaler – den bidragspliktige eller trygdeetaten – ville det trolig ha vært noe mer enn 18 prosent som hadde svart ja på dette spørsmålet i 2002. Det er derfor vanskelig å si om andelen bidragsberettigede som ikke mottar bidrag har økt, har gått ned, eller om den lå på omtrent det samme nivået i 2002 og i 2004.

Redusert nivå på barnebidraget

I tabell 5 har vi beregnet gjennomsnittlig betalt og mottatt bidrag i 2002 og 2004. Vi ser at betalt og mottatt bidrag i gjennomsnitt er lavere i 2004 enn i 2002. Både opplysningene fra de bidragspliktige og de bidragsberettigede tyder altså på at bidragsnivået er blitt lavere etter bidragsreformen. Ifølge de bidragspliktige ble gjennomsnittlig betalt bidrag redusert fra 2 500 til 1 800 kroner i denne perioden. Ifølge de bidragsberettigede ble gjennomsnittlig mottatt bidrag redusert fra 2 000 til 1 600 kroner.

Vi ser at de to foreldregruppene gir noe forskjellige svar. Det gjennomsnittlige betalte bidraget som de bidragspliktige oppgir, er høyere enn det gjennomsnittlige mottatte bidraget som de bidragsberettigede oppgir. Dette kan virke overraskende. I de tilfellene den bidragspliktige ikke betaler bidrag på grunn av manglende økonomisk evne eller vilje, vil den bidragsberettigede få minstebidrag (bidragsforskott) fra folketrygden. Dermed skulle vi forvente at de bidragsberettigede i gjennomsnitt mottar mer i bidrag enn de bidragspliktige betaler, men tallene i tabell 5 tyder på det motsatte.

Kanskje de bidragspliktige i tillegg til det ordinære bidraget også regner med tilleggsbidrag⁴ eller nedbetaling av bidragsgjeld, mens den bidragsberettigede bare oppgir det ordinære månedlige bidraget? Når det er rom for skjønn, vil trolig hver av foreldrene tolke spørsmålet slik de anser det mest gunstig for seg. De bidragspliktige vil overvurdere hvor stort bidrag de betaler, og de bidragsberettigede vil undervurdere hvor stort bidrag de mottar.

Tabell 5. Betalt og mottatt barnebidrag per måned høsten 2002 og 2004. Bidragspliktige og bidragsberettigede. Gjennomsnitt og median¹ i kroner

	Bidragspliktige		Bidragsberettigede	
	2002	2004	2002	2004
Bidragetsstørrelse:				
Alle ²				
Gjennomsnitt	2 500	1 800	2 000	1 600
Median	2 000	1 600	1 800	1 400
Antall	1 024	1 246	1 190	1 399
Alle som betalte/mottok bidrag				
Gjennomsnitt	2 900	2 400	2 500	2 100
Median	2 500	2 000	2 200	1 800
Antall	881	932	978	1 119

¹ Medianen er den «midterste» verdien i fordelingen. Halvparten har lavere verdi enn medianen, halvparten har høyere verdi.

² Gjennomsnitt og median for alle, inkludert de som ikke betalte eller mottok bidrag.

Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002 og 2004, Statistisk sentralbyrå.

Før bidragsreformen kunne betalt bidrag bli avkortet mot eventuell overgangsstønad. I de tilfellene den bidragspliktige betalte et høyere bidrag enn minstebidraget, og den bidragsberettigede mottok overgangsstønad fra folketrygden, betalte den bidragspliktige mer i barnebidrag enn den bidragsberettigede mottok. Dette kan være noe av forklaringa på at de bidragspliktiges opplysninger om betalt bidrag i 2002 gir et noe høyere gjennomsnitt enn de bidragsberettigedes opplysninger om mottatt bidrag. I 2004 var denne avkortingsregelen tatt bort. Forskjellen i gjennomsnittlig betalt og mottatt bidrag må dette året skyldes andre ting.

Gjennomsnittsbetøp er følsomme for eventuelle ekstremverdier. Hvis det for eksempel er med en bidragspliktig som betaler et ekstremt høyt bidrag i 2002-utvalget, mens man ikke har et tilsvarende tilfelle i 2004-utvalget, kan denne ene forelderen trekke gjennomsnittsbidraget i 2002 så mye opp at det ser ut som om bidragsnivået er høyere i 2002 enn i 2004, selv om dette kanskje ikke er tilfellet.

Ved siden av gjennomsnittlig bidrag har vi i tabell 5 også vist medianen. Medianen er den verdien i fordelingen som deler utvalget i to like store deler. Det er den «midterste verdien» i utvalget. Når median betalt bidrag er på 2 000 kroner i 2002, betyr det altså at det er like mange bidragspliktige som betaler et høyere bidrag enn 2 000 kroner per måned, som det er bidragspliktige som betaler et lavere bidrag enn 2 000 kroner. Medianen er ikke på samme måten som gjennomsnittet følsom for ekstremverdier. Dersom en av de bidragspliktige i utvalget betaler et svært høyt bidrag og dermed trekker gjennomsnittet i været, får det ingen særlig konsekvens for medianen.

Vi ser av tabell 5 at ikke bare gjennomsnittlig bidrag, men også medianbidraget blir redusert i perioden 2002 til 2004. Medianen i fordelingen av betalt bidrag går ifølge de bidragspliktige ned fra 2 000 til 1 600 kroner, mens medianen i fordelingen av mottatt bidrag ifølge de bidragsberettigede går ned fra 1 800 til 1 400 kroner. Både gjennomsnittet og medianen er altså lavere i 2004 enn i 2002. Dette gjelder enten vi spør de bidragspliktige om betalt bidrag eller de bidragsberettigede om mottatt bidrag.

Reduksjonen i gjennomsnittlig bidrag skyldes blant annet at det var færre som betalte bidrag i 2004 enn i 2002, 73 mot 85 prosent (se tabell 4). Men gjennomsnittsbidraget har også gått ned for dem som faktisk betaler bidrag. Det ser vi av den nederste delen av tabell 5, der vi har beregnet gjennomsnitt og median bare for de bidragspliktige som faktisk betaler bidrag, og for de bidragsberettigede som faktisk mottar bidrag.

Konklusjonen er klar: Når vi baserer oss på svarene i spørreundersøkelsene og beregner brutto barnebidrag (barnebidrag før skatt), var nivået lavere året etter at bidragsreformen trådte i kraft, det vil si i 2004, enn det var året før bidragsreformen trådte i kraft, det vil si i 2002.

Colourbox.com

Tabell 6. Betalt og mottatt barnebidrag per år i 2002 før og etter skatt og i 2004. Bidragspliktige og bidragsberettigede. Gjennomsnitt¹ i løpende kroner					
	2002		Antall	2004	
	Gjennomsnitt			Gjennomsnitt	Antall
	Før skatt	Etter skatt			
Bidragspliktige	29 800	21 700	1 024	21 500	1 246
Bidragsberettigede	24 100	19 800	1 190	19 400	1 399

¹ Gjennomsnitt av alle, inkludert de som ikke betalte eller mottok bidrag.
Kilde: Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002 og 2004, Statistisk sentralbyrå.

Etter skatt er resultatet omtrent det samme

Samtidig med at reglene for beregning av barnebidrag ble endret, endret man også skattereglene. I en sammenlikning mellom bidragsnivået i 2002 og 2004 bør man ta hensyn til dette og sammenlikne netto barnebidrag, det vil si etter at det for 2002 er tatt hensyn til at betalt bidrag gir mindre skatt, og at mottatt bidrag beskattes.

I tabell 6 er gjennomsnittlig barnebidrag i 2002 oppgitt før og etter skatt. Betalt bidrag er i 2002 fratrukket skattefordelen ved at bidraget var fradragsberettiget, mottatt bidrag er fratrukket beregnet skatt. For 2004 er ikke det nødvendig, siden bidraget verken gir skattefradrag på bidragsbeta-lerens hånd eller skatt for den som mottar bidraget. I denne tabellen er be-
talt og mottatt bidrag beregnet per år, ikke per måned som i tabell 5.

Skattefordelen ved betalt bidrag og skatt av mottatt bidrag var i utgangspunktet 28 prosent. Skatt på mottatt bidrag ble imidlertid først beregnet etter et særskilt skattefradrag på 23 prosent av bidraget, minimum 4 000 kroner og maksimum 43 000 kroner per barn.⁵ Dette har vi tatt hensyn til i beregningene av skattefradrag, skatt og netto bidrag i 2002. For begge gruppene – både for dem som betaler og dem som mottar bidrag – gjelder det at de må ha en viss inntekt for at det skal bli noe skatt ut av det. Også dette har vi forsøkt å ta hensyn til i beregningene.⁶

Dersom vi sammenlikner gjennomsnittlig bidrag før skatt i 2002 med gjennomsnittlig bidrag i 2004, slik vi også gjorde i tabell 5, ser vi at bidragsnivået er betydelig redusert. Men dersom vi sammenlikner gjennomsnittlig bidrag etter skatt i 2002 med gjennomsnittlig bidrag i 2004, ser vi at forskjellen er borte. Når vi tar hensyn til at den bidragspliktige fikk redusert skatten når han betalte bidrag i 2002, og at bidragsmottakeren betalte skatt på bidraget, var altså bidragsnivået året etter bidragsreformen omtrent som det var året før bidragsreformen. Dette gjelder enten vi tar utgangspunkt i

Utvalgene bestod i utgangspunktet av par av foreldre (2 000 i 2002, 1 900 i 2004). 2002-undersøkelsen ble gjennomført som spørreskjemaundersøkelse per post, mens det i 2004 ble gjennomført telefonintervju. Svarprosenten ble noe lavere i 2002-undersøkelsen. Det var spesielt de bidragspliktige som falt fra.

I nettoutvalget for 2002 endte man opp med 1 260 bidragsberettigede (1 121 mødre og 139 fedre) og 1 046 bidragspliktige (941 fedre og 105 mødre). Man fikk altså svar fra 2 306 personer, eller 59 prosent av bruttoutvalget. 1 492 av disse inngikk i hele par (746 par), det vil si par der både den bidragspliktige og den bidragsberettigede besvarte spørreskjemaet/intervjuet.

I 2004 var svarprosenten høyere (75 prosent). Man fikk svar fra 1 414 bidragsberettigede (1 240 mødre og 174 fedre) og 1 278 bidragspliktige (1 123 fedre og 155 mødre), det vil si fra 2 692 personer i alt. Av disse inngikk 1 582 i hele par (791 par).

I begge undersøkelsene ble det utarbeidet vektorer for å korrigere for ulikheter i trekk sannsynlighet og for utvalgsskjevhet som følge av frafall (Sætre 2004, Skaare og Fodnesbergene 2005, Vedø 2004).

opplysningene fra de bidragspliktige om hvor mye de betaler i bidrag, eller vi tar utgangspunkt i de bidragsberettigedes opplysninger om mottatt bidrag. Forskjellene i tabell 5 mellom gjennomsnittlig barnebidrag etter skatt i 2002 og gjennomsnittlig barnebidrag i 2004 er ikke større enn at de kan skyldes tilfeldigheter (statistisk usikkerhet).

Oppsummering

Høsten 2003 trådte nye regler for beregning av barnebidrag i kraft. Før dette ble bidraget beregnet alene på grunnlag av den bidragspliktiges inntekt. Med de nye reglene skal det også tas hensyn til hvor stor inntekt den bidragsberettigede har og hvor mye den bidragspliktige er sammen med barnet/barna. Samtidig ble altså skattereglene endret.

Både blant bidragspliktige og bidragsberettigede var det langt flere som mente at bidraget hadde gått ned fra 2002 til 2004, enn som mente det hadde gått opp. Naturlig nok var de bidragspliktige mer fornøyde med dette enn de bidragsberettigede. De bidragspliktige var mer fornøyde med bidragets størrelse etter enn før reformen. Blant de bidragsberettigede var det motsatt. De var mer fornøyde før reformen. Et flertall blant dem som hadde fått redusert bidraget, mente de nye beregningsreglene var grunnen til endringen.

Men har bidragsnivået gått ned fra 2002 til 2004? Det er ingen tvil om at betalt og mottatt bidrag før skatt i gjennomsnitt er blitt mindre. Både opplysningene fra de bidragspliktige og de bidragsberettigede tyder på det. Men når vi tar hensyn til de skatteendringene som samtidig skjedde, at betalt bidrag ikke lenger gir fradrag i skatten, og at mottatt bidrag ikke lenger beskattes, blir bildet et annet. Da viser det seg at bidragsnivået i 2004 er nokså likt bidragsnivået i 2002, både sett fra den bidragspliktiges og den bidragsberettigedes side.

¹ Folketrygdloven, paragraf 15-10.

² Anslått på grunnlag av Lyngstad, Kjeldstad og Nymoen 2005, vedlegg B1.

³ I tillegg ble ikke de tilfellene hvor bidraget var satt til null tatt med i beregningen av gjennomsnittet. Skatteberegningen som ble foretatt, var relativt grov. Det ble ikke tatt hensyn til at mange bidragspliktige og bidragsberettigede på grunn av særlige skatteregler (særskilt minstefradrag for barnebidrag, skattebegrensingsregelen) og lav inntekt ikke betaler skatt.

⁴ Slike tilleggsbidrag kan bidragsmottakeren få når det påløper store og/eller uventede utgifter som for eksempel utgifter til barnets konfirmasjon eller en uventet tannlegeregning.

⁵ Skattelovens paragrafer 6-30 til 6-32.

⁶ Etter skattelovens paragrafer 17-1 til 17-4 slapp pensjonister og mottakere av overgangsstonad som i 2002 tjente mindre enn 81 100 kroner, å betale trygdeavgift eller skatt på alminnelig inntekt (overgangsstonad, pensjon, barnebidrag, arbeidsinntekt m.m.). De som tjente mer enn 81 100 kroner, fikk skatten redusert slik at summen av trygdeavgift og skatt på alminnelig inntekt ikke oversteg 55 prosent av alminnelig inntekt (skattebegrensingsregelen). Her er det først og fremst bidragsberettigede mottakere av overgangsstonad som faller inn under skattebegrensingsregelen, og det er for denne gruppen vi har beregnet effekten av skattebegrensingsregelen. For øvrig har vi utnyttet opplysninger om betalt skatt og forutsatt at de som hadde negativ eller ingen skatt i 2002, heller ikke hadde betalte skatt (bidragsmottakere) eller fikk skattefradrag for barnebidrag (bidragsbetalere).

Referanser

Aftenposten (2005): Barnebidrag har økt med nye regler, 4. april 2005.

Barne- og familiedepartementet (2001): *Om lov om endringer i barnelova, forskotteringsloven og i enkelte andre lover (nye regler for beregning av barnebidrag m. m.)*, Ot.prp. nr. 43, 2000-2001, Akademika As, Oslo.

Kitterød, Ragni Hege (2004a): Samvær med barn etter samlivsbrudd: Hva svarer far, og hva svarer mor? *Samfunnsspeilet* 2, 2004, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, Ragni Hege (2004b): *Foreldreskap på tvers av hushold. Ansvar og omsorg for barn blant foreldre som ikke bor sammen. Resultater fra Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002*, Rapporter 2004/15, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, Ragni Hege (2005): *Når mor og far bor hver for seg. Ansvar og omsorg for barna før og etter bidragsreformen*, Rapporter 2005/22, Statistisk sentralbyrå.

Kvinner og klær (2003): Bidrag til konflikt, nr. 40/2003.

Lyngstad, J., R. Kjeldstad og E. Nymoen (2005): *Foreldreøkonomi etter brudd. Omsorgsforeldres og samværforeldres økonomiske situasjon 2002*, Rapporter 2005/21, Statistisk sentralbyrå.

Skaare, Sven og Gunnar Fodnesbergene (2005): *Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004. Dokumentasjonsrapport, Notater 2005/41*, Statistisk sentralbyrå.

Sætre, Aina Helen (2004): *Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002. Dokumentasjons- og tabellrapport, Notater 2004/6*, Statistisk sentralbyrå.

Vedø, Anne (2004): *Vekter i undersøkelsen om samvær og bidrag 2002, Notater 2004/25*, Statistisk sentralbyrå.

... i et bitte lite rom på loftet ...?

*I et bittelite rom oppå loftet
har jeg seng og bord og vaskestell
og et skap med dress og lusekofte,
men jeg koser meg likevel, – ja, jeg koser meg likevel.*

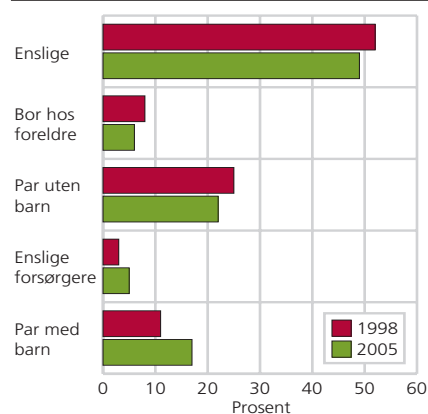
*Fra mitt vindu ser jeg snorer med laken,
ingen skoger, ingen blåe fjell,
bare muren grå og kald og naken, –
men jeg koser meg likevel, – ja, jeg koser meg likevel.*

(Fra Hybelvisa, studentrevyen Akk-a-mei, Ukerevyen 1951, Trondheim)

Boforhold, boutgifter og boligstandard varierer mye mellom ulike grupper av studenter. Enslige studenter betaler stadig mer for stadig mindre plass, og boutgiftene utgjør en stadig større belastning. Studenter som er enslige forsørgere, og par med barn har fått mer plass, men også økte boutgifter. For disse «spiser» ikke boutgiftene mer av totalbudsjettet. Forholdet skriver seg imidlertid i hovedsak fra en endring i alderssammensetning for disse. Studenter som leier privat, ønsker oftest ikke studentbolig. De som leier privat betaler mer, men har større plass til rådighet.

Jan Petter Sæther

Figur 1. Andel studenter, etter hus- holdningstype 1998 og 2005¹

¹ Studenter ved private høyskoler var ikke med i 1998, og de er utelatt for 2005 for at tallene skal kunne sammenlignes med 1998-tallene. Kilde: Levekårsundersøkelsen for studenter 1998 og 2005, Statistisk sentralbyrå.

Hva er en student?

Beskrivelser av studentlivet dreier seg ofte om den enslige studenten som bor på hybel – sentralt og kostbart – under mer eller mindre enkle forhold, jamfør teksten i «Hybelvisa». Studentene som gruppe er imidlertid svært mangfoldig. De aller fleste er enslige, men en ganske stor andel lever i parforhold, og mange har barn. Studentlivsløpet dreier seg ofte om at man starter studiet som ung og enslig, men at mange senere i studiet etablerer seg i parforhold. I dette «livsløpet» endres også boforholdene – det er «stor-driftsfordeler» ved at man bor sammen. Et annet typisk «livsløp» er først å bli etablert med familie og å ha en jobb, for så å bli student – dette gjelder særlig kvinner. For denne gruppen er boligsituasjonen vanligvis ganske annerledes enn for «den typiske student» – enslige, yngre personer.

I denne framstillingen har valget i mange sammenhenger falt på å gruppere studentene slik: Studenter som bor hos foreldre, enslige studenter (som da ikke bor hos foreldre), studenter som er enslige forsørgere i egen husholdning og studenter som lever i parforhold, uten barn og med barn – det vil også si at dette er gjensidig utelukkende grupper. For gruppen «studenter som bor hos foreldre» er datagrunnlaget beskjedent når det gjelder boforhold. Derfor beskrives ikke disse like inngående som de øvrige gruppene.

Som figur 1 viser, har andelen enslige studenter, studenter som bor hos foreldre og studenter i parforhold gått noe ned siden 1998. Studenter som er enslige forsørgere, og studenter i parforhold med barn har gått noe opp. I 2005 var andelen enslige studenter som ikke bor hos foreldrene, 49 prosent. Andelen som bor sammen foreldre, var 6 prosent. Studenter i parfor-

Jan Petter Sæther er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (jan.petter.sæther@ssb.no)

hold uten barn utgjorde 22 prosent. Studenter som er enslige forsørgere, og studenter i parforhold med barn utgjorde henholdsvis 5 og 17 prosent.

Et annet forhold som det er verdt å ta hensyn til når vi skal se på utviklingen etter 1998, er at to av gruppene, enslige forsørgere og par med barn, er svært ulike i 1998 og 2005. I disse gruppene er studentene vesentlig eldre i 2005. Dette er illustrert i figur 2 for studentgruppen «par med barn».

Studenter leier oftere enn andre

Blant aleneboende i hele befolkningen i alderen 16–29 år bodde 21 prosent i bolig de selv eier, dette er tall fra Levekårsundersøkelsen 2004 (Mørk, 2006). I Levekårsundersøkelsen i 1997 oppga 18 prosent av alle aleneboende i denne aldersgruppen at de eier boligen. Blant enslige studenter (som ikke bor hos foreldrene) oppga bare 8 prosent at de eier boligen i 2005 (Løwe og Sæther, 2007). I 1998 oppga 10 prosent av studentene at de eide boligen. Mens eierandelen har økt blant aleneboende i aldersgruppen 16–29 år i hele befolkningen, har den altså gått noe ned blant enslige studenter. Andelen som eier boligen blant studenter i denne gruppen, er mindre enn det halve sammenlignet med referansegruppen – aleneboende i hele befolkningen i alderen 19–29 år.

For alle gruppene bortsett fra gruppen par med barn, er forventet standardavvik så stort at vi ikke kan si om det er noen reell endring fra 1998 til 2005. For par med barn var det langt flere som oppga at de eide boligen i 2005 enn i 1998 – 80 prosent i 2005 mot 67 prosent i 1998. Denne endringen er signifikant.

I figur 4 er andelen som eier boligen blant studenter som lever i parforhold sammenlignet med andelen som eier boligen blant par i hele befolkningen. Studenter med samboer/ektefelle, men uten barn, er i gjennomsnitt 27 år gamle, og sammenligningsgrunnlaget for par uten barn i hele befolkningen er beregnet for aldersintervallet 24–30 år. Studenter med samboer/ektefelle og barn er i gjennomsnitt 37 år, og sammenligningsgrunnlaget i hele befolkningen har vi funnet ved å bruke gruppen par med barn i hele befolkningen i alderen 34–40 år.

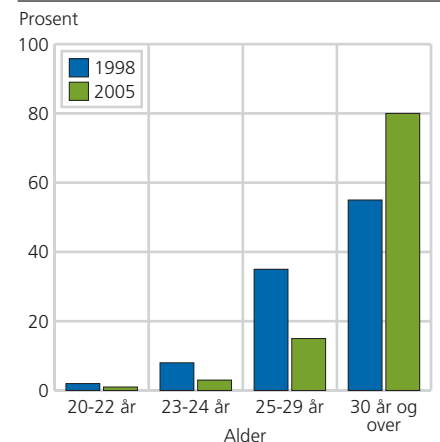
Andelen som eier boligen blant studenter i gruppen «par uten barn», er mindre enn det halve sammenlignet med referansegruppen fra Levekårsundersøkelsen 2004. Mens 80 prosent studenter i gruppen «par med barn» er eiere, er eierandelen 90 prosent i sammenligningsgruppen fra Levekårsundersøkelsen. Forskjellen er altså her ikke så markant som for par uten barn.

Boutgifter: De færreste bor gratis

De aller fleste studenter betaler for å bo. Majoriteten leier bolig, 62 prosent, mens andre eier, har andelsleilighet gjennom borettslag eller annen type bolig med innskudd, for eksempel obligasjonsleilighet. I intervjuene ble det kartlagt hvorvidt de intervjuede betalte husleie, renter og avdrag på boliglån, utgifter til lys og oppvarming, og om de betalte eventuelle fellesutgifter. De som leier bolig, betaler vanligvis for lys og oppvarming i tillegg til husleia.

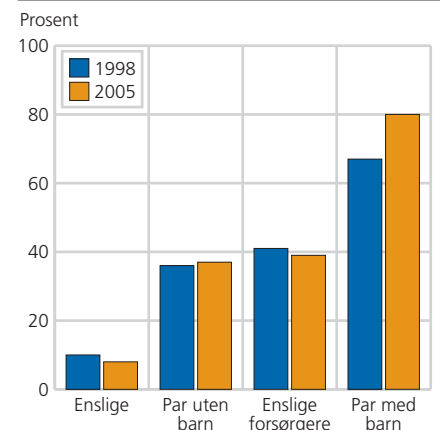
Husleie, renter og avdrag, lys og oppvarming og eventuelle fellesutgifter er samlet i én post som vi kaller *boutgifter*. Verken undersøkelsen fra 2005 eller 1998 om studenters levekår skiller mellom renter og avdrag, slik at i den

Figur 2. Aldersfordeling for studenter som lever i parforhold, og som har barn, 1998–2005

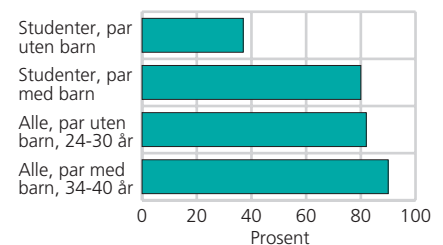
Kilde: Levekårsundersøkelsen for studenter 1998 og 2005, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Andel studenter som eier boligen, 1998 og 2005

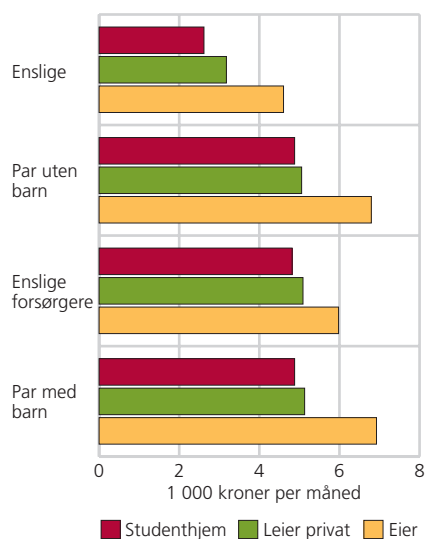
Kilde: Levekårsundersøkelsen for studenter 1998 og 2005, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Andel som eier boligen, studenter i parforhold og referansegrupper fra Levekårsundersøkelsen 2004

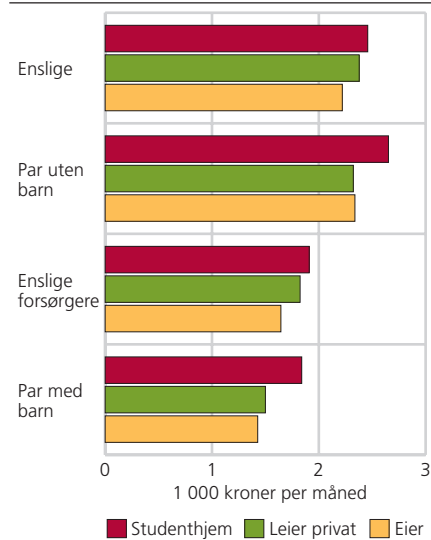
Kilde: Levekårsundersøkelsen for studenter 2005 og Levekårsundersøkelsen 2004, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Månedlige boutgifter for ulike studentgrupper, etter boforhold, 2005

Kilde: Levekårsundersøkelsen for studenter 2005, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Boutgift per måned per rom, 2005

Kilde: Levekårsundersøkelsen for studenter 2005, Statistisk sentralbyrå.

grad de som eier boligen har avdrag på lån til boligen, er dette tatt med som boutgifter.

Enkelte låner bolig vederlagsfritt eller disponerer bolig vederlagsfritt på annen måte. De fleste av studentene som bor hjemme hos foreldrene, bor uten å betale for det. Blant de 153 i utvalget som bor hjemme hos foreldre, er det bare vel én av ti som betaler for å bo. De som betaler for å bo hjemme hos foreldre, har en gjennomsnittlig boutgift på 2 000 kroner per måned.

Billigst på studenthjem

Figur 5 viser månedlige boutgifter for ulike grupper av studenter. Boutgiftene inkluderer husleie, renter og avdrag på boliglån, fellesutgifter og utgifter til lys og oppvarming.

For alle gruppene er studenthjem det billigste alternativet. Leie i det private markedet er nest billigst. Det er imidlertid ikke *vesentlig* rimeligere å bo i studentbolig enn i bolig leid på det private markedet. De som eier boligen, har de største boutgiftene. Her er det imidlertid ikke tatt hensyn til eventuelle skattefradrag. Det gjelder for alle gruppene i figur 5. Som tidligere nevnt, inngår også avdrag i boutgiftene. Betaling av avdrag regnes vanligvis som sparing. Imidlertid vil valget mellom å leie framfor å eie ofte dreie seg om å få midlene studentene har til rådighet å strekke til – studentene har vanligvis mindre penger til disposisjon enn andre på samme alder og med samme sivilstatus.

Ser vi på boutgifter per rom som studenthusholdningene disponerer, får vi et helt annet bilde. Da er studentboligene gjennomgående dyrest, leide boliger i det private markedet rimeligere og eide boliger billigst, unntatt for studenter i som lever i parforhold uten barn. For denne gruppen gir privat leie og eie tilnærmet like boutgifter per rom. Sammenhengen er vist i figur 6.

En del enslige studenter bor i kollektiv – småhus eller leiligheter med flere rom der beboerne deler på boutgiftene. (Spørsmålet lød: «Bor du i noen form for kollektiv eller bofellesskap?»). 50 prosent av de enslige studentene oppgir at de bor på denne måten. Noen få av de som hører til gruppen par uten barn, oppgir også at de bor i kollektiv eller bofellesskap. De enslige studentene som bor i kollektiv, betaler omtrent det samme som enslige studenter med egen leid bolig, men regnet per rom har de som bor i kollektiv om lag 10 prosent høyere boutgift sammenlignet med de som leier, men ikke bor i kollektiv. Studenter i gruppen «par med barn» og som bor i bofellesskap, har 5 prosent høyere boutgifter enn de som ellers leier i det private leiemarkedet, men regnet per rom kommer boutgiftene for denne gruppen ut omtrent 18 prosent lavere enn ved leie i privat leiemarked ellers.

Boutgiftene er høyere dess eldre respondentene er – det henger også sammen med at de som er eldre i større grad enn yngre er etablert i et familieforhold og dermed vanligvis har større bolig.

Tabell 1. Gjennomsnittlige boutgifter i alt og per rom i kollektiv/bofellesskap og i det øvrige private leiemarkedet. Kroner per måned, 2005

	Kollektiv	Kollektiv, per rom	Privat leiemarked ellers	Privat leiemarked ellers, per rom
Enslige studenter	3 100	2 600	3 200	2 400
Par uten barn	5 300	1 900	5 100	2 300

Kilde: Levekårsundersøkelsen for studenter 2005, Statistisk sentralbyrå.

Boutgiftene har økt

Undersøkelsene i 1998 og 2005 har identiske spørsmål om boutgifter – husleie, renter og avdrag, fellesutgifter og lys og oppvarming, og vi skal se på endringene fra 1998 til 2005.¹

Undersøkelsen blant studentene i 1998 ble som 2005-undersøkelsen, gjennomført på våren. Konsumprisene har økt med rundt 14 prosent fra mars 1998 til mars 2005. Delindeksen «bolig, lys og brensel» i konsumprisindeksen har økt med om lag 29 prosent, først og fremst på grunn av boligprisene. Konsumprisindeksen er ikke helt representativ når den anvendes på en spesiell gruppe som for eksempel studenter, og den omfatter heller ikke avdrag, som ligger inne i det målet som brukes her. Imidlertid er det en indikator som vi kan bruke i en grov sammenligning av tall over perioden 1998-2005.

Isolert sett går etterspørselen etter goder som har blitt dyrere, vanligvis ned. Boligpriser og husleier har økt siden 1998, dette gjelder særlig for mindre boliger, som aleneboende studenter gjerne velger. Redusert etterspørsel etter boliger vil i denne sammenhengen uttrykkes ved mindre areal, færre rom, dårligere standard og kanskje mindre sentralitet. I undersøkelsen ble det stilt spørsmål om antall rom studentene disponerer. Figur 7 viser, for utvalgte grupper av studenter, hvor mye boutgiftene har økt og endringen i gjennomsnittlig boligstørrelse uttrykt i antall rom.

Boutgiftene for alle gruppene, med unntak for enslige studenter, har økt mer enn boligprisindeksen. For enslige studenter har boutgiftene gått opp i takt med prisindeks for bolig, lys og brensel, til tross for at studenter i denne gruppen har kompensert for prisstigningen ved å velge mindre boliger. Som vist i figur 7, gikk antall rom per bolig ned for denne gruppen fra 1998 til 2005, i gjennomsnitt med 14 prosent.

For studenter i gruppen «par uten barn» gikk boutgiftene opp med 41 prosent, en god del mer enn prisindeksen for bolig, lys og brensel, som økte med 29 prosent. Boligstørrelsen, antall rom, var praktisk talt uendret for denne gruppen.

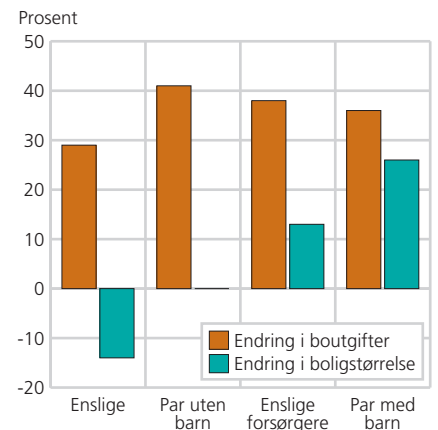
Boutgiftene til studenter i gruppene enslige forsørgere og par med barn har økt med henholdsvis 38 og 36 prosent fra 1998 til 2005. Imidlertid har boligene til studenter i disse gruppene blitt større – en god del av boutgiftsøkningen henger sammen med det. For disse to gruppene har imidlertid boutgiftenes andel av totale forbruksutgifter gått ned – de har mer å rutte med. Studentene i gruppen enslige forsørgere hadde et forbruk nesten 50 prosent høyere i 2005 sammenlignet med 1998. Par med barn hadde et totalforbruk på vel 40 prosent mer i 2005. Mye av årsaken til dette er at det er snakk om vesentlig eldre studenter i disse gruppene i 2005 sammenlignet med 1998. Gjennomsnittsalderen for enslige forsørgere økte fra 30 til 36 år i perioden 1998 til 2005. Gjennomsnittsalderen for studenter i gruppen «par med barn» var 31 år i 1998, i 2005 var gjennomsnittsalderen 37 år – det er altså snakk om mer «etablerte» studenter i 2005 sammenlignet med 1998.

Pressområder?

Det har vært sterkere tilstrømming av studenter til lærestedene utenom storbyene Oslo, Bergen og Trondheim. Fra utdanningsstatistikken har vi tall fra 1995 og 2001 og framover. Figur 8 viser antall studenter ved lærestedene – høyskoler og universiteter i 1995 og 2005.

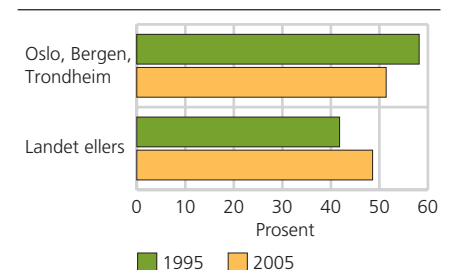
Dette forholdet avspeiles også i at utvalget i undersøkelsen fra 2005 har flere respondenter fra «landet ellers» enn utvalget i 1998-undersøkelsen, og et

Figur 7. Endring i gjennomsnittlige boutgifter og boligstørrelse målt i antall rom fra 1998 til 2005

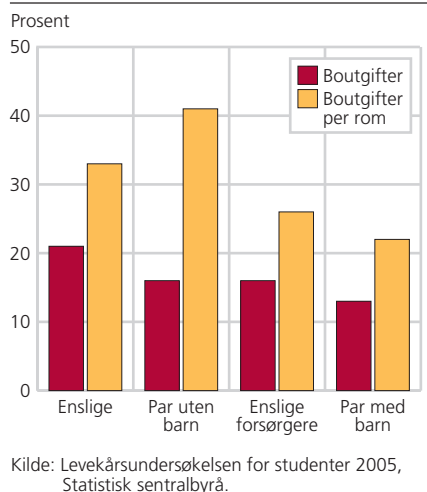
Kilde: Levekårsundersøkelsen for studenter 1998 og 2005, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Antall studenter ved universiteter og høyskoler i Oslo, Bergen og Trondheim og landet ellers, 1995 og 2005

Kilde: Utdanningsstatistikk, studenter ved universiteter og høyskoler, Statistisk sentralbyrå.

Figur 9. Prosentvis forskjell i boutgifter og boutgifter per rom i Oslo, Bergen og Trondheim sammenlignet med landet for øvrig, 2005

viktig spørsmål er om dette kan svekke konklusjoner basert på gjennomsnittstall for hele landet.

Ser vi på boutgiftene for disse gruppene relatert til om de er studenter i Oslo, Bergen og Trondheim, eller om de studerer annet sted, er konklusjonen den samme – boutgifter og boutgifter per rom har økt prosentvis om lag like mye fra 1998 til 2005 både i de tre største byene og i landet for øvrig. Dette gjelder alle gruppene av studenthusholdninger. Det er likevel én vesentlig forskjell – nivået på boutgiftene er vesentlig høyere i storbyene sammenlignet med landet for øvrig. Dette er illustrert i figur 9.

Antall rom per bolig er også gjennomgående mindre i storbyene sammenlignet med landet ellers. Dette gjelder i størst grad for gruppen par uten barn.

De lange linjer – utviklingen 1967-2005

Det har vært en jevn og sterk prisvekst i boligmarkedet helt siden «boligkrakket» i 1988-1992. Prisene på brukte og nye boliger har økt betydelig etter 1992. I leiemarkedet har prisene også gått opp. I undersøkelsen om forbruk blant skoleelever og studenter fra 1973-74 (SSB 1976) er boutgiftenes andel beregnet for 1967 og 1973/74. I 1967 var boutgiftenes andel av forbruket for eksempel for «borteboende, ugifte studenter» ved universiteter og høyskoler² 14 prosent, i 1973/74 15 prosent. Beregninger for 2005 for enslige studenter ved universiteter og vitenskapelige høyskoler i de tre største byene viser at boutgiftene utgjør 29 prosent av forbruket, altså om lag en fordobling i sammenligning med 1968-1973/74. Imidlertid har standarden blitt bedre. For eksempel hadde 18 prosent av borteboende, ugifte studenter i Oslo, Bergen og Trondheim ikke adgang til bad eller dusj. I 2005 var det mindre enn 1 prosent i denne studentgruppen som ikke hadde tilgang til bad/dusj. Boligstandarden er mye bedre nå enn på 1960- og 1970-tallet.

Sentralt eller usentralt – dyrt eller billig?

Det er rimelig å anta at den boligmassen som finnes i nærheten av lærestedet, er relativt kostbar å leie eller eie fordi etterspørselen er størst der, i alle fall når lærestedet ligger sentralt. Valget kan være mellom høye bokostnader og kort reisevei mellom bolig og lærested, eller lavere bokostnader og lengre tid til reise. Det viser seg imidlertid at de studentene som bruker kort tid på å reise mellom bolig og lærested, gjennomgående har lavere boutgifter enn de som bor lenger unna.

Dersom vi tar boligens størrelse i betraktning, målt i antall rom, finner vi muligens noe av forklaringen på hvorfor de som har lang reisetid, ikke har lavere boutgifter enn de som har kort reisetid. Med unntak for enslige forsørgere er det en tendens til at dess lenger reisetid, dess flere rom, noe som kan vise at i valget mellom å bo sentralt eller mindre sentralt i forhold til studiestedet, er det vurdering av personlig plassbehov som varierer mellom studenter innen de ulike typer av husholdninger. Dette synes å gjelde både for de store byene og for landet for øvrig.

En analyse av «boutgifter per rom» bekrefter riktignok vår innledende hypotese om at studentene ofte har valget mellom å bo dyrt og sentralt eller billigere og mindre sentralt for bolig av lik størrelse. «Romprisen» er lavere jo lengre reisetid studentene har. Ser vi for eksempel alle studenter under ett, er «romprisen» 29 prosent lavere for de som har lengst reisetid til studie-

stedet, sammenlignet med de som har kortest reisetid. Etter husholdningstype er prisdifferensen, regnet per rom, mest markant for enslige studenter – blant de enslige studentene som har lengst reisetid er «romprisen» 22 prosent lavere enn for de som har korteste reisetid. Det viser seg også at blant de som har lengst reisetid, er det en større andel som eier boligen enn blant de som har kortere reisetid. Dette gjelder for alle husholdningstypene, bortsett fra for enslige forsørgere.

Studentbolig eller privatleie?

De som bor i studentbolig, betaler mindre i boutgifter enn de som leier ellers. Dette gjelder for alle de gruppene vi har delt studentene inn i (studenter som bor sammen med foreldrene, kommer naturligvis ikke med her).

Colourbox.com

I gjennomsnitt er boutgiftene mellom 6 og 30 prosent høyere i privatbolig enn i studentbolig for de gruppene vi har sett på i denne sammenhengen. Betrakter vi husholdningstypene, finner vi at det er blant de enslige studentene at forskjellen i boutgiftene mellom studentbolig og privatleid bolig er størst. Bolig leid i det private markedet er omtrent 22 prosent dyrere enn studentboliger, for de andre husholdningstypene er forskjellen mye mindre, 6-8 prosent. Ser vi derimot på boutgifter per rom, betaler studenter som bor i studentboliger mer i forhold til boligstørrelse enn de som leier i det private markedet.

De som leier privat, ble spurt om de ville ha foretrukket å leie bolig av studentsamskipnaden eller en studentboligstiftelse. Hele 86 prosent svarte at de ikke ønsket å bo i studentbolig. Det kan være flere grunner til at mange ikke ønsker å bo i studentbolig. Ofte er studentboligen ett rom med tilgang til felles kjøkken og bad. De som bor i studentbolig, oppgir også i langt større grad enn de som leier privat, at de har vært utsatt for tyveri eller skadeverk – 23 prosent i studentbolig og 14 prosent i det private boligmarkedet. Det kan tyde på mer «uro» i og ved studentboligene.

Det har vært en relativt stor prisstigning på boliger i perioden 1998 til 2005. Dette har også virket inn på prisene i leiemarkedet. Det har imidlertid vært mindre økning i boutgiftene i det private leiemarkedet sammenlignet med økningen i boutgiftene på studentboligene. Boutgiftene for studentboligene var også i 1998 lavere enn for boligene i privatmarkedet. Boutgifter per rom var lavere for privatboliger som studenter leide, også i 1998.

Mer fukt, råte, kulde og støy

Blant enslige studenter som ikke bor i studentbolig, svarte 15 prosent at de har fukt eller råte i noen eller alle beboelsesrom ved undersøkelsen i 2005. Sammenlignet med hele befolkningen fra Levekårsundersøkelsen 2004 –

¹ Fordi studenter ved private utdanningsinstitusjoner ikke var med i utvalget i 1998, er disse utelatt i 2005-tallene.

² Vitenskapelige høyskoler i Oslo, Bergen og Trondheim.

Referanser

Løwe, Torkil og Sæther, Jan-Petter (2007): *Studenters inntekt, økonomi og boforhold. Studenters levekår 2005*, Rapport 2007/2, Statistisk Sentralbyrå.

Mørk, Eiliv, red. (2006): *Aleneboendes levekår*, Statistiske analyser 81, Statistisk Sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (1976): *Forbruk blant skoleungdom og studenter 1973-1974, 1976*, Statistiske analyser 25, Statistisk sentralbyrå.

blant enslige i alderen 20-29 år – svarte 9 prosent at de hadde fukt eller råte i beboelsesrom. 30 prosent svarte at noen eller alle oppholdsrommene var vanskelig å varme opp. I «referansegruppen», det vil si alle enslige i alderen 20-29 år, svarte 20 prosent at noen eller alle oppholdsrommene var vanskelig å varme opp.

Ser vi nærmere på utgiftene til lys og oppvarming, har de studentene som sier de har ett eller flere rom som er kalde, utgifter til lys og oppvarming som i gjennomsnitt er 34 prosent høyere enn de som ikke har oppholdsrom som er kalde og vanskelig å varme opp. Dette viser at det er hold i påstanden når de sier at de har kalde rom.

I 2005 svarte 26 prosent av de enslige studentene som ikke bor i studentbolig, at de daglig var utsatt for støy fra gate eller vei når de oppholder seg i boligen. I «referansegruppen» fra Levekårsundersøkelsen svarte 23 prosent at de var utsatt for støy fra gate eller vei – om lag på samme nivå som det studentene opplever.

Både når det gjelder fukt/råte, kalde rom og støy har altså en større andel av studentene problemer sammenlignet med andre de kan sammenlignes med. Alt dette indikerer at studentene i større grad enn andre sammenlignbare grupper, tar til takke med en dårligere bostandard.

Oppsummering

Studentene som gruppe er mangeartet og har endret sammensetning fra 1998 til 2005. Derfor er det vanskelig å trekke meningsfulle konklusjoner om for eksempel utviklingen i boforhold og boutgifter for alle studenter under ett. Enslige studenter har for eksempel fått høyere boutgifter i 2005 sammenlignet med 1998, og de har tatt til takke med mindre boliger. Andre, som par med barn, har høyere boutgifter, men har også større boliger i 2005 sammenlignet med 1998, men dette sammenligningsgrunnlaget er haltende. Studenter i denne gruppen var vesentlig eldre i 2005 enn i 1998, og boutgiftene speiler at dette er en gruppe som derfor er kommet lenger i «boligkarrieren» i 2005 enn i 1998. Det samme kan gjelde gruppen enslige forsørgere. Begge disse gruppene har fått en lavere boutgiftsandel. Enslige studenter og studenter i parforhold uten barn har fått en større boutgiftsandel.

Boligstandarden er svært forskjellig mellom gruppene, og eierandelen er svært ulik. Eierandelen blant studenter i gruppen par med barn er bortimot den samme som i sammenlignbare grupper i befolkningen ellers, for andre grupper er eierandelen vesentlig lavere.

For den «typiske student», i denne sammenheng menes enslige studenter, er bostandarden enklere og bomiljøet dårligere enn for andre grupper i befolkningen det er naturlig å sammenligne med, og tendensen de senere årene er at dette har blitt forverret.

Men, de koser seg likevel?

Ni av ti sier ja til bistand

Ni av ti nordmenn (90 prosent) er for at Norge yter bistand til utviklingslandene i Afrika, Asia og Latin-Amerika. Det er den høyeste andelen Statistisk sentralbyrå (SSB) har målt i løpet av de 35 årene målingen er foretatt. Sist, i 2001, var andelen 88 prosent. Da undersøkelsen startet i 1972, var andelen 72. Likevel synes en av tre at bistandsbudsjettet er for stort eller burde ha vært fjernet. Men uavhengig av dette mener befolkningen at bistanden bør være langsiktig og med betingelser om anvendelse.

Norge har drevet bistandsvirksomhet i over 50 år. Hovedmålene for norsk bistand er å bekjempe fattigdom og bidra til bedre levekår og økt livskvalitet for de aller fattigste. De siste årene har spørsmålet om effektiviteten av bistand blitt stilt i en rekke ulike fora. Også her hjemme har det vært stor oppmerksomhet rettet mot temaet. Statistisk sentralbyrå gjennomførte en undersøkelse senhøstes 2006 (Roll-Hansen, Nadim og Lagerstrøm, 2007) i samarbeid med Direktoratet for utviklingssamarbeid (Norad), for å undersøke nordmenns holdninger til bistand.

Holdninger til norsk bistand

I undersøkelsen ble respondentene bedt om å svare på følgende spørsmål: «Norge gir forskjellige former for hjelp til utviklingslandene i Asia, Afrika og Latin-Amerika. Er du for eller imot at Norge gir slik hjelp?». Hele 90 prosent oppga at de er for at Norge gir slik hjelp (figur 1). Oppslutningen rundt bistand er størst blant kvinner, de unge, de med høy utdanning og de som bor i store byer. Hele 93 prosent av norske kvinner er for bistand til utviklingslandene i Afrika, Asia og Latin-Amerika. Dette er tre prosentpoeng høyere enn i 2001 (Vågane, 2002) og forklarer i stor grad økningen i befolkningens oppslutning om bistand siden 2001. Til sammenligning er oppslutningen i den mannlige delen av befolkningen 87 prosent. Det er det samme nivået som i 2001.

Videre finner vi at 95 prosent av befolkningen i aldersgruppen 16-24 år, 98 prosent av dem med universitetsutdanning og 95 prosent av dem som bor i de største byene i landet, er for bistand. Sett under ett er 90 prosent av befolkningen for bistand.

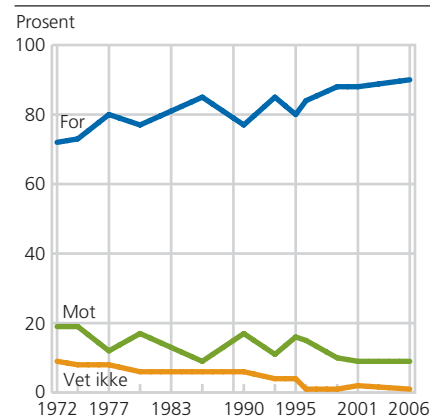
Støtten til norsk bistand er stor. Likevel finner vi at de yngre, og da særlig i aldersgruppen 16-24, er mer for bistand enn det andre aldersgrupper er. Når vi bryter ned på kjønn og aldersgrupper samtidig, finner vi at norske kvinner ikke bare i større grad er for norsk bistand enn menn, men også at

Om statistikken

Undersøkelsen består av en rekke spørsmål som er stilt flere ganger opp gjennom årene siden 1972. Nye spørsmål har kommet underveis, også i år. Dataene er samlet inn ved telefonintervju. Intervjuene ble foretatt i perioden 13. november til 5. desember 2006. Det ble trukket et utvalg på 2 000 personer i alderen 16-79 år, og det ble oppnådd intervju med 1 213 personer. Svarprosenten ble 61. Undersøkelsen er støttet av Direktoratet for utviklingssamarbeid (Norad).

*Bengt Oscar Lagerstrøm,
Marjan Nadim og
Dag Roll-Hansen*

Figur 1. Holdning til norsk utviklingshjelp. 1972 til 2006. Prosent

Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

Bengt Oscar Lagerstrøm er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for intervjuundersøkelser (bengt.oscar.lagerstrom@ssb.no).

Marjan Nadim er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for intervjuundersøkelser (marjan.nadim@ssb.no).

Dag Roll-Hansen er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for internasjonalt utviklingssamarbeid (dag.roll-hansen@ssb.no).

Kommentar til SSB-undersøkelsen

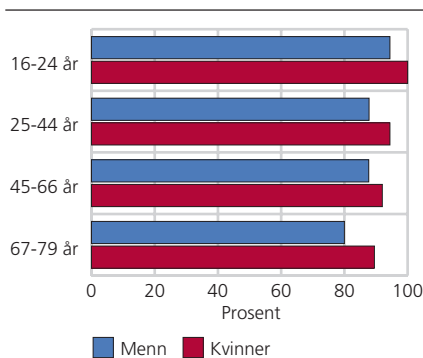
I denne aldersgruppen finner vi at 90 prosent av kvinnene er for norsk bistand, mot 80 prosent av mennene. Nordmenn vet godt at det dreier seg om mennesker som oss selv, men uten alle våre ressurser til å skape et godt liv. Likevel er det bekymringsfullt at så få kjenner til det arbeidet vi gjør og hvilke fattige land Norge samarbeider med. Noe er galt når Stortinget de siste fem årene har bevilget opp mot 100 millioner kroner årlig for at bistandsmyndigheter, bistandsorganisasjoner og pressgrupper skal opplyse det norske folk om bistandsspørsmål, og resultatet er at sju av ti nordmenn ikke kan nevne ett eneste land Norge har utviklings samarbeid med

Undersøkelsen viser at nordmenn har god forståelse av sammenhengen mellom utvikling og fattigdom. Nordmenn vil at vi skal stille krav til at konflikter og utplyndring av ressurser reduseres, og til at kvinner og andre undertrykte grupper gis plass til å utfolde seg både økonomisk og politisk.

Norske skattebetalere har krav på å vite hva de om lag 20 milliarder kronene som bevilges til utviklings samarbeid med fattige land over statsbudsjettet fører til. Derfor vil vi i årene som kommer satse mer på å få fram resultatene den norske bistanden gir i utviklingslandene. Vi skal blant annet lage en årlig rapport om resultatene av norsk bistand, vi vil prøve å løfte utvikling som tema i samfunnsdebatten, vi skal gjennomføre informasjonskampanjer myntet på brede lag av det norske folk, om halvannet år åpner et nytt informasjonssenter om norsk bistand på Aker Brygge i Oslo, og vi vil kritisk gjennomgå hva som kommer ut av de over 80 millioner kronene som årlig bevilges til organisasjoners og pressgruppers informasjonsarbeid.

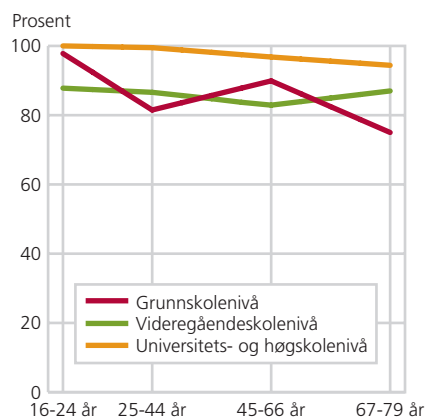
Poul Engberg-Pedersen, direktør i Norad

Figur 2. Andel som er for norsk bistand, etter kjønn og aldersgrupper. 2006. Prosent

Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Andel som er for norsk bistand, etter utdanningsnivå og aldersgrupper. 2006. Prosent

Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

denne forskjellen gjelder for alle aldersgruppene (figur 2). Spesielt er forskjellen stor blant de eldste, 67-79 år. Her finner vi at 90 prosent av kvinnene er for norsk bistand, mot 80 prosent av mennene i denne aldersgruppen.

Nesten alle med universitetsutdanning er for bistand (98 prosent). Dette gjelder uavhengig av alder, selv om de eldste med utdanning på universitets- eller høyskolenivå i noe mindre grad enn de andre er for bistand. Også blant de med utdanning på videregående skole-nivå finner vi en jevn oppslutning i gruppen. Derimot finner vi variasjon i den delen av befolkningen som har grunnskole som høyeste utdanningsnivå. Blant de i aldersgruppen 16-24 år er oppslutningen total, mens vi i gruppen 67-79 år kun finner at tre av fire er for bistand (figur 3).

Fremskrittspartivelgere er de som i minst grad er for bistand. Kun 72 prosent av dem som oppgir at de ville ha stemt på Fremskrittspartiet hvis det var valg i morgen, sier at de er for bistand. De som ville stemt Sosialistisk Venstreparti, Kristelig Folkeparti eller Venstre, er mest positive til bistanden. I alt 98 prosent av de som oppgir at de ville ha stemt på et av disse partiene hvis det var Stortingsvalg i morgen, oppgir at de er for bistand.

Holdninger til norsk bistand til de tidligere østblokklandene

Norge gir også bistand til land i det tidligere Øst-Europa samt tidligere Sovjet-republikker og Russland. Åtte av ti nordmenn (81 prosent) er for at Norge gir bistand til disse delene av verden. Dette er noe lavere enn i 2001, da 85 prosent av befolkningen oppga at de var for slik bistand, og på linje med oppslutningen da vi begynte målingen i 1996. Størst var oppslutningen i 1999. Hele 89 prosent var for bistand til disse landene dette året (figur 4).

Også i forhold til denne typen bistand er det de yngste som i størst grad er for. Mens 87 prosent i aldersgruppen 16-24 år er for slik bistand i dag, er den tilsvarende andelen i aldersgruppen 67-79 år bare 66 prosent. I figur 5 har vi sett på både aldersgrupper og kjønn. Vi finner en fallende tendens til støtte for denne typen bistand i befolkningen etter alder, en sammenheng som gjelder både for kvinner og menn (figur 5).

En av tre synes bistandsbudsjettet er for stort

Norge har de siste 10 årene brukt rundt 150 milliarder på ulike bistandsprosjekter i en lang rekke land. I 2006 var bistandsbudsjettet på 20 milliarder kroner. 15 prosent av befolkningen mener at dette beløpet burde vært større, mens nesten halve befolkningen (47 prosent) synes at dette er et passe beløp. En av tre (32 prosent) synes derimot at beløpet burde ha vært mindre, samtidig som en meget liten gruppe (2 prosent) mener at vi ikke burde hatt noe bistandsbudsjett i det hele tatt.

Selv om det store flertallet synes at bistandsbudsjettet er passe eller for lite, har gruppen som synes at budsjettet burde reduseres, økt med 8 prosentpoeng siden 2001. I 2001 hevdet 25 prosent at budsjettet burde ha vært mindre, mens det tilsvarende tallet i 2006 er 32 prosent (figur 6).

Det er ingen forskjell på menns og kvinners syn på bistandens størrelse. De yngste i befolkningen er i størst grad for at bistandsbudsjettet skal være større. I aldersgruppen 16-24 år ønsker to av ti (19 prosent) mer penger til bistand, mens kun 8 prosent i aldersgruppen 67-79 år mener det samme. Også blant de med utdanning på universitetsnivå eller tilsvarende, er det en stor andel som synes at bistanden burde ha vært større.

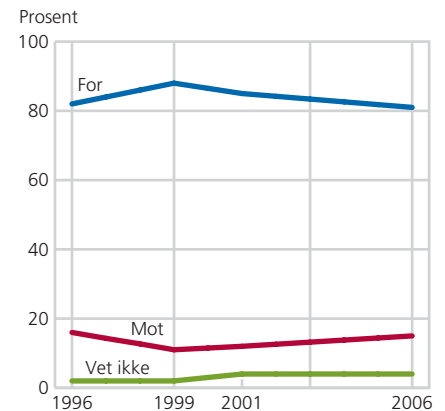
Nesten fire av ti av Sosialistisk Venstrepartis velgere (38 prosent) kunne tenke seg at bistandsbudsjettet var høyere enn 20 milliarder. Kun 5 prosent av fremskrittspartivelgerne hevder det samme. Faktisk synes over halvparten av Fremskrittspartiets sympatisører (54 prosent) at budsjettet burde ha vært mindre. Bare 14 prosent av velgerne til Sosialistisk Venstreparti mener det samme. Videre finner vi ikke uventet at en stor andel av de som er imot bistand til land i Afrika, Asia og Latin-Amerika, gjerne hadde sett at bistandsbudsjettet var sløffet. To av ti i denne gruppen hevder dette.

Holdning til bistandens størrelse er målt gjennom å stille halve utvalget et spørsmål hvor bistandsbudsjettet settes opp mot sosialbudsjettet, mens den andre halvdel har gitt sin vurdering ved å sammenligne bistandsbudsjettet med miljøbudsjettet. I analysen har vi slått disse to målene sammen. Siden sosialbudsjettet og miljøbudsjettet avviker både i størrelse og hva det dekker, er det ikke overraskende å observere at holdningene til bistandsbudsjettets størrelse varierer med hensyn til hva det sammenlignes med. Vesentlig flere synes at bistandsbudsjettet (20 milliarder) bør økes i forhold til dagens nivå når det settes opp mot sosialbudsjettet (200 milliarder) enn når det sammenlignes med miljøbudsjettet (3 milliarder). 17 prosent av de spurte oppgir at bistandsbudsjettet burde økes når det settes opp mot sosialbudsjettet, mens dette gjelder 12 prosent av de spurte når det bistandsbudsjettet settes opp mot miljøbudsjettet.

Det er ingen forskjeller i hvordan kvinner og menn vurderer bistandsbudsjettet opp mot de to andre budsjettene. Derimot er det store forskjeller mellom de ulike aldersgruppene i hvordan sammenligningsgrunnlaget påvirker holdningen til bistandsbudsjettets størrelse.

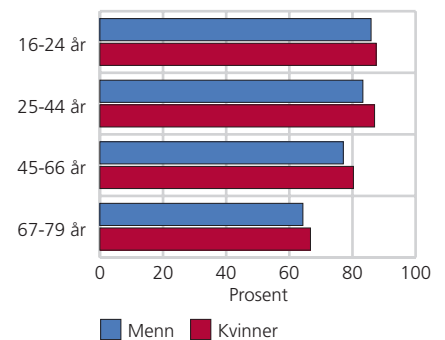
De yngste lar seg i størst grad påvirke av sammenligningsgrunnlaget når de skal vurdere bistandsbudsjettets størrelse. Når bistandsbudsjettet settes opp mot sosialbudsjettet, synes 28 prosent i alderen 16 til 24 år at bistandsbudsjettet burde økes, men andelen synker til 11 prosent når det er miljøbudsjettet som er sammenligningsgrunnlaget (figur 7).

Figur 4. Holdning til norsk bistand til Øst-Europa og land i det tidligere Sovjetunionen. 1996, 1999, 2001 og 2006. Prosent

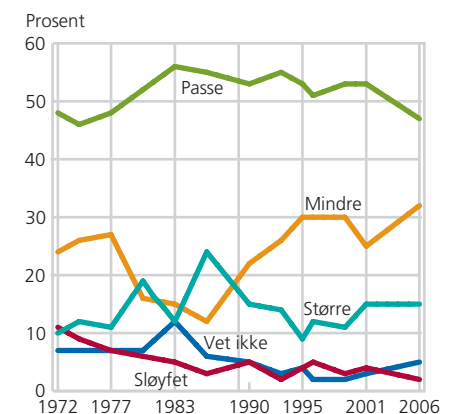
Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Holdning til norsk bistand til Øst-Europa og land i den tidligere Sovjetunionen, etter kjønn og aldersgruppe. 2006. Prosent

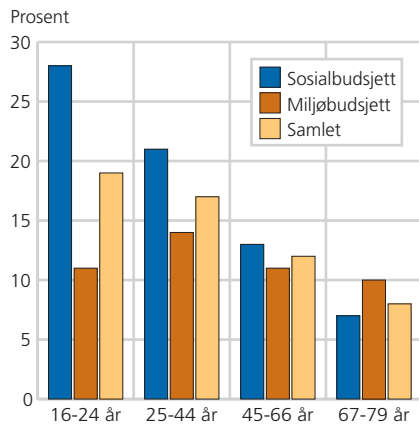
Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Holdning til størrelsen på Norges budsjett til utviklingshjelp/bistand. 1972 til 2006. Prosent

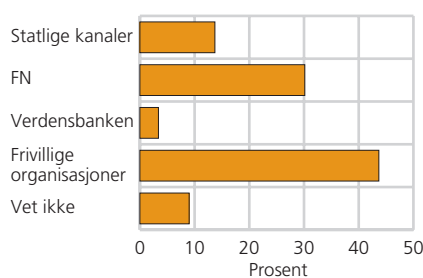
Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Andel i ulike aldersgrupper som ønsker at bistandsbudsjettet skal økes, etter om de er bedt om å sammenligne med sosialbudsjettet eller med miljøbudsjettet. 2006. Prosent

Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Andel som mener ulike kanaler gir den mest effektive bistanden. 2006. Prosent

Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

Vi vil stille betingelser for bistand

Landene som mottar norsk bistand skal ha et eierskap til og være aktive deltagere i de ulike programmene eller tiltakene som settes i gang. I undersøkelsen ba vi respondentene ta stilling til følgende spørsmål: «Synes du det er riktig av norske myndigheter å stille betingelser til de landene som skal få bistand fra Norge?». Hele 93 prosent av de spurte svarte ja på spørsmålet. Denne andelen har holdt seg stabil og høy de siste ti årene (Roll-Hansen, Nadim, Lagerstrøm, 2007).

Krig og konflikter oppfattes fortsatt som den viktigste årsaken til at det er vanskelig å skape økonomisk og sosial vekst i utviklingsland. Et nytt trekk er at flere enn tidligere ser på handelsbegrensninger som et viktig hinder for vekst. Generelt sett vurderes likevel problemer med utspring i utviklingslandene som større enn vansker som er påført dem utenfra. Etter krig og konflikter er korrupsjon, stor gjeldsbyrde og brudd på menneskerettighetene de hindre for vekst vi vurderer som viktigst. At betingelse for bistand hindrer fremgang, at det gis for lite bistand, at bistand skaper avhengighet eller drives på feil måte, blir sett som de minst alvorlige hindrene for å skape økonomisk og sosial vekst.

Vi tror frivillige organisasjoner gir den mest effektive bistanden

Både norske myndigheter og folk flest synes å være på linje i deres krav om betingelser knyttet til bistanden. Men hvordan brukes pengene mest effektivt? Er det gjennom overføringer til multilaterale organisasjoner som FN og Verdensbanken, eller er det gjennom frivillige organisasjoner? Ifølge St.meld. nr 36 (2003-2005) blir nesten halvparten av norsk bistand gitt gjennom ulike former for multilaterale organisasjoner. Videre heter det i Soria Moria-erklæringen at norsk multilateral bistand skal skyves fra Verdensbanken og over mot tiltak i FN-regi. I befolkningen oppfattes frivillige organisasjoner som den mest effektive kanalen for bistand. Hele 44 prosent mener at frivillige organisasjoner gir den mest effektive bistanden. 30 prosent har inntrykk av at FN gir mest effektiv bistand, mens 14 prosent synes at statlige kanaler er mest effektive. Bare 3 prosent vurderer Verdensbanken som mest effektiv (figur 8). Det stemmer godt overens med resultatene fra en undersøkelse gjennomført av Markeds- og mediainstituttet tidligere i 2006. Der omfattet spørsmålet imidlertid ikke Verdensbanken.

Det er noe større tiltro til effektiviteten i frivillige organisasjoner blant menn (47 prosent) enn blant kvinner (41 prosent). Videre har yngre mennesker stor tiltro til FN. 36 prosent i aldersgruppen 16-24 år mener FN gir den mest effektive bistanden, mot 24 prosent i aldersgruppen 67-79 år. Spesielt ser vi at de yngre har større tiltro til FN-systemet enn frivillige organisasjoner. Derimot har de eldste (67-79 år) større tiltro til frivillige organisasjoner og nasjonale kanaler som staten.

Blant velgerne til Kristelig Folkeparti er det relativt få som mener at FN er mest effektiv (9 prosent). De har til gjengjeld svært stor tiltro til frivillige organisasjoner. Hele 77 prosent av dem mener at frivillige organisasjoner gir den mest effektive bistanden.

Bildet som vises, er en gjengivelse av folks oppfatninger og gir ikke nødvendigvis et riktig bilde av hvor effektive de ulike organisasjonene eller grupper av organisasjoner er. For eksempel vil den lave troen på Verdensbanken trolig være påvirket av negativ medieomtale, for eksempel i forbindelse med

strukturtilpasningsprogrammene. I tillegg er det rimelig å tro at Verdensbanken er det minst kjente alternativet, noe som også kan forklare hvorfor institusjonen ikke blir nevnt så ofte. Statlige kanaler kan assosieres med byråkrati, som ofte ikke oppfattes som effektivt. FN kan tenkes å ha en positiv klang i folks ører, noe som kan nedfelle seg i en tro på at organisasjonen er effektiv gjennom et ønske om å støtte den. Frivillige organisasjoner vil i utgangspunktet ofte bli ansett som noe positivt, hvor folk yter frivillig innsats med lave budsjetter. Men samtidig er frivillige organisasjoner også en sammensatt gruppe, og effektiviteten deres vil variere.

Vi vil prioritere langsiktig bistand

Norske myndigheter gir utviklingshjelp i form av nødhjelp i akutte krisesituasjoner og langsiktig bistand som skal bidra til å fremme vekst og utvikling.

De fleste mener at langsiktig bistand bør prioriteres. Hele 41 prosent sier at langsiktig bistand bør prioriteres, mens det er 22 prosent som vil prioritere nødhjelp (figur 9).

Folk med utdanning på universitetsnivå og de som har høy husholdningsinntekt, ønsker i liten grad å prioritere nødhjelp. 11 prosent av de med utdanning på universitets- og høgsolenivå hevder at nødhjelp bør prioriteres, mens dette gjelder 30 prosent av de med utdanning på grunnskolenivå. Videre finner vi at om lag en av ti med husholdningsinntekt lik 800 000 eller mer ønsker å prioritere nødhjelp, mens det gjelder om lag to av ti blant de med lave husholdningsinntekt.

I 2001 var bildet noe annerledes. Den gang var folk noe mer positive til støtte i form av nødhjelp enn de var til langsiktig bistand. Det er interessant å merke seg at selv om resultatet av nødhjelpsaksjoner oppfattes som mer vellykket enn resultatet av langsiktig bistand (Roll-Hansen, Nadim og Lagerstrøm, 2007), er det likevel den siste formen for bistand folk ønsker å prioritere.

Hvilke bistandsorganisasjoner kjenner vi?

I hvilken grad er ulike organisasjoner som arbeider med bistand, kjent i befolkningen? I undersøkelsen ble respondentene bedt om å nevne organisasjoner og institusjoner som arbeider med bistand. Spørsmålet ble stilt åpent og måler derfor hvilke bistandsorganisasjoner folk husker. Røde Kors blir nevnt av 61 prosent av respondentene og er den desidert mest kjente organisasjonen. Etter Røde Kors følger Leger Uten Grenser og Kirkens Nødhjelp. Begge blir nevnt av rundt en tredjedel av respondentene. Norad kommer på femteplass i oversikten over de mest nevnte bistandsorganisasjonene.

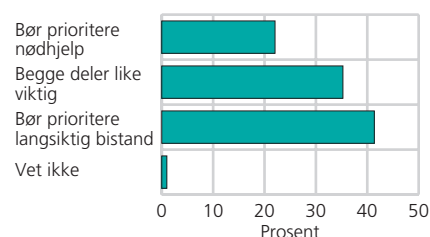
Kjennskapet til de aller fleste organisasjonene har gått tilbake siden 2001. Det store unntaket er Leger Uten Grenser som har økt med hele 24 prosentpoeng. Dette skyldes sannsynligvis at organisasjonen var tildelt TV-aksjonen i 2006, og denne foregikk mindre enn én måned før undersøkelsen ble gjennomført. TV-aksjonen bidro til en sterk eksponering av Leger Uten Grenser, og en slik medieoppmerksomhet fører naturlig nok til økt kjennskap til organisasjonen og dens arbeid.

Norad blir nevnt av 22 prosent av respondentene, noe som er en nedgang på fire prosentpoeng fra 2001. De med høy utdanning nevner Norad i større grad enn de med grunnskoleutdanning. Det er også store forskjeller

Norad

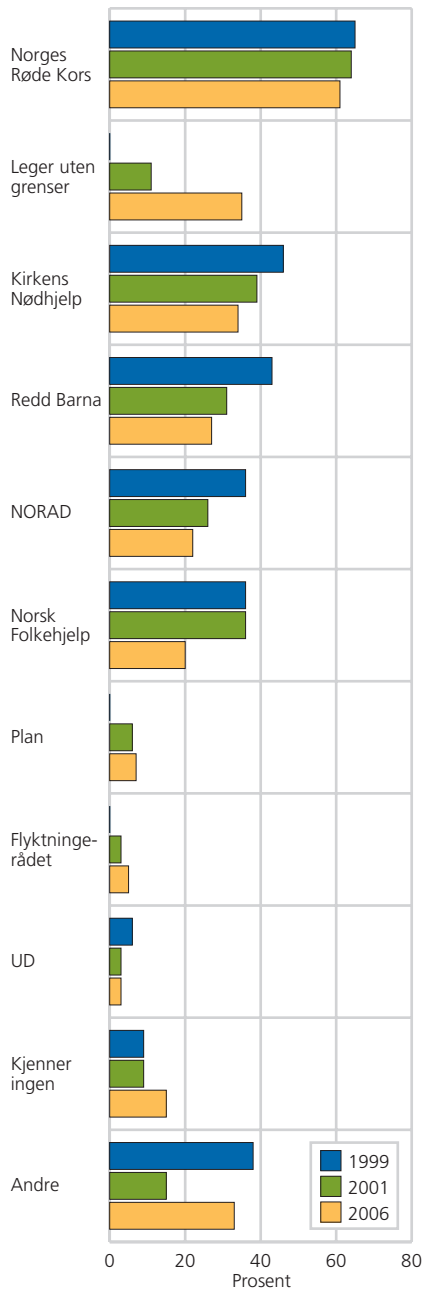
Norad er direktoratet for utviklings-samarbeid (Norwegian Agency for Development Cooperation), under Utenriksdepartementet. Norad er det sentrale fagmiljøet for evaluering, kvalitetssikring og resultatformidling av norsk bistand. Gjennom rådgivning til Utenriksdepartementet og utestasjonene skal Norad bidra til at målene for norsk utviklingspolitikk nås. Norad forvalter tilskuddsordninger for norske og internasjonale aktørers bidrag til kampen mot fattigdom.

Figur 9. Andel som mener Norge bør prioritere ulike former for bistand. 2006. Prosent

Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

Figur 10. Andel som oppgir ulike organisasjoner som arbeider med bistand. 1999, 2001 og 2006. Prosent

Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

mellom ulike aldersgrupper. Kjennskapen til Norad er størst i aldersgruppen 45 til 66 år og minst blant de yngste.

Andelen som ikke kjenner noen organisasjoner, har økt med seks prosentpoeng fra 2001 og er nå på 15 prosent. Rundt en tredjedel nevnte andre organisasjoner enn de intervjueren hadde mulighet til å registrere¹ og som er presentert i figur 10.

Syv av ti kjenner ingen land Norge har utviklingssamarbeid med

På spørsmål om man kjenner noen av landene Norge har utviklingssamarbeid med, svarer syv av ti (70 prosent) at de ikke kjenner noen. De med høyest utdanning og personer i alderen 45 til 66 år nevner flest land (figur 11), mens de yngste og de som er mot bistand, kjenner færrest land som Norge har utviklingssamarbeid med.

Figur 12 viser at Sudan og Tanzania er de landene som oftest blir nevnt, etterfulgt av Kenya og Sri Lanka. Med unntak av Kenya, er alle disse landene blant de fem landene Norge gir mest bistand til (Norad 2005). Blant de ti landene som nevnes hyppigst i denne undersøkelsen, er det også kun Kenya som ikke er blant de 35 landene Norge gir mest bistand til. Dette viser at de som hevder å kjenne noen av landene Norge har utviklingssamarbeid med, i stor grad svarer riktig. Det er likevel viktig å merke seg at det faktisk er kategorien "andre" som er størst med 36 prosent. Det vil si at godt over en tredjedel av de som mener å kjenne til noen land, nevner andre land enn de som var spesifisert på forhånd.

Halvparten er interessert i bistandsspørsmål

En av fire (39 prosent) har ganske stor interesse for stoff i media om utviklingsland og bistand. I tillegg er 8 prosent svært interessert. Det betyr at nesten halvparten av befolkningen (47 prosent) er interessert i stoff om utviklingsland og bistand. Interessen har holdt seg relativt stabil siden 1999 (figur 13).

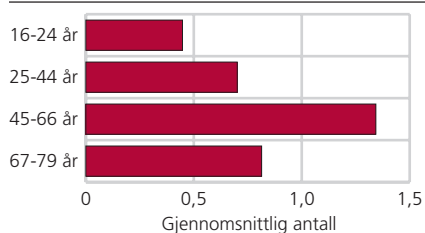
Det er velgerne til Sosialistisk Venstreparti, de med universitetsutdanning og de eldste som er mest interessert i stoff om bistand. De som er mot bistand og fremskrittspartivelgere er minst interessert. Det er ingen vesentlige kjønnsforskjeller på dette spørsmålet. Selv om kvinner er mer positive til bistand enn menn, er de altså ikke i nevneverdig grad mer interessert i temaet. Det samme ser man også i forhold til alder. Mens interessen for stoff om bistand øker med alder, er holdningene til bistand mer positive jo yngre aldersgruppe en ser på. Dette kan forklare de yngstes manglende kjennskap til Norad. De kan være positive til bistand, uten å være spesielt interessert i temaet.

En av tre har tiltro til mediens fremstilling av situasjonen i utviklingsland

Litt over en av tre (37 prosent) synes at massemediene gir et riktig bilde av situasjonen i utviklingsland (figur 14). Sammenlignet med 2001, har det ikke vært noen vesentlige endringer i inntrykket folk har av mediens fremstilling av situasjonen i utviklingsland.

Figur 11. Gjennomsnittlig antall samarbeidsland nevnt, etter aldersgruppe

Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

Ser en på partipreferanse, skiller velgerne til Kristelig Folkeparti og Venstre seg ut ved å være mest skeptiske til medias fremstilling. Også den yngste aldersgruppen og de som er mot bistand, har mindre tiltro til mediene enn gjennomsnittet. Hvorvidt folk er interessert i stoff om bistand eller ikke har lite å si for hvordan de vurderer massemediene.

Av de som ikke synes massemediene gir et riktig bilde, synes flertallet i alle befolkningsgrupper at rapportasjene gir et for negativt bilde.

¹ Disse ble registrert som "andre organisasjoner" og ble ikke spesifisert nærmere.

Referanser

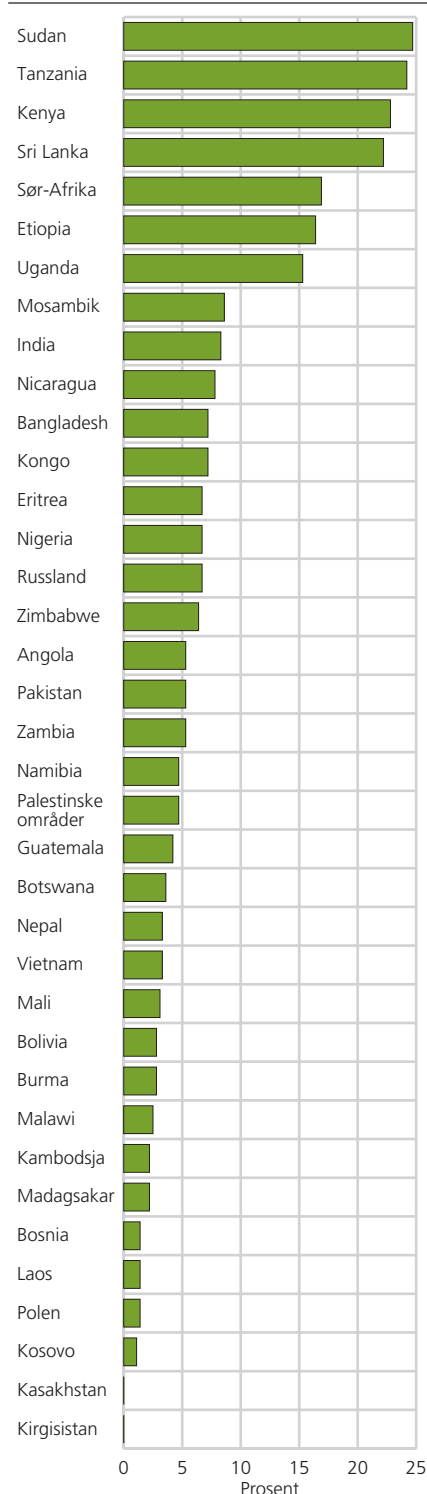
Roll-Hansen, Dag, Marjan Nadim og Bengt Oscar Lagerstrøm (2007). *Holdninger til bistand*, Rapporter 13/07, Statistisk sentralbyrå.

Norad (2005). *Årsrapport om norsk bilateral bistand*.

St. meld. nr. 36 (2003-2004). *Felles kamp mot fattigdom. En helhetlig utviklingspolitikk*.

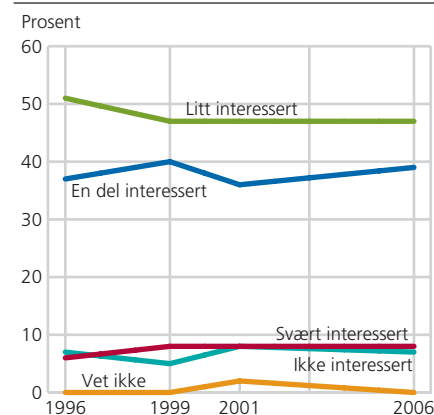
Vågane, Liva (2002). *Holdninger til og kunnskap om norsk utviklingshjelp*, Rapporter 25/02. Statistisk sentralbyrå.

Figur 12. Personer som nevner minst ett samarbeidsland. Andel som nevner ulike land som man mener Norge driver bistandssamarbeid med. Prosent

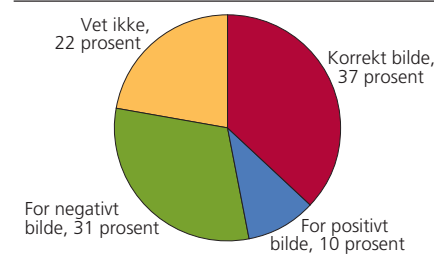
Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

Figur 13. Interesse for stoff om utviklingsland og bistand i media. 1999, 2001 og 2006. Prosent

Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

Figur 14. Vurdering av bildet som massemediene gir av situasjonen i utviklingsland. Prosent

Kilde: Rapporter 2007/13, Statistisk sentralbyrå.

Stor satsing på arbeidsmiljødata

Fra og med 2006 utvider Statistisk sentralbyrå sin arbeidsmiljøundersøkelse til å omfatte 19 000 personer – en virkelig storsatsing for å få mer og bedre data om arbeidsmiljø. Datainnsamlingen er nylig avsluttet, og vi er nå i ferd med å etablere og bearbeide data om fysisk og psykososialt arbeidsmiljø som skal gi samfunnet enda mer og sikrere kunnskap.

Tor Morten Normann

Viktig levekårsindikator

Det går ikke mange dager mellom hvert presseoppslag som forteller oss hvordan vi egentlig har det på jobben, og hva dette gjør med oss. Mobbing i arbeidslivet har vært et av årets mest omtalte tema i pressen, og vi hører stadig om tidsklemma, arbeidspresset, psykiske plager og sykmeldinger. Men vi hører også om arbeidsglede og det sosiale livet på jobben. Jobb er med andre ord viktig både for de som har en, og for de som står utenfor arbeidslivet.

Arbeidsmiljøet er i første rekke viktig på grunn av den egenverdien arbeidsmiljøet har, og hvordan det påvirker den tiden man tilbringer på jobben. Men arbeidsmiljøet påvirker også tiden utenfor jobben, og det påvirker både fysisk og psykisk helse. Et negativt arbeidsmiljø kan være en faktor som gjør at noen presses ut av arbeidslivet eller får svekket helse, med de ringvirkningene det har. Motsatt kan et positivt arbeidsmiljø medvirke til en lang yrkeskarriere og ha positiv innvirkning på helsen. Godt arbeidsmiljø er med andre ord en viktig faktor for det gode liv. Siden 1989 har Statistisk sentralbyrå regelmessig gjennomført egne undersøkelser om det norske arbeidsmiljøet.

Samordnet levekårsundersøkelse

Siden 1996 har Statistisk sentralbyrå gjennomført to årlige levekårsundersøkelser: en panelundersøkelse i første halvår og en tverrsnittsundersøkelse i andre halvår. I en panelundersøkelse blir det samlet inn data om de samme personene ved minst to anledninger, mens en tverrsnittsundersøkelse gir data om et representativt utvalg på et gitt tidspunkt. Før 1996 ble undersøkelser av ulike levekårsområder gjennomført mer sporadisk og mindre samordnet, med henblikk på å kartlegge hele levekårsfeltet systematisk. Opplegget som kom på plass i 1996, var derfor en erstatning for ulike levekårs-, helse-, arbeidslivs- og tidsnyttingsundersøkelser (Statistisk sentralbyrå 1996). Formålet var et opplegg som skulle dekke alle levekårstema over tid, samt deler av EUs Household Panel Survey (ECHP). Panelundersøkelsen skulle gi forløpsinformasjon med hovedvekt på inntekt, bolig, utdanning, arbeid og familie. Tverrsnittsundersøkelsen ble etablert som temaroterende, og har gått mer i dybden på de enkelte temaene med regelmessige mellomrom.¹

Dette systemet ble beholdt fram til 2003 da panelundersøkelsen ble lagt om og innlemmet i EUs Survey on Income and Living Conditions (EU-SILC). Dette innebar en økning av utvalget og omlegging av utvalgsdesignet samt relativt store endringer i skjemaet. Men panelundersøkelsen dekker fortsatt

Tor Morten Normann er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (tor.morten.normann@ssb.no).

de fleste av de sentrale kjerneområdene som var viktige i 1996; det viktigste unntaket er arbeidsmiljø som ikke omfattes av EU-SILC. Tverrsnittsundersøkelsen har fram til i 2006 blitt gjennomført slik som planlagt med rotasjon mellom de tre hovedtemaene helse, arbeidsmiljø og bolig- og boforhold, bare med avbrudd i 1999 på grunn av tidsbruksundersøkelsen. Utvalget har bestått av 5 000 personer, og intervjuetiden har i gjennomsnitt vært på rundt 30 minutter. I tillegg har det imidlertid vært åpning for at eksterne oppdragsgivere har kunnet kjøpe seg inn med både tilleggsutvalg og tilleggsspørsmål i undersøkelsen, og dette har blitt benyttet i nokså stor grad. Planen er at dette opplegget skal videreføres, med unntak av en stor ekstrasatsing på arbeidsmiljø fra og med 2006.

Nasjonal overvåking av arbeidsmiljø og -helse

I de siste årene har det vært en stadig økende oppmerksomhet rettet mot arbeidsmiljøets viktige rolle i samfunnet. Flere regjeringer har hatt dette som satsingsområde. Den 7. juni 2006 foretok arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hanssen den høytidelige åpningen av Nasjonal overvåking av arbeidsmiljø og -helse (NOA). NOA er resultatet av et arbeid som ble igangsatt i 2004, der departementet, Statens institutt for arbeidsmiljøforskning (STAMI), Arbeidstilsynet, Petroleumstilsynet og Statistisk sentralbyrå jobbet sammen for å opprette dette overvåkingssystemet som nå er etablert under STAMI. NOA skal i første rekke samordne, systematisere og formidle kunnskap om arbeidsmiljø, men har også som en viktig oppgave å bidra til å fremskaffe gode data på området.²

Det er i lys av dette vi må se den store ekstrasatsningen på arbeidsmiljøundersøkelsen i SSB. Gjennom et samarbeidsprosjekt der AID bidrar med midlene, kan SSB nå utvide levekårsundersøkelsen (tverrsnitt) i de årene hvor arbeidsmiljø er tema med et stort utvalg, og etablere et paneldesign som gjør det mulig å fremskaffe nøyaktige og gode forløpsdata for arbeidsmiljø og -helse. Disse dataene vil forhåpentligvis bli en viktig kilde til kunnskap for NOA og for andre som arbeider innen arbeidsforskning og forvaltning. NOA deltar også, sammen med andre sentrale aktører som arbeider med arbeidsmiljø, i SSBs arbeidsgruppe som forut for undersøkelsen arbeider med utforming av spørreskjema.

Hva er arbeidsmiljø?

I en intervjuundersøkelse om arbeidsmiljø stilles det en lang rekke spørsmål, spesielt til de som er i jobb, men også til personer som ikke er i jobb. En undersøkelse av denne typen kan likevel ikke dekke alle mulige aspekter ved arbeidsmiljøet, og vi er nødt til å fokusere på de forholdene som tidligere undersøkelser og forskning har vist er de viktigste. I våre undersøkelser fokuserer vi i første rekke på en kartlegging av både fysisk og psykososialt arbeidsmiljø samt helseplager som kan skyldes arbeidsforholdene. Hvilke helseplager vi kartlegger er nokså begrenset, men vi dekker en del vanlige fysiske plager samt noen symptomer på psykiske plager og relaterer disse til arbeidssituasjon. For å kartlegge det fysiske arbeidsmiljøet spør vi i første rekke om ytre påvirkninger som støy, kulde varme og innelima samt eksponering for ulike gasser og væsker. Men vi måler også ulike former for fysiske og ergonomiske belastninger som den enkelte arbeidstaker utsettes for i sitt arbeid.

Det psykososiale arbeidsmiljøet kan være noe vanskeligere å måle konkret, men vi har likevel en rekke spørsmål som gjennom tidligere undersøkelser

Colourbox.com

og nøye utprøving har vist seg å gi resultater. Vi forsøker å dekke områder som hvilke krav som stilles i jobben, og hvordan arbeidstakere selv kan påvirke sin arbeidshverdag. I denne sammenheng er det i tillegg viktig å si noe om man utsettes for ulike motstridende forventninger, og hvordan arbeidstakeren opplever mestring i arbeidet. Vi måler også det sosiale miljøet på jobben, både samspeillet med kolleger og ledelse og om man opplever konflikter av ulik karakter. Her kommer vi selvfølgelig inn på mobbing og trakassering, som på mange måter kan sies å være de mest ekstreme formene for dårlig arbeidsmiljø. Det er svært alvorlig for de som utsettes for det, og kan være vanskelig å måle presist i en intervjuundersøkelse. Våre tidligere undersøkelser tyder på at mobbing og trakassering heldigvis ikke forekommer veldig ofte (Lohne og Normann 2006). Vi har også mindre temaer som arbeidsforhold for seniorer, varsling, fagforeninger, lønnsforhold og utviklingsmuligheter.³

Fra tverrsnitt til panel

Tverrsnittsundersøkelser har en klar begrensning i og med at man bare får et øyeblikksbilde av forholdene, og ikke kan følge utviklingen over tid for de samme personene. I en artikkel av Andersen (2006:51) om hvordan arbeidsforhold påvirker muskelsmerter, blir dette problemet godt synlig:

Vi har ingen mulighet på grunnlag av levekårsundersøkelsen å vise hvilke forklaringer som er av størst betydning. Retrospektive spørsmål om tidligere arbeidsforhold eller bedre et panelopplegg der personer følges over en lengre periode vil gi bedre muligheter for å studere sammenhengen mellom arbeidsforhold og helse.

For å kunne overvåke utviklingen når det gjelder arbeidsmiljø og -helse og være bedre i stand til å finne årsaksforhold, er det derfor besluttet at arbeidsmiljøundersøkelsen skal etableres som en panelundersøkelse. Det betyr at de samme personene blir intervjuet på flere tidspunkter, i dette tilfellet tre ganger med tre års mellomrom. På denne måten kan man følge både enkeltindivider og grupper over en viss tid og få informasjon om hvordan arbeidsmiljøet utvikler seg. Dette er spesielt viktig når oppmerksomheten nå i stadig større grad rettes mot hvordan arbeidsmiljøet påvirker den enkeltes helse. Ved et panelopplegg får vi også muligheten til følge med på hvordan forholdene for ikke-sysselsatte utvikler seg, ikke minst med tanke på bevegelser inn og ut av arbeidslivet og hvordan dette påvirker den enkeltes helse.

Til arbeidsmiljøundersøkelsen i 2006 er det trukket ut 19 000 personer i alderen 18–67 år. Alle disse skal intervjues minst tre ganger. Utvalget skal etter hvert etableres som et roterende panel der man bytter ut 1/3 av utvalget hver gang. Men for å oppnå data på tre tidspunkter for alle vil ikke denne rotasjonen kunne starte før på det fjerde målingstidspunktet i 2013 (intervallet med arbeidsmiljøundersøkelsen hvert tredje år vil bli brutt med tidsbruksundersøkelsen i 2010). Det betyr at 1/3 av utvalget vil bli intervjuet fire ganger, 1/3 vil bli intervjuet fem ganger og 1/3 vil bli intervjuet tre ganger. I en panelundersøkelse ønsker vi også å beholde utvalgets tverrsnittsegenskaper, altså sørge for at det er representativt i forhold til populasjonen som undersøkelsen skal dekke. For å oppnå dette i praksis ble utvalget på 19 000 trukket som tre separate tverrsnittsutvalg, som dermed samlet sett også er representativt for befolkningen i den aktuelle aldersgruppen. Dette vil videreføres når rotasjonen starter, og man vil dermed operere med

separate tverrsnittsutvalg hele veien selv om de vil bli analysert under ett (se figur 1). For å beholde tverrsnittsegenskapene mellom hvert intervju må utvalgene suppleres med ungdom og innvandrede personer fra gang til gang. Ved dette designet vil man både ivareta behovet for paneldata og tverrsnittsdata, også når man begynner å rotere utvalget.

Hvorfor så stort utvalg?

Arbeidsmiljøet varierer mye fra yrke til yrke og fra næring til næring. Hva man gjør, hva man produserer og på hvilken måte, kan være med på å påvirke både det psykososiale og det fysiske arbeidsmiljøet. Det kan også være forskjell mellom grupper innad i enkelte yrkes- og næringsgrupper. Tidligere har vi vært henvist til svært grove kategoriseringer når vi skulle påvise forskjeller. Med et brutt utvalg på 5 000 personer hvorav om lag 3 500 lot seg intervju, har utvalgene til nå vært for små til at det har vært hensiktsmessig å bryte ned på eksempelvis små yrkesgrupper, kjønn eller alder innen yrkesgrupper. Rønning (2006) illustrerer dette problemet på følgende måte i sin artikkel om arbeidspress:

I materialet vårt ser vi altså ikke noen generelle trender i form av økt arbeidspress i de fleste næringer. Utvalgsstørrelsen i levekårsundersøkelsene gjør at vi ikke har mulighet til å gå mer detaljert inn i ulike yrker, se på kjønnsforskjeller, forskjeller i arbeidstilknytning eller andre mer detaljerte forhold som kanskje ville gitt et annet bilde av utviklingen i arbeidspress.

Med et utvalg på 19 000, med svar fra i overkant av 12 500 personer, vil grunnlaget for å kunne skille mellom yrkes- og næringsgrupper være mye mer robust, og vi kan også få muligheten til å se mer på de detaljerte forholdene som Rønning etterlyser.

Data er snart tilgjengelig

Intervjuingen i forbindelse med denne undersøkelsen er nå slutført, og vi er i gang med å bearbeide dataene og klargjøre dem for publisering. I løpet av juni håper vi at vi kan publisere de første resultatene og legge resultater i SSBs statistikkbank (<http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/>). Data for forskere og studenter vil på vanlig måte bli gjort tilgjengelig via Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD), og vårt håp er at dataene blir flittig og godt brukt av alle som har interesse av å forske på arbeidsmiljø, og at de kan være med på å legge grunnlag for ny kunnskap og framtidige tiltak fra så vel myndigheter som næringslivet.

¹ For mer informasjon om bakgrunnen for opprettelsen av samordnet levekårsundersøkelse vises det til *Mot et nytt system for undersøkelser av levekår. Innstilling fra en prosjektgruppe*. Notater 1996/4, Statistisk sentralbyrå.

² NOAs hjemmesider på Internett finnes på www.arbeidshelsen.no.

³ Fullstendig spørreskjema vil bli publisert som en del av dokumentasjonsrapporten som publiseres i etterkant av undersøkelsen, sannsynligvis i løpet av høsten 2007. Spørreskjema kan også mottas ved å henvende seg til forfatteren av denne artikkelen.

Figur 1. Rotasjonsplan for utvalget, levekår tverrsnitt, arbeidsmiljø

	2006	2009	2013	2016	2019	2022
Delutvalg 1	■	■	■	■	■	■
Delutvalg 2	■	■	■	■	■	■
Delutvalg 3	■	■	■	■	■	■
Delutvalg 4	■	■	■	■	■	■
Delutvalg 5	■	■	■	■	■	■
Delutvalg 6	■	■	■	■	■	■

Referanser

Andersen, A. (2006): Muskelsmerter – kjønn eller arbeidsforhold, *Samfunnsspeilet* 1, 2006, 46–51, Statistisk sentralbyrå.

Löhne, Y og T. M. Normann (2006): Mange jobber, men mindre enn før, *Samfunnsspeilet* 5-6, 2006, 39–47, Statistisk sentralbyrå.

Rønning, E. (2006): Få indikasjoner på økt arbeidspress generelt i arbeidslivet, *Samfunnsspeilet* 1, 2006, 37–45, Statistisk sentralbyrå.

Mot et nytt system for undersøkelser av levekår. Innstilling fra en prosjektgruppe (1996): Notater 1996/4, Statistisk sentralbyrå.

Sentralisering – årsaker, virkninger og politikk*

Til tross for en aktiv distriktpolitikk har det i de senere årene foregått en sterk sentralisering i Norge. Livet i byene og på landsbygda arter seg forskjellig, og mange unge mennesker føler seg tiltrukket av en urban livsstil. Forskjeller mellom by og bygd med hensyn til tetthet, reiseavstander og størrelsen på lokale markeder representerer fakta som vanskelig kan endres gjennom politiske vedtak. Slike fakta kan også påvirke rammevilkårene for næringsvirksomhet og gi byene større økonomisk vekstkraft enn landsbygda. Høy økonomisk vekst i byene kan bidra til flyttinger som er jobbmotivert. Sentraliseringen har negative virkninger på landsbygda, noe som kan bidra til en selvforsterkende sentralisering.

Audun Langørgen

Sentralisering kan defineres som en tendens til at en økende andel av befolkningen bor og arbeider i byer eller større byregioner, mens stadig færre bor og arbeider på landsbygda og i spredtbygde strøk. I denne forstand er sentralisering et fenomen som har preget samfunnsutviklingen over lengre tid og i ulike land og verdensdeler, noe som har medført omfattende virkninger på levesett og velferd. Formålet med denne artikkelen er å diskutere teorier om sentralisering basert på strukturelle forskjeller i den økonomiske geografien mellom by og bygd. Byene skiller seg fra landsbygda blant annet på grunn av forskjeller i tetthet, reiseavstander og størrelsen på lokale markeder.

Norge har i likhet med mange andre land opplevd en sterk sentralisering. I nyere tid har imidlertid myndighetene i Norge hatt som mål å motvirke eller dempe sentraliseringen. For å hindre sentralisering har det blitt ført en aktiv distriktpolitikk. Viktige distriktpolitiske virkemidler har vært næringsstøtte til landbruk og fiskeri, høye statlige overføringer til distriktskommuner, relativt høy ressursbruk på infrastruktur i distriktene (veibygging med mer), subsidiering av kraftkrevende industri, differensiert arbeidsgiveravgift (med lavere sats i distriktene), desentralisering av statlige arbeidsplasser og høgskoler samt distriktpolitiske virkemidler under Kommunal- og regionaldepartementet, blant annet ulike bedriftsrettete tiltak. Det er også opprettet en egen tiltakssone i Nord-Troms og Finnmark som blant annet nyter godt av redusert inntektsskatt, lavere elektrisitetsavgift og avskrivning av studielån.

Mest vekst i sentrale kommuner

Den aktive distriktpolitikken har imidlertid ikke vært tilstrekkelig til å hindre sentralisering. Tabell 1 viser utviklingen fra 1998 til 2006 med hensyn til hvordan befolkningen fordeler seg på bosteder med ulik grad av sentralitet. Definisjonen av sentralitet er basert på den offisielle kommuneklassifiseringen fra 1994. Tabellen viser at det er de mest sentrale kommunene som har fått en økt befolkningsandel i løpet av perioden. Andelen bosatte i de mest sentrale kommunene økte med 1,8 prosentpoeng. Det var imidlertid bare de minst sentrale kommunene som hadde en befolkningsnedgang målt i absolutte tall. Dette må ses i sammenheng med at hele landet hadde en befolkningsvekst på 5 prosent i perioden fra 1998 til 2006. De mest sentrale kommunene hadde en befolkningsvekst på 8,6 prosent, noe som i absolutte tall tilsvarer en økning på om lag 200 000 innbyggere.

* Takk til Ådne Cappelen, Jon H. Fiva, Bjørg Langset, Magne Mogstad, Dag Einar Sommervoll, Lasse S. Stambøl og Rolf Aaberge for kommentarer til et tidligere utkast.

Den pågående sentraliseringen kan enten bety at distriktpolitikken har vært ineffektiv, eller at det er så sterke drivkrefter bak sentraliseringen at den er krevende å stoppe. Vi vet ikke hva som ville ha vært situasjonen med en mindre aktiv distriktpolitikk. En sammenlikning mellom Norge og Sverige kan imidlertid tyde på at distriktpolitikken har hatt en effekt. Sverige har hatt en sterkere sentralisering enn Norge, noe som kan skyldes en mer ambisiøs norsk distriktpolitikk.

Et interessant spørsmål er derfor hva som er årsakene til sentraliseringen. Er sentraliseringen en uavvendelig prosess, eller vil sentraliseringen kunne stoppes ved å bruke mer ressurser, eller eventuelt endre innretningen på distriktpolitikken? Vil det være best for samfunnet å foreta en raskere omstilling til en sentralisert struktur, eller er det best å forsøke å bremse eller snu sentraliseringen?

For å belyse i hvilken grad sentralisering er ønskelig eller skadelig, er det relevant å diskutere hva som er virkningene av sentralisering. Personer i ulike strøk av landet kan forventes å oppleve forskjellige virkninger. Ettersom sentraliseringen i stor grad er basert på mange individuelle beslutninger, er det grunn til å anta at det må være noen gevinster som driver fram sentraliseringen. Hvis sentraliseringen utelukkende hadde hatt negative virkninger for alle borgerne, er det vanskelig å tenke seg hva som skulle motivere folk til å ta de beslutningene som fører til sentralisering.

Sentraliseringen kan imidlertid også ha betydelig negative virkninger, særlig i fraflyttingsområder. En relevant hypotese er at disse negative virkningene kan bidra til å forsterke sentraliseringen, slik at sentraliseringen virker selvforsterkende. I så fall er det nødvendig å studere årsaker og virkninger i sammenheng for å få en god forståelse av prosessene som skaper sentralisering. En god forståelse av årsaker og virkninger gir også bedre grunnlag for å utforme politiske tiltak knyttet til sentralisering.

Sentralisering er per definisjon et makrofenomen, men er som sådan et resultat av beslutninger som er foretatt av mange forskjellige individuelle aktører; som husholdninger, arbeidstakere, studenter, bedrifter og politikere. Fenomenet er komplekst ved at det griper inn i ulike typer markeder (boligmarked, arbeidsmarked, marked for utdanning) og skaper samspill mellom disse markedene.

Preferanser, valgmuligheter og politikk

En viktig verdi i vestlige samfunn er at borgerne har valgfrihet, og at de blir holdt ansvarlige for sine valg. Valgfrihet antas å gi individene større velferd ved at individene gjennom egne valg kan gjøre det best mulige ut av sin situasjon, mens myndighetene ikke har tilstrekkelig informasjon og kompetanse til å vite hva som er best for hvert enkelt individ. I tillegg kan opplevelsen av valgfrihet representere en verdi i seg selv, utover den velferdsøkningen som oppnås ved at individene får lov til å gjøre det beste ut av sin situasjon. Når myndighetene foretar valg på vegne av individene, vil det oppstå effektivitetstap og administrasjonskostnader som reduserer samfunnets velferd. Som en hovedregel kan man derfor argumentere for at myndighetene bør respektere individenes ønsker og ikke forsøke å overprøve disse. Individenes valg kan imidlertid begrenses når disse er til skade for dem selv, for andre eller for fellesskapet. Da er det potensielt grunnlag for myndighetene til å gripe inn.

Tabell 1. Fordeling av befolkning og befolkningsvekst, etter sentralitet. Prosent

Bosted etter kommune-type	Befolkningsandel 1998	Befolkningsandel 2006	Befolkningsvekst 1998-2006
Hele landet	100	100	5
Minst sentrale kommuner	14,4	13,3	-3,5
Mindre sentrale kommuner	7,6	7,3	0,5
Noe sentrale kommuner	25,2	24,9	3,9
Mest sentrale kommuner	52,8	54,5	8,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Med sentralitet menes en kommunes geografiske beliggenhet i forhold til et senter hvor det er funksjoner av høy orden (sentrale funksjoner som post, bank). De sentrale funksjoner er først og fremst lokalisert til tettsteder. Tettstedene deles inn i tre nivåer etter folketall og tilbud av funksjoner. Tettsteder i gruppe 3 er landsdelsentre (eller folketall på minst 50 000), gruppe 2 har et folketall på mellom 15 000 og 50 000, og gruppe 1 har et folketall på mellom 5 000 og 15 000. Det er fire hovednivåer av sentralitet alt etter reisetid til de forskjellige tettstedstypene.

Foto: Torbjørn Tjernsberg

Forskjellige individer har forskjellige valgmuligheter, og valgmulighetene endrer seg over tid. Den teknologiske utviklingen har bidratt til en sterk utvidelse av valgmulighetene. Myndighetene kan iverksette tiltak for å påvirke individenes valgmuligheter. Formålet med slike tiltak bør først og fremst være å øke valgmulighetene, ettersom tiltak som reduserer

valgmulighetene vanligvis vil føre til lavere velferd. Gode argumenter for politiske tiltak kan være at tiltakene øker samfunnets samlede velferd (økt effektivitet), eller at tiltakene gir en bedre fordeling av valgmuligheter og velferd på tvers av individer. Det vil si at man særlig bør ta sikte på å øke mulighetene til personer som i utgangspunktet har små valgmuligheter og lav velferd.

I demokratiske land er valg av bosted og arbeidssted overlatt til individer og husholdninger, slik at folk har stor grad av valgfrihet på dette området. Individene kan antas å velge bosted i samsvar med sine preferanser, gitt de mulighetene som foreligger i boligmarkedet og i arbeidsmarkedet. Sentralisering kan således være et uttrykk for at samfunnets velferd øker når flere bor og arbeider i byene. Sentralisering kan imidlertid tenkes å ha virkninger for andre enn de som tar flyttebeslutningene. Hvis samfunnet blir påført kostnader eller gevinster som individene ikke tar hensyn til i sine valg, kalles dette *eksterne virkninger* eller *eksternaliteter*. Dette betyr at deltakerne i en transaksjon ikke bærer alle kostnadene eller ikke høster alle gevinstene av transaksjonen, men at noen kostnader eller gevinster tilfaller en utenforstående tredjepart.

Det er relevant å skille mellom reelle og pekuniære eksternaliteter. Mens reelle eksternaliteter har en direkte effekt på tredjepartens ressurser eller muligheter, vil en pekuniær eksternalitet operere gjennom påvirkning av markedspriser. Det vil si at en pekuniær eksternalitet er det samme som en priseeffekt. Et eksempel på en reell eksternalitet ved sentralisering kan være at de som blir igjen på landsbygda, får forringet sitt sosiale nettverk. Et eksempel på en pekuniær eksternalitet ved sentralisering oppstår når de som eier en bolig på landsbygda får et verditap gjennom fall i boligprisene, mens de som eier en bolig i byen får en gevinst gjennom økte boligpriser.

Reelle eksternaliteter er et eksempel på markedssvikt som ofte brukes som begrunnelse for offentlige inngrep. Blant økonomer er det vanlig å anbefale at man legger en skatt på uønsket atferd eller subsidierer ønsket atferd. Formålet med slike tiltak er å korrigere markedsmekanismen slik at individene blir stilt overfor de reelle samfunnsmessige kostnadene ved å foreta ulike valg. Individene tillates fortsatt å foreta frie valg mellom alternativer, men prisene på ulike alternativer er endret slik at de reflekterer både private og samfunnsmessige kostnader. På denne måten får individene korrekt prisinformasjon, og alle må betale for de kostnadene som andre blir påført uforskyldt.

Til forskjell fra reelle eksternaliteter vil pekuniære eksternaliteter ikke bidra til markedssvikt. Det er derfor ikke noe grunnlag for at myndighetene bør korrigere de pekuniære eksternalitetene ut fra effektivitetshensyn, se Hol-

combe og Sobel (2000). Disse eksternalitetene sender korrekte prissignaler til aktørene om at knappheten på et gode har endret seg gjennom endringer i tilbud og/eller etterspørsel. Sentralisering medfører for eksempel økt knapphet på boliger i byene. Når boligprisene følgelig går opp, betyr dette at prismekanismen brukes til å rasjonere den økte etterspørselen etter boliger. Det er de husholdningene som har høyest betalingsvillighet for å bo sentralt som får innpass på boligmarkedet i byene. At andre husholdninger som har lavere betalingsvillighet for å bo sentralt ikke får innpass, skyldes knapphet på boliger i byene. Etterspørselen etter boliger blir imidlertid rasjonert av markedet på en måte som er i samsvar med samfunnsøkonomisk effektivitet.

En mulig samfunnsøkonomisk begrunnelse for en aktiv distriktspolitikk kan være at det foreligger reelle negative eksterne virkninger av sentralisering. En alternativ innfallsvinkel kan være å begrunne distriktspolitikken ut fra fordelingshensyn. Det kan imidlertid reises et spørsmål om hvor treffsikker distriktspolitikken er med hensyn til å løse fordelingsproblemer. Så vel rike som fattige individer på landsbygda og i distriktene vil kunne dra fordeler av en aktiv distriktspolitikk. For eksempel vil den reduserte toppskatten i tiltaksone for Nord-Troms og Finnmark neppe være et virkemiddel som kan begrunnes med fordelingspolitikk. Formålet med fordelingspolitikken bør først og fremst være å hjelpe de fattige.

Resultatene til Mogstad, Langørgeren og Aaberge (2007) viser at andelen fattige er høyere i sentrale kommuner enn i ikke-sentrale kommuner. Dette gjelder særlig når vi tar hensyn til at boligprisene og dermed levekostnadene er høyere i urbane strøk enn i rurale strøk. At det er relativt få fattige på landsbygda, kan imidlertid ha sammenheng med at myndighetene fører en aktiv distriktspolitikk. En slik fordelingspolitikk er imidlertid ikke egnet til å løse fattigdomsproblemet i byene. Det er særlig Oslo som har en høy andel fattige.

Valg av bosted og arbeidssted

I prinsippet kan individene og husholdningene fritt velge hvor de vil bo og arbeide. Men tilbudet av boliger i boligmarkedet og jobber i arbeidsmarkedet begrenser valgmulighetene. Valg av bosted vil også påvirke valgmulighetene etter at bostedet er valgt. En annen måte å uttrykke dette på er at ulike bosteder har ulike attributter, og at individene har ulike preferanser knyttet til disse attributtene. Årsaken til at ulike bosteder gir tilgang til ulike valgmuligheter, er at transport koster tid og penger, slik at valgmulighetene til en viss grad er stedsbundet.

Individene/husholdningene velger altså bosted og arbeidssted ut fra sine preferanser over stedsbundne valgmuligheter. Vi kan si at *ex post* (etter valg av bosted) er valgmulighetene stedsbundet, mens *ex ante* (før valg av bosted) har individene tilgang til forskjellige bosteder med forskjellige attributter/valgmuligheter. Hvert bosted gir tilgang til en pakke av stedsbundne valgmuligheter, men individene kan også velge mellom forskjellige pakker gjennom valg av bosted. Valg av bosted og arbeidssted må ses i sammenheng, fordi transport koster tid og penger, slik at arbeidsstedet vanligvis ikke vil ligge svært langt fra bostedet. Økt bruk av privatbil og utbygging av bedre og hurtigere offentlig kommunikasjon har imidlertid gitt grobunn for lengre arbeidsreiser. En større og lengre pendling mellom bosted og arbeidssted kan ha vært med på å redusere en ellers noe sterkere sentralisering.

Foto: Torbjørn Tjernsberg

Hva som kjennetegner landsbygda til forskjell fra byene er et viktig bak-teppe for å diskutere sentralisering. Rosen (1974) utviklet en hedonisk pris-teori basert på at markedsprisen på differensierte produkter avhenger av ulike attributter ved produktene.¹ Fra boligmarkedet er det for eksempel velkjent at beliggenhet påvirker boligprisene. For vårt formål er det interes-sant å rendyrke forskjellen mellom beliggenhet på henholdsvis landsbygda og i byene. En liste over positive attributter knyttet til henholdsvis landsbygda og byene, kan se ut som følgende:

Crestock.com

Positive attributter knyttet til landsbygda

- Bedre tilgang til uberørt natur, friluftsliv, jakt og fiske
- Lavere kriminalitet
- Trygge oppvekstvilkår for barn
- Tette sosiale nettverk, «alle kjenner alle»
- Nærhet og større muligheter til å påvirke beslutninger
- Tilgang til et rolig liv, mindre stressende tilværelse
- Mindre forurensning og trafikkstøy
- Mindre omfang av trengsel og køer
- Lave boligpriser
- God tilgang til arbeidsplasser innenfor primærnæringer og kommuneforvaltning
- God tilgang til ulike støtteordninger fra myndighetene (distriktpolitikk)

Positive attributter knyttet til byene

- Bedre tilgang til relevante jobber for personer med spesialisert kompetanse
- Bedre karrieremuligheter og høyere lønnsnivå
- Større fagmiljøer og større variasjon i utdanningstilbud
- Større utvalg i butikker og servicetilbud
- Større tilbud av kafeer, restauranter og utesteder
- Bredere kulturtilbud
- Bedre tilgang til offentlig kommunikasjon
- Det er lettere å finne venner med like interesser/hobbyer/livssyn
- Større muligheter ved valg av partner
- Tilgang til et pulserende liv, «være der det skjer»

Disse listene kan sikkert gjøres lengre, og de vil kunne bli gjenstand for diskusjon. Hva er myter, og hva er fakta? Hvordan blir de ulike attributtene vurdert, og hvilke attributter har størst betydning når folk velger bosted?

Hovedpoenget er imidlertid at landsbygda og byene er forskjellige og har forskjellige positive attributter. Tilsvarende kan man også sette opp lister over negative attributter ved henholdsvis landsbygda og byene, men disse blir i hovedsak en forkastelse av de positive attributtene, slik at de positive

attributtene ved landsbygda er de negative attributtene ved byene og omvendt. I noen tilfeller vil hva som er positivt og negativt bli vurdert forskjellig av forskjellige individer. For eksempel kan noen vurdere tette sosiale nettverk («alle kjenner alle») som en positiv attributt ved landsbygda, mens andre vurderer dette som negativt. Videre kan det være ekstra krevende å finne passende jobber til høyt utdannede ektepar eller samboerpar på et lite sted, mens enslige personer ikke på samme måten er avhengige av at også partneren får seg jobb.

Årsaken til at folk velger forskjellig bosted er trolig at individer og hushold har forskjellige preferanser over de positive og negative attributtene som er knyttet til henholdsvis landsbygda og byene. Folk er forskjellige og ønsker derfor å leve forskjellig. I tillegg er det også slik at individene har ulike «røtter», ved at de er knyttet til ulike steder gjennom slekt, familie og venner. Slike bånd kan utgjøre en positiv attributt ved både landsbygda og byene, avhengig av hvor individene har sine «røtter». På grunn av sentraliseringen er det imidlertid mange i byene som har sine «røtter» på landsbygda. Personene som flytter, vil også etter en tid få nye «røtter» på det nye bostedet. Men siden det å flytte i seg selv medfører en kostnad for husholdene, kan omfanget av flytting bli mer begrenset enn hva det ellers ville ha vært.

Foto: Siri Boquist

I økonomisk teori er det vanlig å anta at individene søker å ivareta sine egne interesser. Ved valg av bosted vil individene i så fall velge det stedet som har den beste kombinasjonen av attributter, der man tar hensyn til at individene vurderer ulike attributter forskjellig, og at det er kostnader knyttet til å flytte. I flyttekostnadene kan man i prinsippet også ta hensyn til at individene har begrenset informasjon om ulike steder, og at det derfor koster tid og penger å skaffe seg slik informasjon. Ved valg av bosted og arbeidssted vil det også inngå en vurdering av transportkostnader knyttet til arbeidsreiser og reiser for å nå ulike servicetilbud, skole og barnehage, familie og venner og så videre. At det er vanlig for folk flest å ta hensyn til mange forskjellige attributter ved valg av bolig og bosted, kan man få bekreftet ved å studere de prospekter som utformes av eiendomsmeklerne. Prospektene inneholder informasjon som blir etterspurt av kjøperne, og som kan virke salgsfremmende.

Årsaker til sentralisering

Hvordan kan vi forklare sentraliseringen med utgangspunkt i denne teorien om individenes valg av bosted/arbeidssted? En mulig forklaring kan være at flere personer, og særlig unge mennesker som flytter hjemmefra eller etablerer seg, foretrekker å bo i byene. De foretrekker byens attributter framfor landsbygdas attributter. En supplerende forklaring kan være at sentraliseringen virker selvforsterkende. Attributtene til landsbygda blir forringet

Foto: Crestock.com

som en følge av sentraliseringen, ved at sosiale miljøer, servicetilbud og arbeidsmarked forvirrer.

Teknologisk utvikling og vidtgående samfunnsendringer vil trolig påvirke og bidra til å forme innbyggernes preferanser og deres ønske om levesett. Derfor kan man ikke forvente at dagens mennesker ønsker å leve på samme måte som for 50 år siden. De urbane verdiene får betydelig oppmerksomhet i media og i populærkulturen, og de appellerer ofte til ungdom. Det kan derfor tenkes at byene forbindes med et levesett som blir betraktet som «hipt» og moderne, noe som kan bidra til å forklare at særlig ungdom søker seg til større byer. Et eksempel på dette er hvordan studieplassene raskt fylles opp i Oslo, mens

studietilbud på mindre sentrale steder ofte har problemer med å få mange nok søkere. Selv om studentene har muligheter til å studere på mindre sentrale steder, viser det seg at mange foretrekker et mer urbant tilbud. Dessuten har ungdom en tendens til å imitere hverandre, noe som kan bidra til å forsterke sentraliseringen.

En nettverkseffekt kan defineres ved at verdien ved å delta i et nettverk påvirkes positivt hver gang en annen blir med i nettverket. Alle medlemmene drar fordeler av at nettverket utvides med flere medlemmer, se Katz og Shapiro (1994). Eksempler på nettverk som har fått sterkt utvidet utbredelse i de senere år, er Internett og mobiltelefoni. Nettverkseffekten er den ekstra verdien som man oppnår ved å kunne samhandle med andre brukere av et bestemt produkt. Et kjennetegn ved produkter som har store nettverkseffekter, er at etterspørselen etter produktet kan øke kraftig når utbredelsen når en viss terskelverdi. Dette skyldes at de positive nettverkseffektene blir dominerende i forhold til kostnadene ved å delta i nettverket. For eksempel vil valg av bosted også innebære et valg mellom å delta i ulike lokale sosiale nettverk.² Når tilstrekkelig mange ungdommer fra et sted på bygda flytter til byen, kan det derfor bli mer attraktivt for andre å flytte etter, for derved å holde bedre kontakt med et bestemt sosialt nettverk, eller fordi byen gir større muligheter enn landsbygda til å utvide et sosialt nettverk ved å få nye venner.

Den sterke økningen i hyttebygging i senere år, samtidig med sentralisering, kan antyde at folk sier «ja, takk, begge deler». De vil både ha tilgang til de positive attributtene i byene og på landet, noe de kan oppnå ved å ha flere boliger. Med økende eldrendel i befolkningen kan man derfor få en situasjon hvor boliger i byene står tomme i deler av året. Folk bor ikke bare i byen, men også i hus i Syden og på hytta. Økende bruk av fritidsboliger er en motstrøm til sentraliseringen og gjør det vanskeligere å måle omfanget av sentralisering.

Økt innvandring kan bidra til sentralisering. Dette kan skyldes at innvanderne i gjennomsnitt har en sterkere preferanse for å bo sentralt enn etniske nordmenn. Innvanderne søker også til større byer for å knytte flere kontakter med andre som har samme landbakgrunn eller felles kulturell/religiøs tilhørighet. Til forskjell fra mange nordmenn har ikke innvanderne «røtter» på den norske landsbygda. Nyere undersøkelser har imidlertid vist at den umiddelbare virkningen av innvandringen er forholdsvis nøytral med hensyn til sentralisering, ved at bosettingen av nye innvandrere fordeler seg på landets fylker omtrent som befolkningen for øvrig. Tendensen til at sentraliseringen tar seg opp etter hvert som innvanderens botid i landet øker, er derimot meget klar, se blant annet Stambøl (2006).

Tidligere var fruktbarheten betydelig høyere på landsbygda enn i byene, noe som bidro til å motvirke sentraliseringen, siden andelen barn som vokste opp på bygda var relativt høy. På grunn av fraflytting, aldring og «forgubbing» på landsbygda er denne situasjonen nå snudd. Sentralisering kan altså skyldes ulik alders- og kjønnssammensetning på landsbygda og i byene: Mens det er relativt mange som dør på landsbygda, er det relativt mange som blir født i byene. Selv uten flytting vil derfor sentraliseringen komme til å fortsette, se Brunborg og Texmon (2003). Dette viser at når sentraliseringen har kommet i gang, kan den være vanskelig å stanse.

Foto: Siri Boquist

En mulig forklaring på sentralisering er at den økonomiske veksten er høyere i byene enn på landsbygda. Selv med uendrete preferanser vil økonomisk vekst kunne lokke flere fra landsbygda til byene. Økonomisk vekst kan føre til mangel på arbeidskraft og økte lønninger i byene. En relativt høy lønnsvekst kan føre til at flere foretrekker å bo og/eller arbeide i byene fordi dette gir høyere levestandard og større forbruksmuligheter. Mobilitet i form av sentralisering vil dermed bidra til å forbedre økonomiens funksjonsmåte, ved at produksjonsfaktorene blir flyttet der de gir høyest avkastning, slik at den samlete verdiskapningen øker. Markedets løsning på problemet med mangel på arbeidskraft i byene og mangel på jobber på landsbygda, er i hovedsak at arbeidskraften blir flyttet fra landsbygda til byene.

Hvis det er ønskelig å opprettholde sysselsetting og bosetting på landsbygda, hvorfor kan ikke like gjerne de mest lønnsomme bedriftene etablere seg på landsbygda, som at arbeidskraften blir flyttet til byene? Det finnes flere teorier om hvorfor det i liten grad skjer en desentralisering av arbeidsplasser på markedets premisser.

Glaeser og Kohlhase (2003) påpeker at transportkostnader for varer over lengre tid har vært fallende, mens kostnadene for å transportere mennesker ikke faller, blant annet fordi alternativkostnaden for reisetid øker proporsjonalt med lønningene. Disse observasjonene kan medføre at industrien i mindre grad enn før er basert på nærhet til råvarer og naturressurser, og at det blir stadig viktigere å være lokalisert i nærheten av befolkningstetthetspunkter med god tilgang på arbeidskraft. Samtidig vil tradisjonell vareproduksjon møte økende konkurranse fra lavkostnadsland, noe som kan true enkelte ensidige industristeder i Norge. Innenfor høyteknologisk industri kan det bli lagt mer vekt på at lokaliseringene skal være attraktive med hensyn til værforhold, klima og sesongvariasjoner (for eksempel dagslys om vinteren), som et virkemiddel for å hevde seg i konkurransen om kvalifisert arbeidskraft.

Stordriftsfordeler kan bidra til at det oftere er lønnsomt å etablere bedrifter i byene enn på landsbygda. Ved produksjon av tjenester vil etterspørselen i mange tilfeller være begrenset av størrelsen på lokalsamfunnet. For å etablere en lønnsom bedrift trengs det et visst kundeunderlag, og dette kan være forklaringen på hvorfor det er større variasjon i tilbudet av private tjenester, butikker og kultur i byene enn på landsbygda. Mange tjenester er også avhengig av direkte kontakt mellom kunde og leverandør, noe som favoriserer lokalisering i byene hvor det bor mange potensielle kunder. De som bor på landsbygda er i større grad avhengig av å reise til byene for å få dekket sitt behov for private tjenester.

Klyngeteorier legger vekt på at det på et sted kan bli bygget opp en økonomi med dynamisk vekstkraft som skyldes synergieffekter og ringvirkninger mellom bedriftene.³ Konkurransedyktighet avhenger av de omgivelsene som bedriftene er en del av, noe som vil bety at bedrifter og enkeltpersoner alltid vil trekkes mot områder hvor næringsvilkårene totalt sett er best. Samtidig

vil det være slik at jo flere bedrifter som etablerer seg i et område, desto mer interessant vil det være for andre bedrifter å gjøre det samme. Næringsklynger kjennetegnes ved at kvaliteten på næringsomgivelsene er høy, noe som gjør det attraktivt å etablere seg der. Det som kanskje er det mest iøynefallende ved vellykkete næringsklynger, er at de er selvforsterkende. De drives fram av konkurranse, samarbeid, innovasjonspress og kunnskaputvikling i klyngen. For at en slik utvikling kan skje, må imidlertid klyngen ha nådd en viss størrelse, en kritisk masse, som gjør den selvgående. Derfor er det rimelig å forvente at slike næringsklynger ikke vil bli lokalisert på landsbygda, men at de oftere vil forekomme i byene.

Den teknologiske utviklingen innen informasjonsteknologi, data og Internett medfører nye muligheter for at folk kan jobbe og bo hvor som helst i landet. Tanken er at arbeidsstedet spiller mindre rolle enn før fordi kommunikasjonen i stor grad foregår elektronisk. Ifølge denne hypotesen skulle altså den nye teknologien gi større valgmuligheter for de som ønsker å bo på landsbygda. Foreløpig har imidlertid ikke disse nye mulighetene ført til at netto flyttestrømmen fra landsbygda har snudd, men at sentraliseringen tvert imot ser ut til å fortsette. Dette kan skyldes at personlig og daglig kon-

takt med kolleger og forretningsforbindelser fortsatt blir regnet som verdifullt. En annen mulig forklaring er at det også er andre attributter enn arbeidsmarkedet i sentrale strøk som blir høyt verdsatt av innbyggerne. Gaspar og Glaeser (1998) argumenterer for at virkningene av informasjonsteknologi på byenes utvikling vil avhenge av om behovet for direkte kontakt blir erstattet eller forsterket av elektronisk samhandling.

Virkninger av sentralisering

Sentralisering kan ha både positive og negative virkninger, og det er derfor ønskelig å komme fram til en balansert og helhetlig forståelse av ulike tap og gevinster som kan oppstå. Det er også av interesse å studere hvem som bærer kostnader og/eller mottar gevinster som en følge av sentraliseringen.

For individene som flytter kan vi anta at flyttingen gir en nettogevinst, ellers ville de ikke ha flyttet. Det vil si at gevinsten ved å flytte blir vurdert som høyere enn kostnaden. De hushold og individer som velger å flytte til mer sentrale strøk, har altså ifølge deres egen vurdering en positiv gevinst. Dette gjelder til tross for at boligprisene og dermed boutgiftene er betydelig høyere i byene. Når det er mange som ønsker å flytte til byene mens tilgangen på boliger i byene er begrenset, vil boligprisene i byene bli presset opp til et betydelig høyere nivå enn på landsbygda. Dette fenomenet kalles kapitalisering⁴ og er et uttrykk for at attributtene til byene av mange blir vurdert som mer attraktive enn attributtene til landsbygda. De høye boligprisene i byene har også sammenheng med at innbyggerne i byene i gjennomsnitt har høyere inntekter og kjøpekraft enn på landsbygda. Begrenset tilbud av boliger i byene og kapitalisering vil imidlertid bidra til å bremse sentraliseringen.

Til tross for at de som flytter får en gevinst av flyttingen, kan de som flytter i noen tilfeller komme dårligere ut enn de som ikke flytter. De som flytter betaler prisen for ikke å være født der de flytter til. Hvis du er født og oppvokst på landsbygda, men har et sterkt ønske om å bo i byen, kan du komme dårligere ut enn de som er født i byen og blir boende der hele livet. På den annen side kan noen synes det er optimalt å vokse opp på landsbygda, for senere å flytte til byen for å studere eller å jobbe, for eventuelt deretter å vende tilbake til landsbygda. Flytting kan skyldes et ønske om variasjon i erfaringer og utfordringer gjennom livsløpet. Dessuten vil de aller fleste på et tidspunkt flytte hjemmefra og løsrive seg fra foreldrehjemmet, slik at flyttekostnader vil påløpe enten du flytter langt eller kort.

Blant de som flytter, vil sentraliseringens pris særlig betales av individer som flytter fordi landsbygdas attributter er blitt forringet av sentraliseringen, og ikke fordi de synes at byen er vesentlig mer attraktiv enn landsbygda. En kan dermed skille mellom «push» og «pull» faktorer som bidrar til sentralisering. For øvrig vil det i en samfunnsøkonomisk analyse av sentralisering være viktig å ta hensyn til såkalte eksterne virkninger. Dette er kostnader og/eller gevinster som andre blir påført ved at det foregår en sentralisering. Eksterne virkninger er samfunnsmessige konsekvenser som individene ikke tar hensyn til i sine valg, og er som sådan uforskyldte virkninger for de andre borgerne som blir påvirket av valgene. Eksterne virkninger av flytting kan oppstå både på bygda og i byene.

De som blir igjen på landsbygda, opplever en forvitring av lokalmiljøet som følge av fraflytting og sentralisering. De får mindre kontakt med venner og

familie som har flyttet til byen. Eldre mennesker får mindre tilgang til uformell pleie og omsorg fra yngre generasjoner, og de blir dermed mer avhengig av offentlige tjenester. Det kan også oppstå økte kostnader på grunn av større smådriftsulemper når befolkningen minker. I kommunal tjenesteyting er for eksempel slike smådriftsulemper analysert av Langørgen, Aaberge og Åserud (2002). Det kan bli vanskeligere å få tak i spesialisert arbeidskraft. Økte smådriftsulemper og mangel på nøkkelpersonell kan bidra til bedriftsnedleggelse og arbeidsløshet. Fraflytting kan medføre redusert etterspørsel etter boliger på landsbygda, slik at de som skal selge sine boliger må realisere et verditap. Kommunene kan bli sittende med ubenyttet infrastruktur og kapitalkostnader knyttet til nedlagte bygninger og anlegg. Fordi det trengs et visst elevgrunnlag for å drive en skole, kan mange grendeskoler bli nedlagt, og de gjenværende elevene får lengre reisevei til skolen. Det betyr at deres valgmuligheter er blitt mer begrenset. For andre typer tjenester kan man også passere nedre terskelverdier som fører til en vesentlig forringelse av tilbudet. Mange som synes at det gode livet egentlig er på landsbygda, får dermed sin velferd redusert på grunn av sentraliseringen. Slike endringer blir av Aasbrenn (1989) omtalt som «uttynning» av lokalsamfunnet.

Foto: Torbjørn Tjernesberg

På den annen side kan man ikke se helt bort fra at sentraliseringen også kan ha positive eksterne virkninger på landsbygda. I den grad god plass, lite forurensning og et rolig liv blir vurdert som tiltrekkende, kan sentralisering og fraflytting bidra til å forsterke flere av de positive attributtene ved landsbygda.

I byene kan sentraliseringen føre til økte trengselskostnader og køer. Det blir et press for utbygging av boliger og næringsanlegg som kan gå utover parker og grøntområder, eller det kan bli fortettet og bygd mer i høyden slik at bymiljøet forringes. Alternativt kan byene ese ut, med den konsekvens at det blir lengre reiseveier både med tanke på arbeid og rekreasjon, økt trafikk og lengre køer på veiene. Med sterk befolkningsvekst kan det også bli mangel

på barnehageplasser og overfylte klasserom på skolene.

Mange av disse problemene kan til dels motvirkes gjennom god byplanlegging, samordnet utbygging av boliger, tjenester og arbeidsplasser samt tilrettelegging av offentlig transport. Det at byene vokser kan også føre til en positiv byutvikling der byenes attraktive attributter blir forsterket. En fordel ved sentralisering er for eksempel muligheter for økt utnyttelse av stor-driftsfordeler, og at det varierte tilbudet av butikker, tjenester og kultur kan bli ytterligere utbygget. De som har plassert mye kapital i boliger som ligger i pressområder, kan få en betydelig verdistigning på grunn av sentraliseringen, mens de som ikke har boligkapital og må lånefinansiere sin bolig, opplever at inngangsbilletten til boligmarkedet blir stadig dyrere.

Miljøkonsekvensene av sentralisering er sammensatte, ettersom slike virkninger kan oppstå lokalt både på landsbygda og i byene, samt at det også kan være globale miljøvirkninger. Særlig i byene vil man kunne forvente negative lokale miljøkonsekvenser, men slike konsekvenser vil avhenge av den lokalt tilpassete transport- og miljøpolitikken. Når det gjelder de globale konsekvensene (for eksempel med tanke på CO₂-utslipp), er det relevant å

vurdere om sentralisering kan gi positive miljøgevinst. Dette skyldes at kollektivtransporten kan dekke en betydelig høyere andel av transportbehovet i byene enn på landsbygda, og dessuten at reiseavstandene er mindre i byene.

Det er i mange sammenhenger hevdet at det er ønskelig med høy mobilitet på arbeidsmarkedet. Begrunnelsen ligger i at dette kan skape større sysselsetting ved at det blir lavere strukturell arbeidsledighet. Mobilitet kan gi næringslivet en større evne til omstilling og derved en mer fleksibel tilpassning til endringer i teknologi og samfunnsliv. Det er videre påvist at arbeidsmarkedsmobiliteten er større i sentrale strøk enn i mer perifert lokaliserte regioner, se for eksempel Stambøl (2005). Dette kan ha sammenheng med at arbeidsmarkedet i sentrale strøk gir større valgmuligheter fordi det er flere jobber å velge mellom. Basert på en bedriftsøkonomisk betraktning kan høy arbeidsmarkedsmobilitet gi høyere kostnader til rekruttering og opplæring av nyansatte. I et samfunnsøkonomisk perspektiv kan derimot høy mobilitet gi opphav til betydelige positive eksterne virkninger ved at det skjer en utveksling eller overføring av kompetanse mellom bedrifter (jamfør klyngeteori). Mobilitet kan derfor bidra til kompetansespredning og oppbygging av humankapital. Arbeidskraftsmobilitet kan enten skyldes karriereutvikling («pull» faktorer) eller dårlig ledelse/arbeidsmiljø («push» faktorer). I begge tilfeller kan mobiliteten bidra til at økonomiens vekstkraft øker, ved at arbeidskraften blir kanalisert inn i bedrifter med høy lønnsomhet, god ledelse og godt arbeidsmiljø. Når befolkningen har lav geografisk mobilitet, vil dette kunne svekke arbeidsmarkedsmobiliteten, særlig på landsbygda der det er færre jobber å velge mellom. Dess mindre lokalt arbeidsmarked, desto færre lokale valgmuligheter for jobbsøkerne.

Distriktpolitikk

Det synes rimelig å anta at sentraliseringen har eksterne virkninger, selv om omfanget og forholdet mellom ulike positive og negative virkninger ikke er endelig avklart og vil kreve mer forskning. Det er også et behov for å avklare nærmere hvilke eksterne virkninger som er reelle, og hvilke som er pekuniære.

For å korrigere for reelle negative eksterne virkninger av sentralisering kan man føre en aktiv distriktpolitikk. Et mulig siktemål med distriktpolitikken kan være at landsbygda skal få flere av de positive attributtene som forbindes med byene. Ved hjelp av ulike støtteordninger søker man å skape arbeidsplasser og et godt tjenestetilbud på landsbygda.

En kostnad ved distriktpolitikken er imidlertid at man ikke får utnyttet stordriftsfordeler i samme grad som når man tillater sentralisering. Hvis man for eksempel vurderte å bygge og drive en opera i hvert fylke, ville de fleste innse at dette blir for dyrt for samfunnet, og at vi må prioritere annerledes på grunn av begrensede ressurser.

Tilbudet på landsbygda kan vanskelig bli like godt som i byene uten at landsbygda blir fullstendig urbanisert. Men hvis landsbygda blir fullstendig urbanisert, vil den miste mange av de positive attributtene som forbindes med landsbygda. Økonomiske forhold tilsier derfor at man ikke kan få både i pose og sekk når man velger bosted. Men med økt fritid og bedre økonomi har mange mulighet for å velge begge deler ved å skaffe seg hytte på landet, eller ved å ta vare på barndomshjemmet som feriested når foreldrene

Foto: Siri Boquist

dør. I en slik sammenheng kan det imidlertid være aktuelt å føre en politikk med sikte på å rendyrke de positive attributtene til landsbygda, i stedet for å forsøke å få landsbygda til å likne mer på byene.

På noen områder har distriktene et vesentlig bedre tilbud enn byene, for eksempel når det gjelder kommunale tjenester. Dette skyldes høye overføringer til distriktene gjennom inntektssystemet for kommunene. De høye kommuneoverføringene til distriktene kompenserer for smådriftsulemper og en ressurskrevende befolkningsstruktur. Dessuten er det også meningen at overføringene skal gi et bedre tjenestetilbud i distriktene enn i byene.

Tabell 2 viser kommunenes inntekter etter sentralitet. Det benyttes tre forskjellige inntektsbegreper for å belyse inntektsnivået etter sentralitet. Det første inntektsbegrepet inkluderer kun statlige overføringer i form av rammetilskudd og øremerkete tilskudd. Det andre inntektsbegrepet inkluderer i tillegg til statlige overføringer også inntektsskatter, eiendomsskatter og kraftinntekter. Det tredje inntektsbegrepet er korrigert for blant annet variasjoner i utgiftsbehov og arbeidsgiveravgift. Frie disponible inntekter gir derfor en antydning av kommunenes økonomiske handlefrihet. Beregningen av frie disponible inntekter er nærmere forklart i Langørgen, Galloway og Aaberge (2006).

Tabell 2 viser at de minst sentrale kommunene har høyest inntekter per innbygger uavhengig av hvilket inntektsbegrep som blir benyttet. Den negative sammenhengen mellom inntekter og sentralitet framgår tydelig av tabellen. Denne negative sammenhengen skyldes blant annet at kommuneoverføringer blir brukt som et distriktspolitisk virkemiddel.

Distriktspolitikken kan medføre administrasjonskostnader og kostnader knyttet til ineffektiv bruk av virkemidler. Et eksempel på ineffektiv bruk av virkemidler er etablering av «hjørnesteinsbedrifter» med offentlig støtte som kan bli et offentlig pengesluk i den grad driften ikke er lønnsom. Kraftkrevende industri mottar indirekte subsidier gjennom lave kraftpriser, noe som fører til at disse arbeidsplassene blir dyre for samfunnet, særlig i en situasjon med økende kraftmangel. Subsidiering av energi kan også svekke insentivene til energiøkonomisering. Selektive næringsubsidier har blitt kritisert for å hindre effektivisering og omstilling.

Som et alternativ til selektive virkemidler, kan man benytte mer generelle virkemidler som virker næringsnøytralt, og som er treffsikre med hensyn til å korrigere for antatt negative eksterne virkninger av sentralisering. For eksempel blir redusert arbeidsgiveravgift i distriktene ofte vurdert som et effektivt og målrettet virkemiddel for å begrense sentraliseringen. Dette virkemiddelet oppmuntrer til å etablere arbeidsplasser i distriktene, uten at staten trenger å detaljstyre hvilke arbeidsplasser som skal etableres hvor. Etableringen av arbeidsplasser overlates dermed til privat initiativ og virkelyst, noe som kan bidra til økt lønnsomhet. Investorer som både bærer en risiko, og som høster en gevinst av sine investeringer, kan ha sterke insentiver til å skaffe seg den informasjon og kompetanse som er nødvendig for å foreta gode investeringsbeslutninger.

Et annet virkemiddel som kan være relevant, er å pålegge en eiendomsskatt/fordelsskatt som er proporsjonal med markedsverdien til boligene. Dette vil begrense etterspørselen etter boliger i pressområder med høye bo-

Tabell 2. Gjennomsnittlige inntekter per innbygger, etter kommunenes sentralitet. 2003¹

	Statlige overføringer	Skatter og overføringer	Frie disponible inntekter
Minst sentrale kommuner	25 245	44 244	13 375
Mindre sentrale kommuner	19 970	35 210	7 706
Noe sentrale kommuner	16 790	32 353	6 643
Mest sentrale kommuner	13 460	30 424	4 754

¹ Oslo er holdt utenfor i tabellen.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ligpriser. Det vil kunne få flere til å foretrekke landsbygda som det beste alternativet. Anta for eksempel at en bolig koster én million kroner på landsbygda. En tilsvarende identisk bolig kan tenkes å koste ti millioner kroner i byen på grunn av kapitaliserte tomteverdier. Med 0,5 prosent eiendomsskatt genererer boligen på bygda 5 000 kroner i skatt, mens den tilsvarende boligen i byen genererer 50 000 kroner i skatt. I tillegg til å være et effektivt distriktspolitisk virkemiddel vil dette kunne redusere overinvesteringene i bolig. Enslige personer som bor alene i store og dyre boliger, blir oppmuntret til å flytte til en mindre bolig og samtidig få frigjort boligkapital i rede penger. Boligmangelen i byene blir på denne måten avhjulpet, og skatten vil dessuten være et svært effektivt fordelingspolitisk virkemiddel ved at personer med høy boligformue må betale mer skatt. I mange tilfeller har personer med høye boligformuer også høye inntekter. Eiendomsskatten kan dessuten brukes til å redusere inntektsskatten og stimulere arbeidstilbudet. Tiltaket vil derfor gi både bedre effektivitet og bedre fordeling.

Et tredje virkemiddel som kan vurderes, er effekten av kommunesammenlåinger på flyttestrømmene. Større og mer robuste kommuner kan gi større fagmiljøer som gjør det lettere å tiltrekke og holde på kvalifisert arbeidskraft, samtidig som smådriftsulempene i tjenesteytingen blir redusert. Man kan ikke se bort fra at dette kan bidra til å bedre tjenestetilbudet og rekrutteringen av arbeidskraft, slik at landsbygda framstår som mer attraktiv.

Målsettingen for distriktspolitikken har i de senere årene blitt endret i retning av å skulle opprettholde bosettingen innenfor hver landsdel. I så fall kan det være aktuelt å forsøke å bremse veksten i Oslo-regionen ved å satse mer på byer i distrikts-Norge. Mulige fordeler ved en slik politikk er at distriktene i større grad kan utnytte de positive effektene av sentralisering; blant annet i form av stordriftsfordeler, et mer dynamisk fungerende arbeidsmarked samt utvikling av næringsklynger.

Avslutning

Med tanke på videre forskning vil det være interessant å studere kostnader ved sentralisering i sammenheng med ulike gevinster. Gevinstene er særlig knyttet til at mange foretrekker byenes attributter framfor landsbygda, og dessuten at sentralisering muliggjør bedre utnyttelse av stordriftsfordeler, synergieffekter og muligens også framvekst av næringsklynger. I tillegg kan kostnader ved sentralisering ses i sammenheng med kostnadene ved distriktspolitikken. Hvordan er forholdet mellom bruken av ressurser på distriktspolitikken og de (negative) eksterne virkningene av sentraliseringen som man søker å kompensere eller motvirke?

¹ Et differensiert produkt er en vare som ikke er standardisert, men som varierer i kvalitet. Et attributt er en egenskap ved produktet som påvirker hvordan folk vurderer kvaliteten til produktet. Boliger er et eksempel på differensierte produkter. Attributter som ulike boliger kan sammenliknes etter, er blant annet størrelse, alder, standard og beliggenhet. Markedsprisen på differensierte produkter kan ifølge hedonisk pristeori forklares med variasjoner i ulike attributter, og informasjon om markedspris og attributter kan brukes til å studere hvordan markedet verdsetter de ulike attributtene.

² Vi betrakter her et sosialt nettverk som omfatter regelmessig personlig kontakt (ansikt til ansikt), i motsetning til et rent virtuelt nettverk. At slike sosiale nettverk fortsatt har en betydning for folk flest kan skyldes at disse nettverkene tilfører andre kvaliteter enn et rent virtuelt nettverk.

³ For en innføring i klyngeteori vises det til Branstad og Branstad (2001).

⁴ Kapitalisering betyr i denne sammenhengen at attributter ved lokalsamfunnet påvirker boligens markedsverdi. For eksempel kan forskjeller i klimatiske forhold eller kommunalt tjenestetilbud påvirke boligprisene, noe som betyr at disse attributtene er blitt kapitalisert.

Referanser

- Branstad, O. og A. Branstad (2001): *Det regionale maritime Norge*, Rapport 6/2001, Høgskolen i Vestfold.
- Brunborg, H. og I. Texmon (2003): Fortsatt sentralisering: Regionale befolkningsframskrivinger 2002-2020, *Økonomiske analyser* 4, 2003, Statistisk sentralbyrå.
- Gaspar, J. og E.L. Glaeser (1998): Information technology and the future of cities. *Journal of Urban Economics* **43**, 136-156.
- Glaeser, E.L. og J.E. Kohlhase (2003): Cities, regions and the decline of transport costs, Discussion Paper 2014, Harvard Institute of Economic Research.
- Holcombe, R.G. og R.S. Sobel (2000): Consumption externalities and economic welfare, *Eastern Economic Journal* **26**, 157-170.
- Katz, M.L. og C. Shapiro (1994): Systems competition and network effects, *Journal of Economic Perspectives* **8**, 93-115.
- Langørgen, A., T.A. Galloway og R. Aaberge (2006): *Gruppering av kommuner etter folkemengde og økonomiske rammebetingelser 2003*, Rapporter 2006/8, Statistisk sentralbyrå.
- Langørgen, A., R. Aaberge og R. Åserud (2002): *Kostnadsbeparelser ved sammenslåing av kommuner*, Rapporter 2002/15, Statistisk sentralbyrå.
- Mogstad, M., A. Langørgen og R. Aaberge (2007): Region-specific versus country-specific poverty lines in analysis of poverty, *Journal of Economic Inequality*, DOI 10.1007/s10888-006-9024, 115-122.
- Rosen, S. (1974): Hedonic prices and implicit markets: Product differentiation in pure competition, *Journal of Political Economy* **82**, 34-55.
- Stambøl, L.S. (2005): *Urban and Regional Labour Market Mobility in Norway*, Sosiale og økonomiske studier 110, Statistisk sentralbyrå.
- Stambøl, L.S. (2006): Arbeidsmarkedsmobilitet, sysselsetting og yrkesdeltakelse etter nasjonalitet. *Økonomiske analyser* 2, 2006, Statistisk sentralbyrå.
- Aasbrenn, K. (1989): *Uttynningsssamfunnene - en utfordring for velferdsstaten*. ØF-notat 11/1989, Østlandsforskning.

Arbeidstiden er redusert med en tredel etter krigen

Siden 1946 har det blitt en million flere sysselsatte personer i Norge. Økningen har funnet sted i tjenesteytende virksomhet. I primærnæringene har derimot sysselsettingen gått tilbake, og andelen er redusert fra 32 til 3 prosent. Utførte timeverk per sysselsatt person er i gjennomsnitt minsket med en tredel i denne perioden.

Tor Skoglund

Til sammen var det vel 2,4 millioner sysselsatte i 2006, mot litt over 1,4 millioner i 1946. Mens det var 70 prosent flere personer sysselsatt i 2006 enn i 1946, økte befolkningen i den samme perioden med om lag 50 prosent. Det har med få unntak vært vekst i antall sysselsatte personer hvert år i hele denne perioden. Det viktigste unntaket var årene 1988 til 1992 da en sterk konjunkturedgang førte til at sysselsettingen totalt ble redusert med 116 000 personer. Ellers har det vært sysselsettingsnedgang av et visst omfang bare i 1958 (-19 000 personer) og 2003 (-24 000 personer).

I 2006 var det 72 000 flere sysselsatte enn året før. Dette er den sterkeste sysselsettingsveksten på ett år etter krigen, målt i antall personer. Andre år med sterk vekst var 1986 og 1997 da sysselsettingen økte med henholdsvis 67 000 og 63 500 personer.

Moderat vekst i utførte timeverk

Utførte timeverk viser samlet arbeidsinnsats utført av alle sysselsatte lønns-takere og selvstendige i løpet av et år. Det ble i 2006 utført 3,4 milliarder timeverk i norsk økonomi, ifølge nasjonalregnskapet. Trass i en sterk vekst i tallet på sysselsatte personer etter krigen ble det i 2006 totalt bare arbeidet 9 prosent flere timer enn i 1946. Dette betyr at det samlede antallet arbeidstimer i dag er fordelt på langt flere personer.

Flere arbeidstidsreformer i denne perioden er en viktig årsak til at gjennomsnittlig arbeidstid i dag er betydelig lavere enn for 60 år siden. Like etter krigen hadde de fleste lønns-takere to ukers ferie og 48 timers arbeidsuke. Ferien ble først økt til tre uker (fra 1948) og deretter til fire uker (fra 1965). I løpet av 2001-2002 ble det innført fem ukers ferie for de fleste grupper av lønns-takere. Ukentlig normalarbeidstid er gradvis redusert til 37,5 timer.

Utførte timeverk per sysselsatt person påvirkes også av omfanget av deltidsarbeid. Om lag en firedel av de sysselsatte arbeider i dag deltid. Norge har en høy deltidsandel sammenliknet med andre europeiske land, se Lohne og Normann (2006). Deltidsandelen økte på 1970-tallet, i stor grad knyttet til kvinnenes inntog på arbeidsmarkedet i denne perioden. De siste 20 årene har deltidsandelen vært mer stabil.

Tallene for utførte timeverk inkluderer overtid, mens fravær på grunn av sykdom og fødselspermisjon er trukket fra. Overtid og fravær kan svinge en del fra år til år og vil derfor først og fremst påvirke korttidsendringene i utførte timeverk. De siste ti årene har det vært en klar tendens til økning i

sykefraværet, selv om dette gikk ned i 2004 og 2005. Når personer på sykefravær regnes med i tallet for sysselsatte personer, vil mer fravær bidra til å redusere antall utførte timeverk per sysselsatt person.

Store endringer i næringsstrukturen

Colourbox.com

Fordelingen av sysselsettingen på næringer har endret seg radikalt etter andre verdenskrig. Generelt er det snakk om en vridning bort fra primær- og sekundærnæringer mot tjenestenæringer. Sysselsettingen i jordbruket er redusert med nesten 330 000 personer de siste 60 årene. På den annen side har sysselsettingen i helse- og sosialtjenestene økt fra 45 000 sysselsatte i 1946 til 470 000 i 2006. Sysselsettingen i industrien økte fram til midten av 1970-tallet og har deretter gått tilbake, med unntak av en moderat sysselsettingsvekst i årene 1993-1998. Industrien sysselsetter i dag om lag 120 000 færre personer enn i toppåret 1974.

Etterkrigsperioden inneholder eksempler både på næringer som er lagt ned, og på næringer som har oppstått. Et eksempel på det første er hvalfangsten, som sysselsatte om lag 5 000 personer på begynnelsen av 1950-tallet, men som ble trappet ned utover på 1960-tallet (bortsett fra en begrenset småhvalfangst). På den annen side ble oljevirkomheten etablert som en ny næring i Norge på 1970-tallet. Oljevirkomheten sysselsetter i dag om lag 35 000 personer.

Lang arbeidstid i primærnæringene

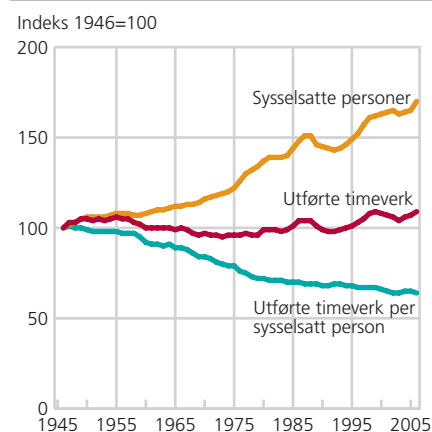
Primærnæringene hadde gjennomgående lang arbeidstid sammenliknet med andre næringer i 1946. Dette mønsteret er like markert i dag, og nedgangen i utførte timeverk per sysselsatt person har vært mindre i primærnæringene enn i andre næringer. Nedgangen i gjennomsnittlig arbeidstid har vært sterkest i tjenestenæringene. Endringene i næringsstrukturen har i seg selv også bidratt til noe av nedgangen i gjennomsnittlig arbeidstid totalt, siden de næringene som har avgitt arbeidskraft, gjennomgående har lengre arbeidstid enn vekstnæringene.

Historiske nasjonalregnskapstall

De ordinære nasjonalregnskapstallene omfatter årene 1970-2006. Statistisk sentralbyrå har dessuten foretatt spesialberegninger av sysselsetting og utførte timeverk for perioden 1949-1969, se Hansen og Skoglund (2005). Disse tallene er nå revidert i samsvar med de siste revisjonene av nasjonalregnskapet for årene etter 1970, se Skoglund (2006), og forlenget videre tilbake til 1946. Dette betyr at det foreligger konsistente sysselsettings- og timeverkstall for hele etterkrigsperioden.¹

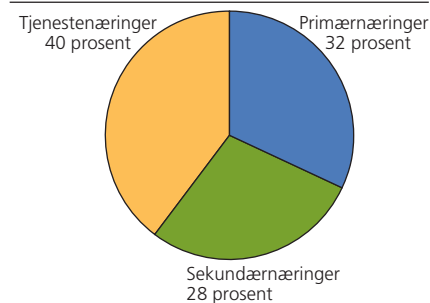
Beregningene for årene 1946-1969 er gjennomført ved enklere metoder og på et mer aggregert næringsnivå enn de ordinære nasjonalregnskapsberegningene. Siden vi har begrenset informasjon om arbeidstid og utførte timeverk før 1970, har vi i stor grad vært nødt til å basere beregningene av disse størrelsene på egne anslag og blant annet kunnskap om arbeidstidsreformer.

Figur 1. Utførte timeverk og sysselsatte personer. 1946-2006

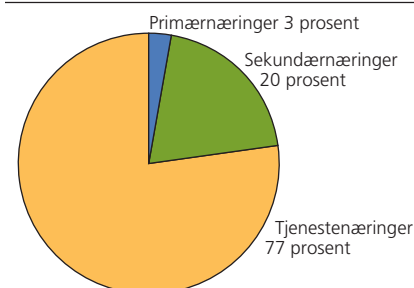
Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Sysselsatte personer fordelt på næringsgrupper. 1946

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Sysselsatte personer fordelt på næringsgrupper. 2006

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

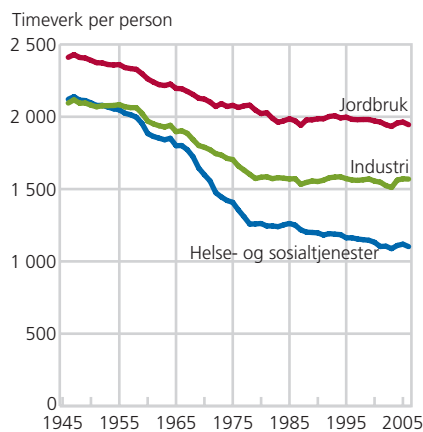

Tabell 1. Utførte timeverk per sysselsatt person 1946 og 2006

	1946	2006	Endring i prosent
Alle næringer	2 197	1 407	-36,0
Primærnæringer ...	2 413	1 946	-19,4
Sekundærnæringer	2 118	1 590	-24,9
Tjenestenæringer .	2 078	1 336	-35,7

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Utførte timeverk per sysselsatt person i jordbruk, industri og helse- og sosialtjenester. 1946-2006

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Hansen, Stein og Tor Skoglund (2005): Sysselsetting og lønn i historisk nasjonalregnskap. Beregninger for 1949-1969, Notater 2005/1, Statistisk sentralbyrå.

Löhne, Ylva og Tor Morten Normann (2006): Mange jobber, men mindre enn før, *Samfunnsspeilet* 5-6/2006, Statistisk sentralbyrå.

Skoglund, Tor (2006): Nye beregninger av sysselsetting og lønn i nasjonalregnskapet, *Økonomiske analyser* 6/2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4 viser utviklingen i utførte timeverk per sysselsatt person for tre utvalgte næringer: jordbruk, industri og helse- og sosialtjenester. De største arbeidstidsendringene skjedde i perioden 1958-1978. I denne perioden ble den uktelige normalarbeidstiden redusert fra 48 til 45 timer og deretter til 40 timer, samtidig som ferien for de fleste ble utvidet fra tre til fire uker. Helse- og sosialnæringen hadde en klart sterkere reduksjonen i gjennomsnittlig årlig arbeidstid enn jordbruk og industri i disse årene. Denne næringen er kjennetegnet ved høy kvinneandel, over 80 prosent er kvinner i dag, og ved at mange jobber deltid innenfor offentlig forvaltning. Siden den sterke sysselsettingsveksten har skjedd ved at det er tilsatt mange i deltidsjobber, betyr det at økningen i utførte timeverk i denne næringen blir vesentlig mindre enn økningen målt i antall personer.

De siste 25 årene har arbeidstidsmønsteret vært relativt stabilt for jordbruk og industri. I helse- og sosialnæringen har imidlertid utførte timeverk per sysselsatt person fortsatt gått ned, men ikke i samme grad som på 1970-tallet.

¹Tallene er tilgjengelig under <http://www.ssb.no/histstat/aarbok/ht-0901-sys.html> og <http://www.ssb.no/histstat/aarbok/ht-0901-timeverk.html>.

Rimeligere klær og teletjenester

En titt på konsumprisindeksen for utvalgte konsumgrupper viser sprikende utvikling de siste 25 årene. Klær og post- og teletjenester er blitt rimeligere med årene, mens bolig og transport koster stadig mer.

Edvard Andersen

«Post- og teletjenester» var dyrt før, men har falt kraftig de siste sytten årene. Sammenliknet med toppåret i 1989 er prisnivået nå om lag 55 prosent lavere. Nordmenn trenger heller ikke å grave dypt i lommeboka for å shoppe klær og sko. For denne konsumgruppa har prisene gått nedover etter 1995, og vi må helt tilbake til 1984 for å finne et tilsvarende nivå. Særlig etter tusenårsskiftet har varene i denne gruppa blitt betraktelig rimeligere.

Pila peker i motsatt retning for gruppa «bolig, lys og brensel». Her har prisene steget kontinuerlig, men utviklingen skjøt for alvor fart etter årtusensskiftet, og prisene har steget med 40 prosent siden 1998. En liknende beskrivelse passer også for gruppa «transport».

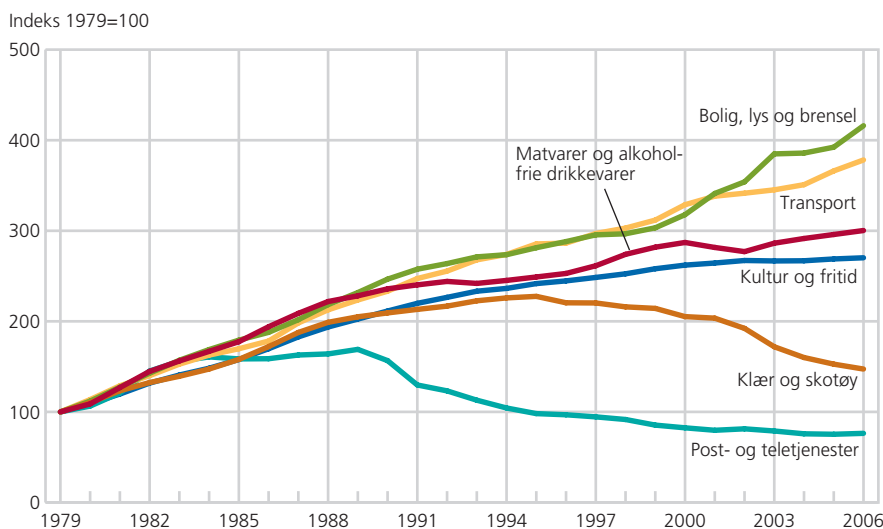
For «matvarer og alkoholfrie drikkevarer» samt «kultur og fritid» har prisene også steget de siste årene, men utviklingen har vært mer moderat.

Les mer på www.ssb.no/kpi.

Foto: Siri Boquist

Figur 1. Prisutvikling for utvalgte konsumgrupper (1979=100)

Kilde: Konsumprisindeksen 1979-2006, Statistisk sentralbyrå.

Edvard Andersen er journalist i Statistisk sentralbyrå, Formidlingsavdelingen (edvard.andersen@ssb.no).

23.3.2007

Arbeidskraftundersøkinga. Sesongjusterte månedsvise tal, januar 2007

Framleis nedgang i arbeidsløysa

Frå oktober 2006 til januar 2007 gjekk talet på arbeidslause ned med 8 000, syner sesongjusterte tal frå Arbeidskraftundersøkinga. Arbeidsløysa utgjorde 2,7 prosent av arbeidsstyrken i januar, ned frå 3,1 prosent i oktober.

Justert for sesongvariasjonar var 18 000 fleire personar i arbeid i januar (målt som gjennomsnitt for tremånadersperioden desember til februar) enn i oktober (gjennomsnitt for tremånadersperioden september-november). Oppgangen som starta sommaren 2005, fortsette dermed inn i 2007. Justert for sesongvariasjonar var det 107 000 fleire sysselsette i januar 2007 enn i juni 2005.

Arbeidsløysa like låg som ved førre botn nivå

Talet på arbeidslause gjekk ned med 8 000 frå oktober (målt som gjennomsnitt for tremånadersperioden september-november) til januar (gjennomsnitt for tremånadersperioden desember-februar). Arbeidsløysa utgjorde med det 2,7 prosent av arbeidsstyrken i januar, mot 3,1 prosent i oktober. Arbeidsløysa nådde toppen sommaren 2005, då 4,9 prosent av arbeidsstyrken var utan arbeid, og har sidan gått jamt nedover. Ho er no på same nivå som ved førre botn, som var i byrjinga av 1999.

Talet på registrerte arbeidslause ved NAV gjekk ned med 4 000 personar frå oktober 2006 til januar 2007, justert for sesongvariasjonar.

Framleis vekst i talet på utførte vekeverk

Talet på utførte vekeverk (å 37,5 timer) auka også frå oktober (målt som gjennomsnitt for tremånadersperioden september-november) til januar (gjennomsnitt for tremånadersperioden desember-februar): Samanlikna med oktober blei det i snitt utført 19 000 fleire vekeverk kvar veke i januar, justert for sesongvariasjonar. Dette er i tråd med veksten i talet på utførte vekeverk sidan byrjinga av 2004.

Arbeidsløysa vidare ned i mange EU-land

Frå oktober 2006 til januar 2007 gjekk arbeidsløysa ned i 15 av dei 27 EU-landa. I EU15-landa sett under eitt, gjekk arbeidsløysa ned frå 7,2 til 7,0 prosent. Det var nedgang i arbeidsløysa i fleire store EU-land i løpet av perioden, frå 8,1 til 7,7 prosent i Tyskland og frå 8,7 til 8,4 prosent i Frankrike. I Storbritannia ser veksten i arbeidsløysa ut til å ha stoppa opp. I Danmark fall arbeidsløysa frå 3,6 til 3,3 prosent frå oktober til januar. I USA auka arbeidsløysa frå 4,4 til 4,6 prosent i same perioden. (Alle tala er sesongjusterte og henta frå Eurostat).

22.3.2007

Sykefravær, egen- og legemeldt, 4. kvartal 2006

Svak oppgang i sykefraværet

Det legemeldte sykefraværet holdt seg uendret på 5,8 prosent fra 4. kvartal 2005 til 4. kvartal 2006, og det egenmeldte gikk opp fra 0,9 til 1,0 prosent.

For kvinner gikk sykefraværet opp fra 8,4 til 8,6 prosent, mens fraværet for menn var uendret på 5,4 prosent.

Det samlede sykefraværet steg med 1,0 prosent fra 4. kvartal 2005 til 4. kvartal 2006. Dette innebærer en nedgang i tolv månedersveksten som forrige kvartal var på 3,3 prosent. Sykefraværet i 4. kvartal 2006 var 9,1 prosent lavere enn i 4. kvartal 2001, året da avtalen om et mer inkluderende arbeidsliv ble inngått.

Sterkest nedgang i finansiell tjenesteyting

Av de største næringene hadde finansiell tjenesteyting og transport og kommunikasjon sterkest nedgang med henholdsvis 3,0 og 2,7 prosent. Høyest vekst siste år var det i undervisning og helse- og sosialtjenester med henholdsvis 2,7 og 2,3 prosent.

Fraværet økte mest i Vestfold

Sykefraværet økte mest i Vestfold, Østfold, Buskerud og Sogn og Fjordane med henholdsvis 5,5, 3,8, 3,7 og 3,6 prosent fra 4. kvartal 2005 til 4. kvartal 2006. I samme periode gikk fraværet ned med 1,8 prosent i Telemark og 0,8 prosent i Hordaland.

Minkende andel lange sykefravær

Fra 4. kvartal 2005 til 4. kvartal 2006 gikk andelen legemeldt sykefravær som varte i mer enn 31 dager i løpet av kvartalet ned fra 61,7 til 60,7 prosent. Det egenmeldte sykefraværets andel av totalfraværet gikk i samme periode opp fra 13,5 til 14,1 prosent.

Sterkest økning i statlig forvaltning

Sykefraværet gikk opp i samtlige sektorer. Statlig forvaltning (inkludert helseforetakene) økte mest med 2,1 prosent. Innenfor statlig forvaltning økte helse- og sosialnæringen (i hovedsak helseforetakene) mest med 4,0 prosent, mens undervisningsnæringen (universiteter og høyskoler), hadde en økning på 3,7 prosent. I offentlig administrasjon økte fraværet med 0,6 prosent.

Privat sektor/offentlig næringsvirksomhet økte minst med en oppgang på 0,8 prosent. Blant de større næringene innenfor sektoren, gikk helse- og sosialtjenester mest opp med 2,7 prosent.

Innenfor kommunal forvaltning var økningen på 1,4 prosent. Her hadde offentlig administrasjon en nedgang på 2,8 prosent, mens undervisningsnæringen (grunnskoler og videregående skoler) trakk opp gjennomsnittet for sektoren med en vekst på 2,6 prosent.

Oppgang blant de yngste

Det legemeldte sykefraværet økte prosentvis mest i aldersgruppen 16-19 år, men her er det relativt få arbeidstakere. For aldersgruppen 20-24 år økte fraværet med 6,3 prosent og for aldersgruppen 25-29 år økte det med 1,4 prosent. Sykefraværet gikk ned med 2 prosent for arbeidstakere i alderen 65-66 år, men disse er det imidlertid ikke så mange av. Blant aldersgruppene med mange arbeidstakere, gikk fraværet mest ned for 50-54 åringene med 0,9 prosent.

16.3.2007

Lønnsstatistikk. Lønnssummer fra Lønns- og trekkoppgaveregisteret. Foreløpige tall, 2006

Høy lønnsvekst for ledere

Ledere i aksjeselskaper med mer enn 25 ansatte, hadde en gjennomsnittlig lønn inklusive opsjoner og naturalytelser på drøyt 791 000 kroner i 2006. Dette var en økning på 12,1 prosent fra 2005. Til sammenligning var økningen fra 2004 til 2005 på 8,8 prosent.

Ledere i de største aksjeselskapene, de med 250 ansatte og over, hadde en gjennomsnittlig utbetalt lønn på 1 689 000 kroner, en økning på 20,3 prosent fra 2005.

Utbetalt lønn i arbeidsforhold

I overkant av 2,7 millioner personer mottok til sammen vel 710 milliarder kroner i lønn og honorarer fra arbeidsgiver, viser foreløpige tall for 2006. Dette var i gjennomsnitt 263 000 kroner per person, en økning på 5,7 prosent sammenlignet med 2005.

Færre mottok dagpenger

I 2006 mottok 119 000 personer dagpenger ved arbeidsledighet. Dette er hele 49 000 færre personer enn året før. Samlet utbetaling av dagpenger ble redusert fra 9,5 milliarder kroner i 2005 til 6,1 milliarder kroner i 2006.

15.3.2007

Befolkningsstatistikk. Befolkningsendringer i kommunene, 1951-2007

Flere eller færre i din kommune?

Nå er den historiske oversikten over befolkningsutviklingen i hver enkelt kommune fra 1951 oppdatert med tall for 2006 og folkemengde per 1. januar 2007.

Oversikten viser befolkningsutviklingen i den enkelte kommune i Norge med årlige tall for folkemengde, folketilvekst, fødselsoverskudd, nettoinnflytting, fødte, døde, innflyttinger og utflyttinger.

Ulike årsaker til vekst

Tidsseriene med årlige tall for hver kommune gir et tilbakeblikk på perioder med skiftende kår for vekst og utvikling, og gjør utviklingstrekk mer fremtredende. Tidsseriene gir svar på om økt fødselsoverskudd skyldes flere fødsler eller færre dødsfall, og om dårligere flyttebalanse skyldes færre som flytter inn eller flere som flytter ut.

Hva tidsseriene forteller

Det historiske materialet viser at svært mange kommuner i nord og vest i mange tiår, helt siden 1950, har tapt innbyggere til resten av landet. Dette tapet var tidvis like stort eller større enn de siste par tiårene, men mange kommuner hadde likevel betydelig befolkningsvekst på grunn av høye fødselstall som mer enn utliknet flyttetapet. Først utover 1970-årene, da fødselstallene falt dramatisk i alle landsdeler, ble fødselsoverskuddet i mange kommuner for lite til å erstatte utflyttingen. Utover 1980-tallet steg fødselstallene igjen, men det var først og fremst i de mest sentrale deler av landet.

Tallseriene for Oslo kommune, som har hatt tilnærmet uendrede grenser i hele

perioden, forteller at folketilveksten har svingt mye de siste 55 årene. Folke mengden har i løpet av denne perioden økt med 26 prosent. I samme periode økte folketallet i landet med 43 prosent. På slutten av 1970-tallet og tidlig på 1980-tallet var det et betydelig fødselsoverskudd. Dette har snudd, og aldri er det blitt født flere barn (i absolutte tall) i Oslo enn de siste årene. Derfor opplever hovedstaden nå et solid fødselsoverskudd.

15.3.2007.

Barnehager. Foreløpige tall, 2006

11 500 flere barn i barnehage

Foreløpige tall per 15.12.2006 viser at 235 000 barn har plass i barnehage. Dette er en økning på 11 500 barn eller 5,1 prosent fra 2005. Barn i åpen barnehage er ikke medregnet.

Størst økning finner vi i aldersgruppen 1-2 år hvor det er nærmere 9 400 flere barn med barnehageplass. For aldersgruppen 3-5 år er økningen på nærmere 2 100 barn. Alle fylker bortsett fra Finnmark har en økning i antall barn i barnehage. Sør-Trøndelag har størst økning med vel 1 860 barn, mens Finnmark har en nedgang på vel 90 barn.

Dekningsgraden øker mest for de minste barna

Dekningsgraden for aldersgruppen 1-5 år ved utgangen av 2006 er på 80,4 prosent. Det vil si en økning på 4,2 prosentpoeng fra året før. Dekningsgraden for aldersgruppen 1-2 år er 61,9 prosent, en økning på 7,8 prosentpoeng. Aldersgruppen 3-5 år har en dekningsgrad på 92,8 prosent, altså en økning på 2 prosentpoeng. Dekningsgrad er andel barn i barnehage i prosent av folkemengden i tilsvarende aldersgruppe.

Økt bruk av heltidsplasser

Fra 2005 til 2006 er det en økning på 21 000 barn som benytter heltidsplass. I bruk av deltidsplasser er det en reduksjon på nærmere 9 500 barn. Økningen av heltidsplasser forekommer på alle alderstrinn. Heltidsplass er definert som avtalt oppholdstid på 33 timer eller mer per uke.

Størst økning i private barnehager

Private barnehager sto for den største økningen av antall barn. Offentlige barnehager hadde en økning i antall barn på 37 prosent, mens private barnehager hadde en økning på 63 prosent. Totalt er alle barn i barnehage fordelt på henholdsvis offentlige og private barnehager med 54 og 46 prosent.

Ansatte og årsverk

Det er nærmere 69 400 ansatte som utfører i underkant av 55 400 årsverk ved utgangen av 2006. Dette er en økning på nærmere 4 700 ansatte og vel 5 000 årsverk. Prosentandel ansatte kvinner i barnehager holder seg stabilt på vel 90 prosent.

14.3.2007

Fengslinger, 2005

Antall innsatte økte

I 2005 var det i gjennomsnitt i overkant av 3 100 innsatte totalt i norske fengsler. Dette er en økning på 3 prosent fra året før og 13 prosent siden 2001. Det årlige gjennomsnittet for antall varetektsfengslede fulgte også i 2005 den nedadgående trenden fra 2002.

På en gjennomsnittsdag i 2005 sonet 2 354 personer fengselsdom, 76 var på forvaring/sikring, 585 satt i varetekt og 109 gjennomførte bøtesoning. Sammenlignet med året før var det 3 prosent flere personer som sonet fengselsdommer og forvaring/sikring. Gjennomsnittlig antall varetektsfengslede gikk derimot ned 5 prosent fra året før og var dermed 4 prosent lavere i 2005 enn i 2001.

Bøtesonere tilbrakte 39 946 dager i fengsel i 2005, 22 617 flere dager enn året før - som også tilsvarende om lag to tredeler av økningen i det totale antallet (se tekstboks om bøtesoning).

Flere innsatte for forbrytelser

Per 1. januar 2005 satt 3 170 personer i norske fengsler. Av disse hadde 2 870 en forbrytelse som hovedlovbrudd, en økning på 9 prosent fra året før. Dermed utgjorde innsatte for forbrytelser over

90 prosent av alle innsatte. Sammenlignet med 2001 satt 35 prosent flere i fengsel med en eller flere forbrytelser. 211 personer satt inne for en eller flere forseelser.

Av alle innsatte ved årets begynnelse hadde de fleste narkotikaforbrytelse1 (29 prosent), voldsforbrytelse2 (20 prosent) og tyveri (17 prosent) som hovedlovbrudd. Innsatte for seksualforbrytelser (8 prosent), utpressing og ran (5 prosent) og promillekjøring (4 prosent) utgjorde også en betydelig andel (se figur og tekstboks om uoppgitte lovbrudd). 149 personer satt i fengsel for drap, hvorav 25 i varetekt.

40-åringer øker mest

Sammenlignet med året før så man i 2005 et økende antall innsatte for alle aldersgrupper, med unntak av de som var 50 år og eldre. Sterkest var økningen for 40-åringene, med 22 prosent. Med dette steg andelen 40-åringer fra 17 til 19 prosent av alle innsatte. Andelen 30-åringer ble derimot redusert fra 36 til 33 prosent. I 2005 utgjorde 20-åringene 32 prosent av de innsatte, samme andel som i 2004. Bevegelsene i alder i forhold til året før skyldes stort sett bare endrede fordelinger hos menn.

14.3.2007

Flere inn til fengselsdom og varetekt

I løpet av 2005 ble 11 900 nyinnsettelser registrert i norske fengsler. I overkant av 7 700 innsettelser gjaldt soning av fengselsdom, som var 6 prosent flere enn året før. Med dette utgjorde andelen innsettelser til soning av dom 65 prosent av alle innsettelser, mot 61 prosent i 2001.

Etter en reduksjon i varetektsfengslinger fra 2002 til 2004 så man i 2005 en økning på 18 prosent fra året før - til nesten 3 000 innsettelser. Økningen gjaldt for de fleste aldersgrupper. Men økningen var sterkere for menn enn for kvinner, og sterkest for menn i aldersgruppene 21-24 år, 30-39 år og 50 år og eldre. For kvinner gjaldt stigningen 40-åringer og kvinner i alderen 18-20 år.

Sammenlignet med året før var det 20 prosent flere varetektsfengslinger med tyveri som hovedlovbrudd. Sterkest var økningen for voldsforbrytelser på 37 prosent. Varetektsfengslinger med seksualforbrytelser og narkotikaforbrytelser som hovedlovbrudd ble redusert med henholdsvis 18 og 5 prosent fra året før.

I 2005 utgjorde varetektsfengslinger en firedel av alle innsettelser, mot en tredel i 2001.

Flest løslatt etter endt tid

I 2005 var det 12 000 løslatelse fra fengsel, 9 prosent flere enn året før. Dette hadde sammenheng med vekst i antall bøtesaker (se tekstboks om bøtesoning). Antall løslatelse fra fengselsdom og varetekt var på samme nivå som i 2004 (se figur). Blant fengselsdommene var det 2 prosent færre løslatelse på prøve og 2 prosent flere løslatelse etter endt tid. To tredeler av alle som ble løslatt fra soning av fengselsdom, sonet full tid. Videre ble 95 prosent av fengselsdømte og 98 prosent av varetektsfengslede løslatt før ett år i anstalt.

Flere korte og lange varetekter

Når det gjelder løslatelse fra varetekt ble 63 prosent avsluttet innen en måned, i antall en økning på 3 prosent fra året før. Færre ble løslatt fra varetekt med anstaltid utover en måned, men kortere enn ett år. For de lengste varetektene (utover ett år) var det derimot nesten en dobling i antall løslatelse, fra 23 i 2004 til 45 i 2005. For overføringene fra varetekt til soning var det en forskyvning mot kortere tid i varetekt - da 21 prosent satt under 30 dager, mot 19 prosent året før.

8.3.2007

Befolkningsstatistikk. Folkemengde etter alder, kjønn, sivilstand og statsborgarskap 1. januar 2007

Innpå dobla vekst i talet på utlandske statsborgarar

Det totale folketalet auka med 40 900 i fjor. Vel 16 000 av veksten stod utlandske statsborgarar for, noko som er bortimot ei dobling frå året før. Talet på polske statsborgarar auka med 6 900.

Av dei 4 681 100 busette her i landet ved siste årsskiftet hadde 238 300, eller vel 5 prosent, utanlandsk statsborgarskap. Det er vel 16 000 fleire enn året før, og syner ein vekst som var borti mot dobla frå 2005.

Fleire polakkar

Talet på polske statsborgarar auka mest i 2006, til å bli den tredje største gruppa med utanlandsk statsborgarskap, med 13 600 busette. Det var berre svenskar og danskar det var fleire av med respektive 27 900 og 20 300.

Ser ein bort frå nordiske statsborgarar, var dei med statsborgarskap frå Polen, Tyskland, Irak, Storbritannia og Somalia dei største einskilde gruppene, med mellom 13 600 og 10 800 i kvar gruppe.

Av fylka var det flest utanlandske statsborgarar i Oslo og Akershus, der dei stod for 11 og 6 prosent av folketallet med 58 000 og 31 000 busette. Færrest var det i Nord-Trøndelag og Nordland, der dei stod for om lag 3 prosent av folketallet i kvart av fylka.

2.3.2007

Reiseundersøkelsen, 4. kvartal 2006

Borte bra, men hjemme best

Nordmenn var på 22 millioner reiser med minst en overnatting i 2006. Dette er 3 prosent flere enn i 2005, noe veksten i utenlandsreiser sørget for. Å besøke søta bror var populært.

I 2005 var nordmenn i aldersgruppen 16-79 år på til sammen 21,3 millioner reiser, mens tallet for 2006 er 700 000 høyere. Antall utenlandsreiser i fjor økte med 10 prosent, til 6,8 millioner, mens antall innenlandsreiser var om lag uendret, med 15,2 millioner.

Sverige mest populært

Omfanget av feriereiser økte med 4 prosent, mens yrkesreisene var om lag uendret, alt sammenlignet med 2005. I 2006 hadde vi i alt 5,4 millioner feriereiser til utlandet, og om lag 20 prosent av disse gikk til Sverige. Danmark var vårt nest største reisemål med 16 prosent av reisene, mens Spania inntok tredjeplassen med 9 prosent.

Fleire overnattinger i 2006

På disse reisene overnattet vi i alt 97,4 millioner ganger i 2006, 6 prosent flere enn i 2005. Gjennomsnittlig lengde per tur var på litt over fire overnattinger.

23.2.2007

Registrert arbeidsledighet blant innvandrere, 4. kvartal 2006

Laveste innvandreredighet på åtte år

Den registrerte arbeidsledigheten blant innvandrere gikk ned fra 8,3 prosent i 4. kvartal 2005 til 6,1 prosent i 4. kvartal 2006. I befolkningen utenom innvandrerguppen gikk den registrerte ledigheten ned fra 2,6 til 1,8 prosent, alt beregnet i prosent av arbeidsstyrken.

Andelen arbeidsledige innvandrere er den laveste som er registrert siden 4. kvartal 1998.

11 218 innvandrere var registrert ledige i 4. kvartal i år. Dette var 3 000 færre enn samme kvartal i fjor. I alt 50 236 personer var registrert ledige ved utgangen av november i år. Innvandrere utgjorde 22 prosent av dem.

Innvandrerne følger konjunktursvingningene

4. kvartal 2006 markerer et bunnivå i registrert ledighet også i befolkningen totalt. Den relative nedgangen fra 4. kvartal 2005 er mye den samme i alle grupper. Vi ser dermed ikke noen tendens til utjevning mellom innvandrere og befolkningen som helhet. Fortsatt har innvandrere en registrert arbeidsledighet som er nesten tre ganger så høy. Denne nivåforskjellen har vært nokså stabil, også i perioder med høy ledighet.

Forskjellene mellom gruppene er uendret

I alle de fire ikke-vestlige gruppene var det en nedgang på rundt 3 prosentpoeng. Dette ga i 4. kvartal 2006 en ledighet på 13,2 prosent blant innvandrere fra Afrika og 8,3 prosent for de fra Asia. De fra Øst-Europa utenom EU

hadde en ledighet på 7 prosent, og i gruppen fra Sør- og Mellom-Amerika var nivået nede i 6,1 prosent (se vedleggstabell 1).

Innvandrere fra Norden og de andre vesteuropeiske landene lå som vanlig mye lavere med en ledighet på 2,3 prosent i hver gruppe. Innvandrere fra Nord-Amerika og Oseania og de nye EU-landene i Øst-Europa lå ellers litt over dette nivået med henholdsvis 2,5 og 2,7 prosent ledige.

Nivåforskjellene mellom innvandrergruppene har vært stabile over lang tid og gjenspeiler på mange måter gruppenes ulike sammensetning. Innvandrere fra vestlige land og de nye EU-landene i øst består i hovedsak av arbeidsinnvandrere, mens flyktninger utgjør flertallet av de ikke-vestlige. Disse kan ha høyst varierende botid i Norge. De mest etablerte kommer fra Latin-Amerika (fortrinnsvis Chile), mens det blant afrikanske flyktninger er en relativt stor andel fra Somalia med kortere botid i Norge.

Litt sterkere nedgang blant menn

Nedgangen i registrert ledighet var noe sterkere blant innvandrermenn der ledigheten gikk ned med 2,5 prosentpoeng fra 4. kvartal 2005 til 4. kvartal 2006. Blant kvinner var nedgangen på 2,0 prosentpoeng. Tradisjonelt har innvandrermenn hatt markant høyere registrert ledighet enn kvinnene, men de tre siste kvartalene i fjor har kvinnene ligget litt over mennene. I 4. kvartal var andelen for menn og kvinner henholdsvis 5,8 og 6,3 prosent. I befolkningen ellers lå nivået blant menn og kvinner helt likt, på 1,8 prosent, og nedgangen i ledigheten var omtrent lik (0,9 og 0,8 prosentpoeng).

Botid endrer ikke forskjellene gruppene imellom

Fordelinger etter botid viser som vanlig høyest registrert arbeidsledighet i gruppen med en botid på mellom fire og seks år. Dette henger sammen med at mange nyankomne innvandrere – som regel flyktninger – går gjennom en periode med norskopplæring og eventuelle kvalifiseringstiltak før de gjør seg gjeldende som arbeidssøkere. I gruppen med syv års botid og mer ser vi en

betydelig lavere ledighet (se vedleggstabell 3), men det har ikke funnet sted noen utjevning mellom innvandrergruppene som følge av økt botid. Innvandrere fra Afrika ligger fortsatt høyest etterfulgt av de andre ikke-vestlige gruppene. Skillet mellom vestlige og ikke-vestlige er også fremdeles like markant.

I forhold til 4. kvartal 2005 ser vi ellers en nedgang i ledighetsnivået i alle grupper, både blant de med kortere og lengre botid.

21.2.2007

Anmeldte lovbrudd, 2006

Færre tyveri, men mer narkotika og vold

I 2006 ble 400 000 lovbrudd anmeldt, en økning på 1,5 prosent sammenliknet med året før. Narkotikaforbrytelser og trafikkforseelser har størst betydning for den totale oppgangen. Vinningskriminalitet viser imidlertid en fortsatt nedgang, og er nå på det laveste siden den første statistikken i 1993.

På landsbasis ble 277 000 forbrytelser og 123 000 forseelser anmeldt i 2006, henholdsvis 0,5 og 4 prosent flere enn i 2005 (se figur).

De over 187 000 tilfellene av vinningskriminalitet utgjør nå i underkant av halvparten (47 prosent) av alle anmeldte lovbrudd. Dette er i overkant av 5 100, eller 2,6 prosent, færre enn året før. 4 100 flere anmeldte narkotikaforbrytelser og 1 500 flere skadeverksforbrytelser bidrar imidlertid til at det totale antallet forbrytelser øker i forhold til året før.

I 2006 er antallet forseelser det høyeste siden 1993, som er det første året vi har sammenliknbar statistikk for. Politianmeldte brudd på veitrafikkloven (hvor de som har medført forenklet forelegg ikke er inkludert) har bidratt mest til denne utviklingen. De 64 900 trafikklovbruddene, det vil si 5 prosent flere enn året før, utgjør over halvparten av alle anmeldte forseelser i 2006. En økning i lovbruddsgruppen «Annen krimi-

nalitet», som blant annet inneholder ulike former for ordensforstyrrelser, bidrar også til at det nå er et så stort omfang av anmeldte forseelser i politiets straffesaksregister.

Fortsatt nedgang i grovt tyveri

Nedgangen på 8 prosent i grove tyverier bidro mest til reduksjonen i det totale antallet vinningslovbrudd fra 2005 til 2006. Reduksjonen omfatter i særlig stor grad grovt tyveri fra private forretninger, bedrifter og kontorer (22 prosent) – samt boliger og hytte (11 prosent). I siste femårsperiode har disse lovbruddstypene samlet sett falt 34 prosent – fra 20 900 til 13 700 tilfeller. Både bruks-tyveri av motorkjøretøy og grovt tyveri fra befordringsmiddel, og da spesielt bil, hadde en nedgang på 5 prosent fra 2005 til 2006. Boenheter og biler er samlet sett blitt betydelig mindre utsatt for tyveri i løpet av de siste 5-10 årene (se figurer).

... og for naskeri og tyveri fra butikk

I 2006 ble det anmeldt og registrert 80 800 tilfeller av simpelt tyveri, og selv om nedgangen i forhold til året før er relativt liten, er dette det laveste antallet på ti år (se figur). Etter at sykkeltyveriene viste en klar nedadgående trend i tiårsperioden 1995-2004, har anmeldelsene stabilisert seg på om lag 15 000 tilfeller de siste tre årene. Sett i forhold til året før var antallet naskeri og simpelt tyveri fra butikk henholdsvis 4 og 9 prosent lavere i 2006. Totalt ble 17 400 tilfeller av denne type tyveri anmeldt i 2006, og vi må tilbake til 1994 for å finne et lavere nivå.

Fremdeles klart flest vinningslovbrudd i Oslo

Vinningslovbruddene med gjerningssted i Oslo utgjør i 2006 mer enn en firedel av all vinningskriminalitet i Norge, og av det totale antall anmeldte lovbrudd som skjedde i Oslo utgjør de 59 prosent. Ser vi på perioden 2004-2006, står Oslo for en tredjedel av den totale nedgangen i antall tyverier og andre vinningslovbrudd. Sett i forhold til det tidligere nivået i de enkelte fylkene, skiller imidlertid Troms seg ut ved å ha den største prosentvise nedgangen i vinningskriminalitet de siste tre årene.

Færre trusler - men mer fysisk vold

I løpet av 2006 ble 25 600 trusler og andre typer voldslovbrudd anmeldt – i overkant av 2 prosent flere enn året før. Antall registrerte tilfeller av volds-kriminalitet er nå 33 prosent flere enn for ti år siden.

I løpet av de fire siste årene har imidlertid anmeldelsene av trusler blitt stadig færre, og de 7 300 tilfellene i 2006 er nesten 6 prosent færre enn i 2005. Antall anmeldelser av fysisk vold har imidlertid økt relativt jevnt de siste årene – når vi ser denne type mishandling i familieforhold, vold mot offentlig tjenestemann og forbrytelser mot liv, legeme og helbred samlet. Til sammen ble det anmeldt 17 700 tilfeller av disse typene voldslovbrudd i 2006 – nesten 6 prosent flere enn i året før (se figur). Om lag tre firedeler av de fysiske voldslovbruddene er legemsfornærmelser, men i forhold til året før er det de mer alvorlige legemsbeskadigelsene som har den høyeste prosentvise økningen – med i underkant av 8 prosent. Som i tidligere år skiller Finnmark og Oslo seg ut ved å være de fylkene med mest anmeldt volds-kriminalitet i forhold til befolkningsmengden – med henholdsvis 9,2 og 8,3 voldslovbrudd per 1 000 innbyggere.

I det første året med ny lovgivning (se tekstboks) ble det registrert 470 anmeldte tilfeller av mishandling i familieforhold, hvor 20 kom inn under bestemmelsene for grov mishandling. Mishandling kan forekomme i ulike former, men 94 prosent av alle anmeldelsene omfattet mishandling med fysisk vold.